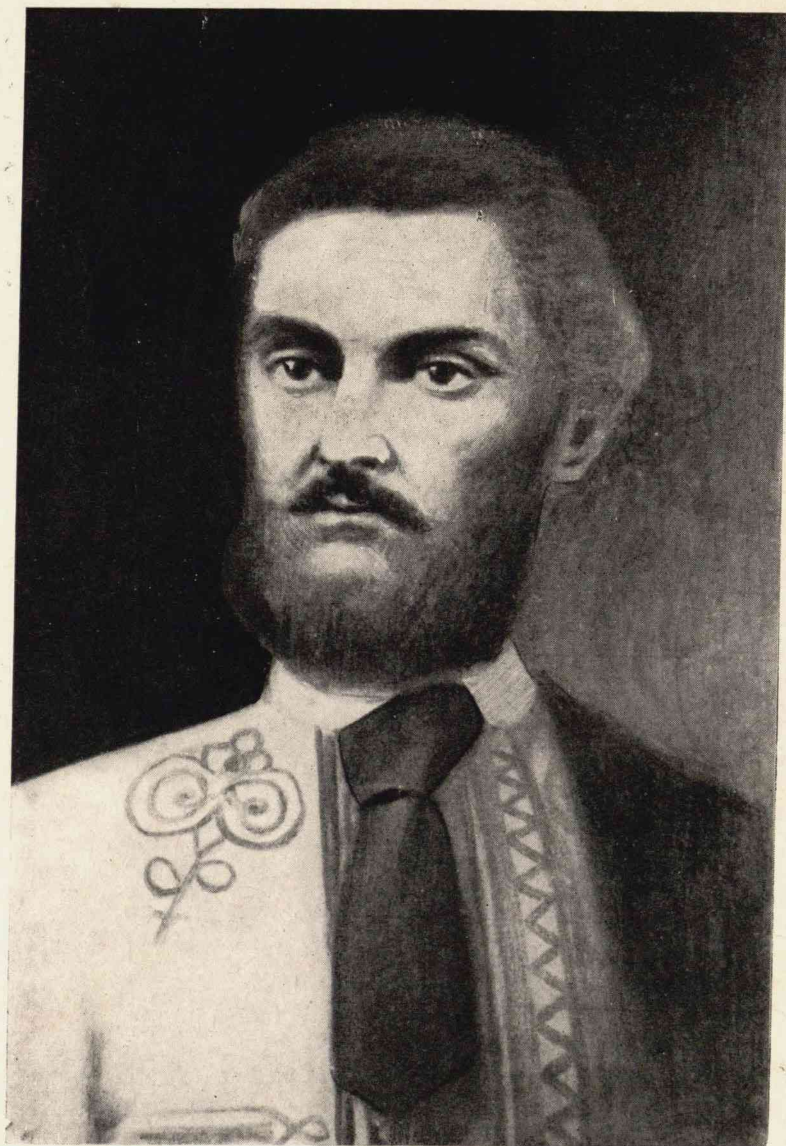
LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
CENTRINĖ BIBLIOTEKA

VLADAS ABRAMAVIČIUS

VALERIJONAS VRUBLEVSKIS

VALSTYBINĖ
POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS—1958

I. V. Vrublevskis. 1863 m.

ĮVADAS

Šio leidinio tikslas yra nušviesti Valerijono Vrublevskio, 1863 m. sukilimo Lietuvoje vadų Zigmo Sierakausko ir Kosto Kalinausko artimiausio bendražygio, kovos kelią, išryškinti jo vaidmenį sukilime, taip pat vėlesniąsias pastangas emigracijoje valstiečių išsivadavimo kovą Lietuvoje ir Baltarusijoje sujungti su tarptautiniu proletariniu judėjimu.

1863 m. sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje, jo eiga ir pasekmės iki šiol dar nėra tarybinių istorikų pakankamai ištirtos. Prof. J. Žiugždos, J. Jurginio, L. Gentvilos, D. Fainhauzo, Baltarusijos TSR istorikų A. Smirnovo, prof. I. Luščickio ir kitų paskelbti veikalai, marksistiškai nagrinėjantieji sukilimo klausimus, žymiai palengvina tolesnį tyrinėjimo darbą. Tarybinių istorikų uždavinys yra toliau visapusiškai tirti 1863 m. sukilimą, teisingai, marksistiškai jį nušviesti, demaskuoti buržuazinių istorikų iškraipymus šioje srityje.

1863 m. sukilimą buržuaziniai istorikai traktavo atitrauktai nuo materialinio visuomenės gyvenimo vystymosi, matė jame grynai nacionalinį vieningos srovės judėjimą, nuslėpdami klasinį jo pobūdį, kultivuodami ir skleisdami nacionalistines idėjas. Carinę priespaudą jie tapatino su visos rusų tautos valia, kurstė neapykantą rusų tautai, priskirdami jai norą pavergti, nutautinti kitas Rusijos imperijos tautas ir t. t. Buržuaziniai istorikai nematė arba nenorėjo matyti, kad prieš carinę politiką kovojo ir geriausieji rusų tautos sūnūs, žadindami į išsivadavimo kovą ne tik rusus, bet ir visas kitas carizmo pavergtas tautas, jų tarpe lietuvius, baltarusius ir lenkus.

Feodalinio ūkio irimo procesas, pasireiškęs Lietuvoje dar XVIII a. pabaigoje, privedė gausią smulkiąją bajoriją prie visiško materialinio susmukimo. Negalėdama pagerinti savo būklės kaime arba net neturėdama žemės, smulkioji bajorija ieškojo darbo miestuose ir apskričių centruose. Prekybos ar amato bajorai griebėsi tik paskutiniu atveju, nes šie užsiėmimai prieštaravo jų pažiūrai į darbą. Jie stengėsi visų pirma įsitaisyti įvairiose įstaigose. Tačiau po 1831 m. bajorų sukilimo numalšinimo caro valdžia, nepasitikėdama vietine inteligentija, į daugelį įstaigų susodino iš Rusijos gilumos atkeltus tarnautojus ir taip dar labiau pasunkino nusigyvenusios, bežemės vietinės bajorijos padėtį. Iš tų sluoksnių ir išaugo vadovaujantieji revoliuciniai kadrai.

Pažangaus Lietuvos ir Baltarusijos jaunimo tarpe jau nuo XIX a. pirmosios pusės buvo paplitusios dekabristų skelbtosios idėjos, kad valstybė turi egzistuoti materialiniam, moraliniam ir politiniam jos gyventojų labui, vyriausybė — liaudies labui, liaudis — savo labui[1]. Siekimas pagerinti visuomeninę santvarką sukėlė reikalą burtis į nelegalias organizacijas, kurių pagrindinė programa buvo baudžiavos panaikinimas, feodalizmo liekanų nugalėjimas, valstiečių būklės pagerinimas. Vystantis ūkiui ir stiprėjant valstiečių kovai, Lietuvoje ir Baltarusijoje palyginti anksti imta kelti baudžiavos panaikinimo klausimą. Dar 1817 m. gruodžio mėnesį Vilniuje įvykusiame bajorų seimelyje buvo siūloma atleisti nuo baudžiavos Lietuvos ir Baltarusijos valstiečius. Pažangioje to meto Vilniaus spaudoje buvo spausdinami satyriniai kūriniai, išjuokiantieji dvarininkus — valstiečių engėjus.

Jau nuo dekabristų laikų Lietuvos jaunimas stengėsi veikti kartu su didžiosios rusų tautos priešakiniais kovotojais. Nepasitenkinimas caro patvaldyste ir tautine priespauda skatino pažangų Vilniaus universiteto jaunimą burtis į nelegalias organizacijas. Vilniaus universiteto studentai jau nuo XIX a. pradžios turėjo filomatų (mokslo mylėtojų) draugiją, kuriai priklausė ir įžymusis poetas Adomas Mickevičius. Filomatus rėmė istorikas J. Lelevelis ir kiti pažangūs universiteto profesoriai, kurie vėliau, filomatų organizaciją susekus, buvo pa-

---

[1] Žr. *J. Hoffman*, Ideologia społeczno-polityczna młodzieży polskiej w dobie międzypowstaniowej 1830—1863, Warszawa, 1934, str. 29.

šalinti iš universiteto. Vilniaus universiteto profesorius, rusų karvedžio M. I. Kutuzovo asmeninis gydytojas J. Frankas savo atsiminimuose mini 1821 m. Vilniuje apsilankiusius rusų karininkus, nuo kurių «revoliucinių kalbų plaukai šiaušdavosi ant galvos. Jie broliavosi su lietuviais, kurie ne kartą kalbėjo: «šitie žmonės pralenkė mus! Jie mus parems!»»[1] «Dekabristai pažadino Gerceną»[2],— sakė Leninas, o Gercenas ir jo «Kolokolas» toliau išplėtė revoliucinę agitaciją. Išaugo «jaunieji būsimos audros vairininkai»[3]. Kaip jau minėta, tie «vairininkai» Lietuvoje išaugo daugiausia iš nusigyvenusios, bežemės bajorijos. Iš jos kilo Z. Sierakauskas, K. Kalinauskas, V. Vrublevskis, A. Mackevičius ir daugelis kitų demokratų — Černyševskio «Sovremenniko», Gerceno «Kolokolo» ir rusų revoliucinės organizacijos «Zemlia i volia» («Žemė ir laisvė») auklėtinių.

Pastaruoju metu tarybinėje lietuvių ir baltarusių mokslinėje literatūroje, be 1861 m. žemės reformos tyrinėjimo, kiek daugiau dėmesio skiriama sukilimo Lietuvoje vadams Z. Sierakauskui, K. Kalinauskui, A. Mackevičiui, jų politinėms pažiūroms ir revoliucinei veiklai nušviesti. Šalia Z. Sierakausko ir K. Kalinausko asmenybių reikia pažymėti ir artimiausią jų kovų bendražygį — Valerijoną Vrublevskį, kuris bendroje mūsų krašto liaudies kovoje dėl išsivadavimo iš baudžiavos, iš svetimųjų ir savųjų išnaudotojų priespaudos, suvaidino reikšmingą vaidmenį.

Abudu sukilimo vadai — Z. Sierakauskas ir K. Kalinauskas — atidavė savo gyvybę už liaudies ateitį. Jie buvo Vilniuje carinių budelių pakarti. Drauge su Z. Sierakausku ir K. Kalinausku pradėtąją kovą V. Vrublevskis tęsė emigravęs į užsienį, ją susiedamas su tarptautine darbo žmonių išsivadavimo kova. XIX a. Lietuvos išsivadavimo kovų istorijoje jis yra pagrindinė gija, jungianti revoliucines 1863 m. tradicijas su pirmąja pasaulyje darbo žmonių valstybe — 1871 m. Paryžiaus Komuna. Už didvyriškumą Paryžiaus Komunos kovų metu V. Vrublevskis buvo pakeltas į pirmosios pasaulyje proletarinės gvardijos generolus. Jis palaikė glaudžius ryšius su

---

[1] *J. Frank,* Pamiętniki, t. 3, Wilno, 1913, str. 241.
[2] *V. I. Leninas,* Raštai, 18 t., Vilnius, 1953, 14 psl.
[3] Ten pat, 15 psl.

didžiaisiais darbo žmonių vadais K. Marksu ir F. Engelsu, buvo stropus jų mokinys. Išrinktas į I Internacionalo prezidiumo tarybą, V. Vrublevskis atstovavo ne tik Lenkijai, bet taip pat Lietuvai ir Baltarusijai.

Valerijonas Vrublevskis — žymus Lietuvos revoliucionierius, nenuilstamas kovotojas už lietuvių, baltarusių ir lenkų liaudies laisvę, marksizmo-leninizmo kūrėjų didžiai įvertintas, tarybiniais metais dar nėra susilaukęs mūsų istorikų dėmesio.

Vienintelis V. Vrublevskio biografas Boleslovas Limanovskis surinko kai kuriuos jo gyvenimo faktus ir paskelbė juos savo straipsnyje, išspausdintame 1911 m. išleistoje knygoje «Szermierze wolności» («Laisvės kovotojai»). Tačiau šiandien šis leidinys yra jau didelė bibliografinė retenybė. V. Vrublevskio partizaninius žygius 1863—1864 m. Lietuvoje ir Baltarusijoje aprašo jo adjutantas Ignas Aramovičius, 1865 m. išleidęs Šveicarijoje savo dienoraštį. Apie jo didvyriškas kovas Paryžiaus Komunos barikadose daugiausia žinių pateikia jo draugas prancūzas-komunaras E. Lisagarė knygoje «Paryžiaus Komunos istorija», kuri išversta į daugelį kalbų. Jos vertimas į rusų kalbą pasirodė Peterburge dar 1906 m.

Iš generolo V. Vrublevskio bičiulių, rašiusių apie jį, reikia paminėti Geršinskių šeimą, kurios rūpestingai globojamas Prancūzijoje jis praleido paskutiniuosius aštuonerius savo gyvenimo metus. Lietuvos sukilėlio gydytojo Henriko Geršinskio sūnus Stanislovas Geršinskis 1900 m. Paryžiuje išleido 8 puslapių brošiūrėlę su portretu «Generolas Valerijonas Vrublevskis». Ji yra vertinga tuo, kad parašyta remiantis paties V. Vrublevskio pasakojimais.

V. Vrublevskiui 1908 m. mirus, pažangioji Paryžiaus spauda įdėjo nekrologus, kuriuose jis buvo minimas daugiausia kaip komunaras. Kai kurių žinių apie jį paskelbė taip pat tuometinė rusų ir lenkų emigracinė spauda.

Buržuazinė lietuvių, lenkų ir baltarusių spauda apie V. Vrublevskį tylėjo, nors 1863 m. sukilimo klausimu buržuaziniai autoriai yra išleidę daugiau kaip 3000 atskirų leidinių, arba klastojo jo gyvenimo ir veiklos faktus (Vierzbienta, Špotanskis ir kt.). «Užmiršimo» priežastys aiškios: jis buvo nuoseklus revoliucionierius, Lietuvos, Baltarusijos ir Lenkijos išsivadavi-

mo reikalą siejęs su visos Rusijos revoliuciniu judėjimu. Caro patvaldystės pavergtų tautų išsivadavimo garantija jis laikė glaudžią sąjungą su didžiąja rusų tauta. Be to, buržuaziniai istorikai negalėjo pamiršti V. Vrublevskio dalyvavimo Paryžiaus Komunoje.

Jeigu V. Vrublevskis būtų žuvęs drauge su J. Dombrovskiu, tuomet buržuaziniai istorikai gal būtų bent pažymėję, kad jis «davėsi apgaulingai barbarų minios įtraukiamas» arba «ėjo klaidingu keliu, bet vis dėlto siekė bajoriškos Lenkijos idealo», o blogiausiu atveju būtų pasakę taip, kaip apie J. Dombrovskį: «tai buvo ne lenkas, o rusas».

Tačiau V. Vrublevskis nežuvo, gyveno dar ilgus metus ir veikė toliau, kovodamas didžiųjų proletariato vadų K. Markso ir F. Engelso vadovaujamame fronte.

Šviesų V. Vrublevskio vardą iš užmaršties iškėlė lietuvių tarybinė spauda 1941 ir 1954 metais. Minėtina A. Lurjės knyga «Paryžiaus Komunos veikėjų portretai», išleista rusų kalba Maskvoje 1956 metais, kurioje yra atskiras straipsnis, skirtas V. Vrublevskiui. Liaudies Lenkijoje šiuo metu taip pat pasirodė keletas leidinių, kuriuose kalbama ir apie V. Vrublevskio gyvenimą bei revoliucinę veiklą. Antai, J. Kovalskis knygoje «Rusų revoliuciniai demokratai ir 1863 m. sukilimas» (Varšuva, 1949 m.) jam paskyrė atskirą straipsnį, o lenkų rašytojas S. Strumph-Vaitkevičius parašė biografinį romaną «Komunos generolas», kuris išėjo Varšuvoje 1951 m. pavasarį Paryžiaus Komunos 80-jų metinių proga. Be to, lenkų publicistas V. Kordovičius parašė plačią monografiją apie Kostą Kalinauską (Varšuva, 1955 m.), kurioje taip pat skirta nemaža vietos V. Vrublevskio vaidmeniui 1863 m. Lietuvos ir Baltarusijos valstiečių sukilime nušviesti.

Išvardintoji senesnė ir naujesnė literatūra, nors ir teikia daug vertingų duomenų apie V. Vrublevskį, vis dėlto negali atstoti atskiros monografinės studijos. Autorius stengėsi tą spragą užpildyti, parašydamas šią knygelę. Jame panaudoti anksčiau paskelbtieji duomenys apie V. Vrublevskį, taip pat surinkta nemaža naujos medžiagos. Iš jos pažymėtina: LTSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje saugoma jo brolėno, žinomo advokato Tado Vrublevskio (1858—1925), akademijos bibliotekos įkūrėjo, surinkta medžiaga bei šeimos

korespondencija. Marksizmo-leninizmo instituto prie TSKP CK Centriniame partijos archyve esantieji daugiau kaip 20 V. Vrublevskio laiškų, rašytų K. Marksui ir F. Engelsui 1871—1894 m. ir iki šiol dar neskelbtų; TSRS Valstybinio Centrinio istorinio archyvo Leningrado fonduose esantieji duomenys apie V. Vrublevskio studijų sąlygas ir aplinką Peterburgo Miškininkystės institute; LTSR Valstybiniame Centriniame istoriniame archyve Vilniuje esanti medžiaga, susijusi su V. Vrublevskio veikla sukilimo laikotarpiu.

I

V. VRUBLEVSKIS — RUSŲ REVOLIUCINIŲ DEMOKRATŲ PASEKĖJAS

Prijungus Lietuvą ir Baltarusiją 1795 metais prie Rusijos imperijos, iš lietuviškų ir baltarusiškų žemių buvo sudarytos Vilniaus ir Slonimo gubernijos su valdymo centru Gardine. Po metų abi gubernijos buvo sujungtos į vieną Lietuvos guberniją su centru Vilniuje. Nuo 1801 metų Slonimo gubernija vėl buvo nuo Vilniaus atskirta ir 1842 metais pavadinta Gardino gubernija. Jai priklausė: Slonimo, Sokulkos, Balstogės, Kobrynės, Volkovysko, Pružanos, Brastos, Naugarduko ir Lydos apskritys. Apskričių sudėtis keitėsi keletą kartų. Tuo metu buvo sudaryta dar ir Kauno gubernija. Tačiau, nežiūrint administracinių pakeitimų, iki pat Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos svarbiausias politinis ir kultūrinis šių žemių centras buvo Vilniaus miestas.

Rusijos rinka turėjo lemiamos reikšmės Lietuvos ir Baltarusijos ekonominio gyvenimo vystymuisi; ji pagreitino tų kraštų manufaktūrinės pramonės persitvarkymą iš feodalinio gamybos būdo į kapitalistinį. Tai paspartino feodalizmo irimą ir kapitalistinių santykių formavimąsi.

Baltarusijos audimo pramonė Rožanoje, Izabeline, Chomske, Alboje, Volkovyske ir Gardine iki 1831 metų gamino audinius carinės armijos reikalams. Feodalo Zorino manufaktūroje Sokolove dar 1797 metais dirbo daugiau kaip 255 darbininkai. Viena feodalo V. Puslovskio manufaktūra Albertyne 1829 metais turėjo apie 500 darbininkų. Gardino ekonomijos valstiečių tarpe kilo nepasitenkinimas ir pasipiktinimas vis didėjančia baudžiavos našta. Baudžiauninkai, negalėję išsimaitinti iš savo ūkio, buvo priversti dirbti savo ponų manufaktūrose. Priverstinis darbas manufaktūrose buvo viena iš žiauriausių baudžia-

vinių valstiečių išnaudojimo formų. Dirbusieji manufaktūrose valstiečiai savo sunkią padėtį dar skaudžiau pajusdavo dėl to, kad šalia jų dirbo ir laisvai samdomi darbininkai. Baudžiauninko uždarbis buvo žymiai mažesnis už laisvai samdomo darbininko uždarbį. Be to, baudžiauninkui už darbą ne visuomet buvo mokama grynais pinigais. Laisvai samdomų darbininkų darbą dvarininkai labiau vertino. Iš 933 darbininkų, dirbusių 1809 metais Gardino, Minsko ir Mogiliovo 19 manufaktūrų, laisvai samdomųjų buvo 787, arba 81,5%. Kai kurios įmonės 1840—1850 metais vis plačiau pritaikydavo gamyboje mechaninę — garo mašinų jėgą[1].

Feodalinio ūkio irimo laikotarpiu Lietuvoje ir Baltarusijoje vis didesnę vertę įgaudavo dirbamoji žemė. Dvarininkai, didindami ir gerindami savo palivarkus valstiečių žemės sąskaita, dar prieš reformą labai daug valstiečių šeimų išvijo iš jų gimtųjų pastogių. Dėl to žymiai pagausėjo nuskurdusių, bežemių valstiečių. Įdomu pastebėti, kad XIX a. viduryje stambiesiems dvarininkams, Lietuvoje ir Baltarusijoje sudariusiems vos 3,4% visų žemės savininkų, Gardino gubernijoje priklausė 58,5% dirbamosios žemės, Vilniaus gubernijoje — 69,5%, o Kauno gubernijoje — 74,6% visos dirbamosios žemės. Buožių klasei formuotis, didėjant diferenciacijai valstiečių tarpe, palankesnės sąlygos susidarė XIX a. antrojoje pusėje. Iki 1861 metų reformos bežemių valstiečių Vilniaus gubernijoje buvo 3924, Gardino gubernijoje — 12 853, Kauno gubernijoje — net 32 063 šeimos[2].

Feodalizmo krizę Lietuvoje ir Baltarusijoje gilino augantis gaivališkas antibaudžiavinis valstiečių judėjimas. Klasių kova tarp valstiečių ir dvarininkų aštrėjo dėl pagrindinių socialinių prieštaravimų, dėl priešingų kelių kraštui pertvarkyti kapitalistiniais pagrindais. Dvarininkai siekė reformomis pereiti prie kapitalistinio gamybos būdo, kuris milijonines valstiečių mases pasmerktų kraštutiniam skurdui ir bado mirčiai, o valstiečiai siekė revoliuciniu būdu panaikinti pasenusias žemėvaldos formas ir išsivaduoti iš baudžiavos jungo.

---

[1] Žr. История Белорусской ССР, Институт истории АН БССР, т. 1, Минск, 1954, стр. 207—231.

[2] Žr. ten pat, 235—257 psl.

Valstiečių judėjimu Lietuvoje ir Baltarusijoje mėgino pasinaudoti bajorija, siekusi išsivaduoti iš caro patvaldystės ir atkurti Lenkijos valstybę. Nusigyvenusios, bežemės bajorijos būklė maža kuo tesiskyrė nuo baudžiavinių valstiečių padėties, nes Ekaterinos II potvarkiu nusmukę Lietuvos ir Baltarusijos bajorai, neturėję ir negalėję įrodyti bajorams nustatytų metinių pajamų minimumo, buvo prievarta įbaudžiavinami ir imami į rekrutus lygiai su baudžiauninkais. Labiau pasiturintieji bajorai ir dvarininkai, bijodami socialinių reformų, gindami savo feodalines privilegijas, nepripažino lietuvių ir baltarusių tautoms teisių į nepriklausomybę. Dėl to Lenkijos, Lietuvos ir Baltarusijos bajorų 1830—1831 metų sukilimas, siekęs atkurti politinę Lenkijos nepriklausomybę, nesusilaukė lietuvių ir baltarusių valstiečių masių pritarimo.

Bajorų judėjimas, nukreiptas prieš carizmo vykdytą tautinio engimo politiką, turėjo svarbią tarptautinę reikšmę. «Kol Rusijos ir daugumos slavų šalių liaudies masės dar tebemiegojo nepažadinamu miegu,— sakė V. I. Leninas,— kol tose šalyse *nebuvo* savarankiškų, masinių, demokratinių judėjimų, *šlėktinis* išsivadavimo judėjimas Lenkijoje įgavo milžinišką, pirmaeilę reikšmę ne tik visos Rusijos, ne tik visų slavų, bet ir visos Europos demokratijos požiūriu»[1]. Šlėktinis judėjimas Lietuvoje ir Baltarusijoje silpnino carizmą, žadino pavergtąsias tautas kilti į kovą prieš Europos žandarą, kuris sudarė grėsmę išsivadavimo judėjimui ne tik Rusijoje, bet ir visoje Europoje.

Numalšinus 1830—1831 metų sukilimą, pažangesnių Lietuvos ir Baltarusijos bajorų sluoksniuose vis labiau imta suprasti, kad bajorų kova dėl tautinio išsivadavimo neįmanoma be liaudies masių paramos. Nuskurdusi, bežemė bajorija, matydama didėjantį teisingą valstiečių pasipiktinimą dvarininkų išnaudojimu, jungė savo likimą su pavergtosiomis liaudies masėmis, ruošėsi vesti jas į organizuotą, revoliucinę kovą prieš engėjus. «Revoliucija tuomet buvo laikoma vienintele ir neišvengiama kovos priemone»[2].

XIX a. antrojoje pusėje Rusijos ekonominiam ir visuomeniniam-politiniam gyvenimui didžiulę reikšmę turėjo rusų

[1] *V. I. Leninas,* Raštai, 20 t., Vilnius, 1953, 405 psl.

[2] *J. Staniewicz,* Wspomnienie o Zygmuncie Sierokowskim, naczelnym wodzu powstania styczniowego na Litwie i Żmudzi, Kowno, 1939, str. 38.

revoliucinių demokratų Gerceno, Černyševskio ir Dobroliubovo veikla.

Visuomeninės, politinės ir filosofinės rusų revoliucinių demokratų pažiūros atspindėjo kylančią pavergtų liaudies masių kovą. Kovoje prieš dvarininkinę-patvaldinę valstybę Gercenas, Černyševskis, Dobroliubovas ir kiti revoliuciniai demokratai buvo valstiečių pusėje, drąsiai ir nuosekliai kovojo dėl jų interesų. Jie buvo svarbiausieji liaudies kovų programos kūrėjai ir taktikos organizatoriai. Kovai už liaudies reikalą jie atidavė visą gyvenimą.

Rusijos pertvarkymas revoliuciniais-demokratiniais pagrindais, politinių laisvių tautoms iškovojimas buvo neįmanomas, nepanaikinus baudžiavinės-dvarininkinės sistemos. Revoliuciniai demokratai baudžiavinę santvarką laikė pagrindine blogybe, pagrindiniu stabdžiu, kliudančiu pažangai šalyje vystytis. V. I. Leninas yra nurodęs, kad tuo laikotarpiu visi visuomeniniai klausimai buvo suvedami į kovą su baudžiava ir jos likučiais. Štai kodėl kova prieš baudžiavos jungą ir caro patvaldystę buvo svarbiausias XIX amžiaus revoliucinių demokratų veiklos tikslas.

Būdami valstiečių interesų reiškėjai, Gercenas, Černyševskis ir Dobroliubovas savo veikaluose nubrėžė nuoseklią liaudies demokratinės revoliucijos liniją. Jų skelbiamos mintys buvo pagrindinis kelrodis kovojantiems dėl savo ateities valstiečiams. Jų mokslas, kaip reikia revoliucines mintis sieti su gyvenimu ir liaudies kova, buvo pavyzdys tūkstančiams kitų kovotojų. Jų gilūs teoriniai-filosofiniai apibrėžimai buvo glaudžiai susiję su revoliucine praktika. Baudžiavos panaikinimas ir liaudies būklės pagerinimas, jų manymu, buvo visiškai galimi kaip liaudies masių revoliucinės kovos rezultatas, kaip demokratinės revoliucijos išdava. V. I. Leninas pažymi, kad Černyševskis «mokėjo daryti įtakos visiems politiniams savo epochos įvykiams revoliucine dvasia, skelbdamas — pro cenzūros kliūtis ir užtvaras — valstiečių revoliucijos idėją, idėją masių kovos už visų senųjų valdžių nuvertimą»[1].

Paaštrėjus klasių kovai XIX a. antrojoje pusėje, Rusijoje išryškėjo dvi visuomeninio judėjimo srovės ir susidarė atskiros stovyklos: revoliucinė-demokratinė stovykla, gynusi valstiečių

---

[1] *V. I. Leninas,* Raštai, 17 t., Vilnius, 1953, 96 psl.

reikalus, ir dvarininkinė-liberalinė stovykla, kovojusi už buržuazijos ir dvarininkų interesus. Revoliuciniai demokratai buvo nesutaikomi liberalų priešai. Jie puikiai matė, kad visuomeninė liberalizmo prigimtis visur yra vienoda ir kovojo tiek prieš Rusijos, tiek ir prieš Vakarų Europos liberalizmą. Jie nuolat demaskuodavo tariamąją rusų liberalų «liaudies meilę», pasireiškiančią tik žodžiais, nes veiksmais jie rėmė carizmą ir dvarininkus. Demaskuodami liberalų reformizmą ir išnaudotojų baimę bei neapykantą revoliucijai, revoliuciniai demokratai ne kartą pareikšdavo, kad liberalai tik painiojasi liaudžiai po kojomis, trukdo jai kovoti dėl savo išsivadavimo, kliudo revoliuciniam judėjimui.

Nekęsdami baudžiavinės santvarkos ir patvaldystės, demaskuodami kapitalizmo ydas, protestuodami prieš bet kokią socialinę priespaudą ir išnaudojimą, revoliuciniai demokratai buvo tvirtai įsitikinę, kad ateities visuomeninė santvarka būsianti socialistinė. Demokratizmo ir socializmo idėjos tuometinėje Rusijoje buvo neatskiriamai susijusios.

Visuomeniniai-ekonominiai santykiai Rusijoje tuomet buvo dar silpnai išsivystę ir dėl to revoliucinių demokratų socialistinės pažiūros buvo utopinio pobūdžio. Tačiau jos iš esmės skyrėsi nuo Vakarų Europos utopinių socialistų pažiūrų.

Vakarų Europos utopiniai socialistai buvo užsiskleidę kabinetinių svajonių, socializmo projektavimo rėmuose, skelbdami atsisakymą nuo klasių kovos. Skirtingai nuo jų, rusų revoliuciniai demokratai kelią į socializmą matė ne taikiame švietime, ne turtingų mecenatų malonėje, o revoliucinėje kovoje. Černyševskio ir jo vienminčių socialistinės pažiūros pasižymėjo kovingumu, revoliuciniu turiniu.

Šių idėjų poveikyje augo ir brendo pažangusis to meto Lietuvos ir Baltarusijos jaunimas; jų poveikyje išaugo taip pat K. Kalinausko ir Z. Sierakausko vienmintis bei kovos draugas — Valerijonas Vrublevskis.

Valerijonas Vrublevskis gimė 1836 m. gruodžio 15 d. Žoludke (netoli Lydos, Baltarusijos TSR), nusigyvenusių bajorų šeimoje. Jo tėvas, Antanas Vaitiekus Vrublevskis, neturėdamas savo žemės, tarnavo grafo Rudolfo Tyzenhauzo Žoludko dvaro administracijoje. Valerijono motina — Rožė Juravikaitė turėjo kraitinį ūkį netoli Gardino ir namus Vilniuje. Valerijonas anksti neteko tėvo ir gyveno motinos bei tėvo brolio Eustachijaus

2. Vilniaus Bajorų institutas

Vrublevskio globoje. Pradinį ir vidurinį mokslą Valerijonas Vrublevskis išėjo Vilniuje[1].

Gimnazija, kurioje jis mokėsi, buvo vadinama Bajorų institutu. Čia mokėsi beveik visas «kilmingasis» Lietuvos jaunimas: Jonas Stanevičius, Antanas Medekša ir kt., kurie vėliau įsijungė į sukilimą. Nežiūrint griežtos drausmės, mokinių tarpe reikšdavosi anticarinės nuotaikos, veikė slapti rateliai, į gimnaziją prasiskverbdavo nelegali, lenkų nacionalizmą ugdanti, literatūra. Aukštesniųjų klasių mokiniai leido rankraštinį literatūros žurnalą «Mercana»[2]. Šioje veikloje ypač pasižymėjo broliai Dalevskiai.

Nuo pat jaunystės dienų Valerijonui Vrublevskiui teko pergyventi skaudžių momentų. Jo dėdė Eustachijus, studijuodamas mediciną Kijevo ir Charkovo universitetuose, buvo įstojęs į poeto Taraso Ševčenkos ir kitų ukrainiečių suorganizuotą slaptą «Kirilo ir Metodijaus» broliją. Brolijos tikslas buvo panaikinti baudžiavą, sujungti visas slavų tautas į federacinę respubliką ir plačiai skleisti švietimą. Tikslo įgyvendinimo atžvilgiu brolijoje buvo dvi griežtai priešingos srovės: revoliu-

[1] Žr. LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. BA-105.

[2] Vienas šio žurnalo 1846 m numeris yra Lietuvos TSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje.

cinė-demokratinė srovė, atstovaujama T. Ševčenkos, ir buržuazinė-liberalinė, atstovaujama Kostomarovo ir Kulišo. Ševčenka pasisakydavo prieš dešinįjį brolijos sparną, laikydamasis nuomonės, kad carizmą ir baudžiavą galima panaikinti tik revoliucine kova. Eustachijus Vrublevskis rėmė T. Ševčenkos poziciją ir stengėsi pritraukti į brolijos eiles Lietuvos jaunimą. Už tos brolijos veikimo programos skleidimą Lietuvoje E. Vrublevskis 1847 m. buvo suimtas ir aštuoneriems metams ištremtas į katorgą[1].

Lankydamas gimnaziją, Valerijonas Vrublevskis palaikydavo draugiškus ryšius su Dalevskiais. Jis buvo vienmetis su Kostu Dalevskiu, vėliau dalyvavusiu savo svainio Z. Sierakausko vadovaujamame 1863 m. sukilime. Emigravęs į užsienį, K. Dalevskis gyveno Paryžiuje ir, sukilimą Lietuvoje numalšinus, keletą kartų nelegaliai buvo atvykęs į gimtąjį kraštą padėti pergabenti į užsienį kai kuriuos į pavojų patekusius sukilimo veikėjus. Žinodamas sutartą vietą pereiti sieną, jis išgabeno į užsienį daug žmonių, carinio teismo pasmerktų mirti. K. Dalevskis kurį laiką dirbo A. Mickevičiaus sūnaus — Vladislovo Mickevičiaus bibliotekoje Paryžiuje ir 1871 m. už dalyvavimą Paryžiaus Komunoje buvo versaliečių sušaudytas[2]. Vyresnieji Kosto broliai — Aleksandras ir Pranas Dalevskiai 1846 m. buvo įkūrę Vilniuje nelegalią «Lietuvos broliškos jaunuomenės sąjungą», užsibrėžusią tikslą paruošti vietinį jaunimą ginkluotam sukilimui. Už tą veiklą Aleksandras ir Pranas Dalevskiai 1848 m. buvo ištremti į katorgą.

Vieną šaltą 1848 m. vasario mėnesio rytą Valerijonas Vrublevskis, bėgdamas į mokyklą, matė minias žmonių gatvėse ir aikštėse. Tai buvo neįprastas reginys: po miestą važinėjo aukšti vežimai su įrengtomis kartuvėmis ir gėdos stulpais. Prie tų stulpų buvo pririšti atvykę į Vilnių organizuoti «tautų pavasario» Vakarų Europos utopinių socialistų pasekėjai — Regniras, Reras ir Apolonijus Hofmeisteris. Su pastaruoju V. Vrublevskiui vėliau, 1863 metais, teko susitikti Beloveže girioje, kur jis su ginklu rankose kovojo prieš carizmą. Vaizdas jaudino minią. Vaikai bėgo paskui vežimus. Pasmerktieji, matydami

---

[1] Eustachijus Vrublevskis buvo žinomo advokato, 1905—1907 m. revoliucionierių gynėjo ir Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos kūrėjo Tado Vrublevskio tėvas.

[2] Žr. *Wł. Mickiewicz,* Pamiętniki, t. III, Kraków, 1933, str. 67.

minias, šaukė agitacinius šūkius. Tie šūkiai visą gyvenimą išliko Valerijono Vrublevskio atmintyje[1].

Ištremtieji Aleksandras ir Pranas Dalevskiai paliko materialiai neaprūpintą savo motiną — našlę su aštuoniais vaikais. Tačiau Vilniaus priemiesčių gyventojai — batsiuviai, mėsininkai, šaltkalviai, odminiai ir kiti amatininkai bei smulkieji gamintojai — «nenutrūkstama banga plaukė į našlės Dalevskienės butą su maisto produktais, pinigais. Vilniaus priemiesčių gyventojai pasiryžo šelpti našlę iki to laiko, kol jos sūnūs sugrįš iš ištrėmimo»[2]. Taip Vilniaus amatininkai ir smulkieji gamintojai rodė savo solidarumą su persekiojamaisiais, savo protestą ir neapykantą prispaudėjams.

Daugiavaikė motina Dalevskienė buvo pažangi moteris ir, Vilniaus amatininkų padedama, stengėsi auklėti visus savo vaikus pažangos dvasia. Viena jos duktė, Apolonija, buvo Z. Sierakausko žmona.

Valerijonas Vrublevskis, lankydamas gimnaziją drauge su Kostu Dalevskiu, stipriai atjautė ne tik savo, bet ir savo draugo šeimos tragediją. Žandarų siautėjimas su šaknimis rovė kad ir mažiausius pažangios visuomeninės minties pasireiškimus, paliesdamas ne tik suaugusius, bet ir besimokantįjį jaunimą. V. Vrublevskio ir jo artimiausiųjų draugų namai buvo griežtoje žandarų priežiūroje. V. Vrublevskis visa tai jautriai pergyveno, visi tie įvykiai jau anksti grūdino jo politinę sąmonę, bręstantį revoliucinį ryžtą.

Baigęs Vilniaus Bajorų institutą, V. Vrublevskis 1854 m. išvyko į Peterburgą, kur įstojo į kariškais pagrindais suorganizuotą Miškininkystės institutą.

Institutas buvo aukštoji mokykla, ruošusi karininkų kadrus miškininkystės tarnybai ir inžinierius-topografus civilinei tarnybai valstybės valdose. Stojamuosius egzaminus į jį turėjo teisę laikyti jaunuoliai, baigę bent keturias gimnazijos klases ir ne vyresni kaip 18 metų amžiaus. Dalį studentų išlaikydavo valstybė, pirmenybę teikdama rusų dvarininkų, karininkų vaikams ir tiems, kurių tėvai tarnavo valstybinių miškų valdose. Visiems kitiems už mokslą ir išlaikymą reikėjo mokėti po 200

---

[1] Zr. *M. Dubiecki,* Apolin Hofmejster, naczelnik województwa Brzesko — litewskiego w powstaniu styczniowym. «Ateneum Wileńskie», 1923, Nr. 2, str. 234—236.

[2] Ten pat, 235 psl.

3. Peterburgo Miškininkystės instituto centriniai rūmai

rublių per metus. Šią studentų grupę sudarė daugiausia baltarusių, lenkų, lietuvių, latvių, estų, suomių, vokiečių ir kitų carinės Rusijos tautybių jaunimas. Jai priklausė ir V. Vrublevskis. Būdinga pažymėti, kad didžiausią instituto studentų procentą sudarė jaunimas, kilęs iš Pabaltijo ir Baltarusijos.

Mokslas institute truko trejus metus. Griežto, kariško režimo sąlygomis buvo dėstomi 22 bendrieji ir specialūs dalykai. Pavasarį studentai vykdavo į stovyklas praktikos darbams.

Pasibaigus trejų metų mokslo kursui, miškininkystės kuopos studentai, išlaikę egzaminus ir, priklausomai nuo pažymių, gavę pirmos arba antros kategorijos diplomą su miškininkystės konduktoriaus arba praporščiko vardu, dar turėjo atlikti vienerių metų privalomąją praktiką Peterburgo apylinkės Lisinsko girininkijoje. Po to jie buvo priimami į karininkų klasę, kurioje mokslas truko dar vienerius metus. Į karininkų klasę buvo priimama atrankos būdu.

Valerijonas Vrublevskis, matyt, didesniais gabumais institute nepasižymėjo, nes 1857 metais baigusiųjų sąraše jo pavardė įrašyta 32-ąja, o gavusiųjų antros kategorijos diplomą — net 23-ąja. Kartu su juo Miškininkystės institutą baigė 40 jaunuolių, jų tarpe Mykolas Ruseckas, Antanas Ivaškevičius, Česlovas Gorskis, Julius Savickis ir kiti iš Lietuvos kilę jo draugai.

Iki 1863 m. sukilimo Miškininkystės institutą dar baigė apie 150 vyrų, kurių nemaža dalis buvo iš Lietuvos ir Baltarusijos. Šis jaunimas 1863 metų pavasarį beveik ištisai išėjo į sukilėlių eiles[1].

Vrublevskio studijų metu Peterburge vyko revoliucinio judėjimo pakilimas. Čia gyveno ir veikė Nikolajus Gavrilovičius Černyševskis. Tuomet Peterburgas buvo svarbiausias Rusijos revoliucinės minties židinys. Iš jo skambėjo galingas Černyševskio ir Dobroliubovo žodis, keliąs carizmo pavergtas tautas į išsivaduojamąją kovą, iš jo sklido programos, reikalaujančios nuversti caro patvaldystę ir dvarininkų valdžią, įkurti Rusijos respubliką. Peterburge ir kituose didžiuosiuose Rusijos centruose augo ir veikė pogrindiniai revoliuciniai rateliai.

Didžiausia pogrindinė rusų revoliucinių demokratų organizacija XIX a. septintajame dešimtmetyje buvo «Zemlia i volia» («Žemė ir laisvė»). Ji išaugo iš Rusijos jaunimo ir studentų savišvietos ratelių, kurie savo veiklą buvo išvystę dar XIX a. pirmojoje pusėje. «Zemlia i volia» perėmė tų ratelių patyrimą. Tarybinis istorikas V. Romanenko pažymi, kad, susikūrus «Zemlia i volia» organizacijai, revoliucinis judėjimas Rusijoje «įžengė į naują, aukštesnį vystymosi laikotarpį»[2].

Pagrindinį šios organizacijos vienetą sudarė ratelis — penketukas. Jų tinklas veikė Maskvoje, Peterburge, Astrachanėje, Tuloje, Saratove, Kazanėje ir daugelyje kitų Rusijos europinės dalies gubernijų miestų bei miestelių. Gyviausiai «Zemlia i volia» veikla pasireiškė 1861—1864 m. laikotarpiu, ypač po to, kai artimieji N. G. Černyševskio bendradarbiai N. Serno-Solovjovičius, A. Slepcovas ir M. Obručiovas, nuvykę į Londoną 1861 m. vasarą, pasitarė su A. Gercenu ir M. Ogariovu. «Zemlia i volia» pavadinimas galutinai buvo priimtas 1862 m. rugpiūčio mėnesį. Tuo metu organizacijai vadovauti pradėjo «Rusijos liaudies centro komitetas», į kurio sudėtį, be vietinių revoliucinių demokratų — A. Slepcovo, N. Serno-Solovjovičiaus, poeto M. Michailovo, M. Obručiovo, įėjo taip pat Londone gyvenę emigrantai — A. Gercenas ir M. Ogariovas. Žurnalas «Kolokol» buvo «Zemlia i volia» organas ir atrama užsienyje. Dar 1861 m. buvo priimtas nutarimas «išvystyti plačią lite-

[1] Žr. Lietuvos TSR VCIA, Muravjovo archyvo f., 1864, ap. 17, b. 5.

[2] *В. И. Романенко,* Мировоззрение Н. А. Серно-Соловьевича, Москва, 1954, стр. 41.

ratūrinę ir propagandinę veiklą valstiečių, karių, nepatenkintų caro patvaldyste, ir demokratiškai nusiteikusio jaunimo tarpe, sudaryti visoje Rusijoje slaptų organizacijų tinklą, išnaudoti visas legalias priemones ir galimybes, rengti kadrus sukilimui paruošti ir vykdyti»[1].

«Zemlia i volia» organizacijos nariai dirbo bibliotekose ir mokyklose, karių, revoliucinės inteligentijos ir jaunimo tarpe, «pradedant apskričių mokyklomis ir einant per seminarijas, institutus, akademijas, universitetus ir įvairias įstaigas»[2]. Organizacija stengėsi visur turėti atsidavusių žmonių ir ypač palaikyti glaudžius ryšius su valstiečių masėmis. Per vienerius 1862 metus organizacijos narių skaičius padidėjo iki trijų tūkstančių žmonių[3]. «Zemlia i volia» buvo užmezgusi glaudžius ryšius su armėnų, gruzinų, ukrainiečių, lietuvių, baltarusių ir lenkų revoliuciniais demokratais[4]. Rusijos kariuomenės karininkas Potebnia buvo suorganizavęs Varšuvoje karinę «Zemlia i volia» organizaciją, turėjusią apie 200 narių. Tokios pat karinės bei jaunimo organizacijos veikė Lietuvoje ir Baltarusijoje.

«Zemlia i volia» idėjinė programa ryškėja iš gausių jos leidinių. Neskaitant straipsnių ir atsišaukimų, atspausdintų žurnale «Kolokol», atskiri «Zemlia i volia» rateliai išleido daug lapelių. 1861 m. buvo išplatinti atsišaukimai «Čto nado delatj voisku?», «K molodomu pokoleniju», «Molodaja Rossija», trys atsišaukimo numeriai bendra antrašte «Velikorus», Ogariovo parašytas straipsnis «Čto nado narodu?» 1862 m. buvo išplatinti atsišaukimai: «K soldatam», «K oficeram», «Otvet Velikorusu» ir kt. Iš atsišaukimų, išplatintų 1863 metais, minėtini du lapelio «Svoboda» numeriai: «Ljetsia polskaja krovj, ljetsia russkaja krovj» ir rusų valstiečių masėms skirtas atsišaukimas «Vsiemu narodu russkomu, krestjanskomu, ot liudej jemu predannych, poklon i gramota».

---

[1] *В. И. Романенко,* Мировоззрение Н. А. Серно-Соловьевича, Москва, 1954, стр. 40.

[2] «Народное дело» № 2—3, 1868 г., стр. 34. Cit. pagal: *В. И. Романенко,* Мировоззрение Н. А. Серно-Соловьевича, Москва, 1954, стр. 44.

[3] Žr. В. И. *Романенко,* Мировоззрение Н. А. Серно-Соловьевича, Москва, 1954, стр. 47.

[4] Žr. ten pat, 46 psl.

Panašių «Zemlia i volia» organizacijos atsišaukimų buvo išleista žymiai daugiau, tik jie iki šiol dar nesurasti. Tačiau ir iš tų, kurie jau žinomi, galima aiškiai suprasti organizacijos tikslus. Organizacija tikėjosi greito valstiečių masių sukilimo, kuriam ji ruošėsi vadovauti ir suteikti organizuotą pobūdį. «Zemlia i volia» stengėsi suburti savo eilėse visus caro patvaldyste nepatenkintus visuomenės elementus, todėl ir jos programa turėjo būti nuosaikaus, kompromisinio pobūdžio. Ogariovo straipsnyje «Čto nado narodu?» («Ko reikia liaudžiai?») visi reikalavimai suvedami į keturis pagrindinius punktus: 1) valstiečiams už užmokestį perduoti dalį dvarininkų žemės; 2) caro skiriamus valdžios pareigūnus pakeisti išrinktaisiais; 3) į organus, kurie nustato mokesčius ir prievoles, įvesti ir liaudies atstovus; 4) sumažinti išlaidas kariuomenei ir caro rūmams išlaikyti[1].

Kairieji «Zemlia i volia» veikėjai reikalavo panaikinti monarchiją ir išrinkti seimą, kuris paruoštų naujos politinės santvarkos pagrindus, užtikrinančius Rusijos valstybės ribose gyvenančioms nerusų tautoms politinę laisvę ir apsisprendimo teisę. Jau 1-me lapelio «Svoboda» numeryje buvo skelbiama, jog būtina «kovoti prieš rusų tautos priešą — caro valdžią». Maskvos skyrius pasisakydavo už respubliką ir už žemės nacionalizaciją. Ilgainiui «Zemlia i volia» organizacijos programa trumpai buvo suformuluota taip: seimas yra reikalingas tam, kad «valstiečiai be išpirkimo gautų žemę, sritys — savarankiškumą, o visuomenė — tas laisves, kurios veda į socializmą»[2]. Atsišaukimas «Molodaja Rossija» tiesiog skelbė, kad, laimėjus liaudies revoliucijai, būtinai reikės įvesti «revoliucinę diktatūrą platiems demokratiniams pertvarkymams įgyvendinti»[3]. Taigi, kaip matyti, «Zemlia i volia» politinė programa buvo «ypatingai radikalaus pobūdžio» revoliucinė-demokratinė[4].

Rusų revoliucinių demokratų mintys rado dėkingą dirvą pažangiojo Lietuvos jaunimo tarpe. Černyševskio idėjos darė

---

[1] Žr. Большая советская энциклопедия, т. 17, Москва, 1952, стр. 12.

[2] Сборник «Звенья», т. II, стр. 449. Cit. pagal: *В. И. Романенко,* Мировоззрение Н. А. Серно-Соловьевича, Москва, 1954, стр. 41.

[3] Ten pat, 61 psl.

[4] Žr. *М. В. Нечкина,* «Земля и Воля» 1860-х годов, «История СССР», Москва, 1957, № 1, стр. 125.

didelės įtakos Valerijono Vrublevskio politinės sąmonės formavimuisi.

Peterburge V. Vrublevskis rado gausų jaunimo būrį iš Vilniaus ir iš kitų Lietuvos bei Baltarusijos vietų. Jų tarpe buvo neseniai iš Orenburgo tvirtovės paleisti švenčioniškis poetas Antanas Sova, vilnietis Bronislovas Zaleskis, Zigmas Sierakauskas. Artimus ryšius su jais palaikė ir kai kurie karininkai, kaip antai, panevėžietis Jonas Stanevičius. Pastarasis yra parašęs prisiminimus apie revoliucinių ratelių veiklą Peterburge. Vėliau čia V. Vrublevskis susitiko taip pat su Kostu Kalinausku. Po kurio laiko iš Maskvos į Peterburgą atvyko Jaroslavas Dombrovskis, žinomas V. Vrublevskio bendramintis ir vėliau kovos draugas Paryžiaus Komunos metu[1].

Miškininkystės institute V. Vrublevskis susipažino su rusų jaunimu, veikiai įgijo jo pasitikėjimą ir tapo pogrindinės «Zemlia i volia» organizacijos narys[2]. Studentų ratelių veikloje V. Vrublevskis pasižymėjo judrumu. Tai jis pats ne kartą vėliau yra pasisakęs savo kovų bendražygiams ir pažįstamiems emigracijoje[3]. Studentai aktyviai reiškėsi įvairiose politinės veiklos srityse. Kai caro cenzūra draudė žurnalui «Sovremennik» laisviau reikšti pažangias mintis, Lietuvos ir Baltarusijos studentai Černyševskio straipsnius platino multiplikuotais rankraščiais, vertė juos į lenkų kalbą. Buvo net paruoštas Černyševskio raštų rinkinys lenkų kalba ir įteiktas išleisti Juozapui Ogryzkai, kuris Peterburge turėjo įrengtą spaustuvę ir palaikė santykius su Zigmo Sierakausko bei Jaroslavo Dombrovskio artimaisiais. Tačiau projektuojamo leidinio rankraštis atsidūrė caro ochrankos rankose[4].

Be Černyševskio ir Dobroliubovo raštų, Valerijono Vrublevskio pasaulėžiūros formavimuisi svarbios įtakos turėjo taip pat Gerceno «Kolokolas». Šis žurnalas turėjo milžinišką reikšmę visos Rusijos jaunimo auklėjimui. To fakto neslepia net aukštas caro pareigūnas reakcionierius Gogelis. Jis pažymi,

---

1 Žr. *A. Lurie,* Wodzowie Komuny i obrona Paryża, «Prawda Wileńska», 1941, Nr. 77 (191), str. 6.

2 Žr. *T[adeusz] K[orvin-Wróblewski],* Walery Wróblewski, «Przelom», Wilno, 1918. XII. 29., Nr. 3.

3 Žr. Ten pat.

4 Žr. *Н. В. Гогель,* Иосафат Огрызко и Петербургский революционный ржонд в деле последнего мятежа, Вильно, 1866, стр. 39.

jog «visi įsirašiusieji į draugiją taip sumaniai naudojosi Gerceno raštais, slapčia platindami *šį uždraustą vaisių* besidominčio jaunimo tarpe, kad greitai įsigijo sau šalininkų ir tarp rusų jaunimo, kuris, pasiruošęs universitetų rateliuose, ėmė įsirašinėti į lenkų organizuojamos *centralizacijos* narius»[1]. Caro pareigūnai savo oficialiuose raštuose rusų revoliucinių demokratų pogrindinę veiklą, nukreiptą prieš caro patvaldystę, dažnai mėgdavo vaizduoti taip, tarytum ji nieko bendro neturinti su rusų tauta, tarytum tai esąs tik maištaujančių lenkų kenkėjiškas darbas. Tada, kai caro patvaldystė vykdė tautų engimo ir slopinimo politiką, Peterburge besimokąs įvairių tautybių jaunimas, rusų revoliucinių demokratų vadovaujamas, rado ne tik bendrą kalbą, bet ir bendrą tikslą, vienijusį pažangiausius elementus į vieną šeimą. Dar 1859 m. «Kolokole» paskelbti Gerceno pasisakymai dėl neginčijamos lenkų, ukrainiečių, lietuvių bei kitų Rusijos tautybių apsisprendimo teisės, visiškos nepriklausomybės, jo mintys apie «visų slavų laisvo susivienijimo į *vieningą* ir *suskirstytą*» šeimą[2] buvo Lietuvos ir Baltarusijos jaunimui stiprus akstinas veikti išvien su rusų demokratais. Tie patys siekimai vėliau paskatino Valerijoną Vrublevskį stoti, kaip jis pats pasisako, į radikaliausio sparno revoliucinės organizacijos «Zemlia i volia» eiles[3].

Peterburge Lietuvos ir Baltarusijos jaunimo tarpe veikė trys žinomi nelegalūs rateliai. Vėliau tie rateliai priklausė 1861 m. pabaigoje įsisteigusiam «Peterburgo revoliuciniam centrui», kurio veikla yra susijusi su Z. Sierakausko vardu. Šis komitetas, suvienijęs pažangiai nusiteikusius lietuvius, lenkus, baltarusius karininkus ir studentus, ruošė ginkluotą sukilimą Lietuvoje ir Baltarusijoje, o idėjiškai ir praktiškai glaudžiai bendradarbiavo su «Zemlia i volia»[4]. Vienam politiniam rateliui Peterburge V. Vrublevskio studijų metu vadovavo Z. Sierakauskas. Jo veikloje dalyvavo beveik visi vilniečiai, jų

---

[1] *Н. В. Гогель*, Иосафат Огрызко и Петербургский революционный ржонд в деле последнего мятежа, Вильно, 1866, стр. 30.

[2] Žr. *А. И. Герцен*, Полное собрание сочинений и писем, т. IX, Петроград, 1919, стр. 463.

[3] Žr. *B. Limanowski*, Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 260.

[4] Žr. *Л. Н. Бычкаускас-Гентвила*, Крестьянская реформа и восстание 1863 года в Литве, Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Москва, 1955, стр. 15.

tarpe V. Vrublevskis ir K. Kalinauskas. Daugelį ratelio narių sudarė buvę politiniai tremtiniai, 1856 m. vėl sugrįžę į Rusijos sostinę daugiausia iš Orenburgo tvirtovės. Be politinių klausimų svarstymo, Z. Sierakausko ratelio nariai mėgdavo dainuoti liaudies dainas. Apie tai vaizdžiai pasakoja didysis ukrainiečių poetas Tarasas Ševčenka, kuris nuo 1857 m. taip pat buvo uolus to ratelio sueigų lankytojas[1]. Ratelio nariams T. Ševčenka skaitydavo savo kūrinius. Revoliucinis patosas, šaukimas nuversti carizmą ir panaikinti baudžiavą ukrainiečių liaudies poeto kūriniuose įgaudavo itin ryškią politinę kryptį. Jis tvirtai tikėjo, kad ateis laikas, kai liaudies masės pakils ir susidoros su caru bei dvarininkais. T. Ševčenkos poezija turėjo didelės įtakos ne tik Z. Sierakauskui, bet ir daugeliui kitų jo ratelio narių.

Ratelyje buvo nagrinėjami socialiniai ir politiniai klausimai. Vadovai stengėsi ratelio nariams įskiepyti pažangias mintis, kelti jų politinį lygį. Z. Sierakausko ratelio nariai reikiamą literatūrą gaudavo iš Viktoro Kalinausko — vyresniojo Kosto Kalinausko brolio, tuomet dirbusio Peterburgo Imperatoriškoje bibliotekoje. V. Kalinauskas, būdamas revoliucinių pogrindinių ratelių narys, mokėjo organizuoti pažangios legalios ir nelegalios literatūros tiekimą ne tik Peterburgo, bet ir Maskvos, Vilniaus ir kitų miestų revoliuciniams demokratams. Palaikydamas ryšius su užsieniu, jis gaudavo «Kolokolo», «Poliarnaja Zvezda» žurnalus ir kitus Gerceno vadovaujamos «Laisvosios rusų spaustuvės» leidinius[2]. Labai svarbią vietą ratelių darbe užimdavo Černyševskio straipsnių, Dobroliubovo literatūrinių recenzijų ir Gerceno «Kolokolo» skaitymas bei nagrinėjimas. Pagrindinis ratelių tikslas buvo pasiruošti socialinei revoliucijai, nuversti caro patvaldystę, įkurti Rusijos respubliką, suteikti carizmo engiamoms rusų, lenkų, lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių tautoms laisvą apsisprendimo teisę.

Ratelių susirinkimai vyko Varavskio, Heidenreicho, Jaroslavo Dombrovskio, Jono Stanevičiaus ir kt. karininkų butuose. Šie susirinkimai vykdavo legaliai, «literatūrinių vakarų» priedanga[3]. Ratelio narių tarpe buvo išryškėjusios dvi pagrindinės

---

[1] Žr. *Тарас Шевченко*, Собрание сочинений, Москва, т. V, 1949, стр. 218.
[2] Žr. *W. Kordowicz*, Konstanty Kalinowski, Warszawa, 1955, str. 65.
[3] Žr. ten pat, 63 psl.

kryptys: revoliucinė-demokratinė ir liberalinė-reformistinė. Tarp vienos ir kitos krypties šalininkų kildavo aštrūs ginčai. V. I. Leninas liberalinius reformistus šitaip apibūdino: «Liberalai norėjo «išlaisvinti» Rusiją «iš viršaus», negriaudami nei caro monarchijos, nei dvarininkų žemėvaldos ir valdžios, skatindami juos tik «nusileisti» laiko dvasiai»[1]. Tuo tarpu revoliuciniai demokratai teigė, kad turi būti respublika, ne monarchija: «Respublika turi būti iškovota krauju ir revoliucija. Žemę reikia atiduoti valstiečiams be išpirkimo. Nacionalinis klausimas turi būti išspręstas taip, kad Lietuvai, Lenkijai, Baltarusijai ir Ukrainai būtų suteikta visiška apsisprendimo teisė»[2]. V. Vrublevskis, K. Kalinauskas, J. Dombrovskis ir pats Z. Sierakauskas bei kiti ratelio nariai atstovavo revoliucinei demokratinei krypčiai. Z. Sierakauskas gal kiek nuosaikiau ir atsargiau žiūrėjo į griežtą savo jaunųjų draugų nusistatymą bajorijos atžvilgiu. J. Dombrovskis, V. Vrublevskis ir ypač K. Kalinauskas būsimojo sukilimo laimėjimo laidu laikė tiktai visuotinį valstiečių masių mobilizavimą ginkluotai kovai, be bajorų, kurių Lietuvos ir Baltarusijos valstiečiai nekenčia. Z. Sierakauskas laikėsi nuomonės, kad vis dėlto bajorijos negalima atstumti nuo dalyvavimo sukilime.

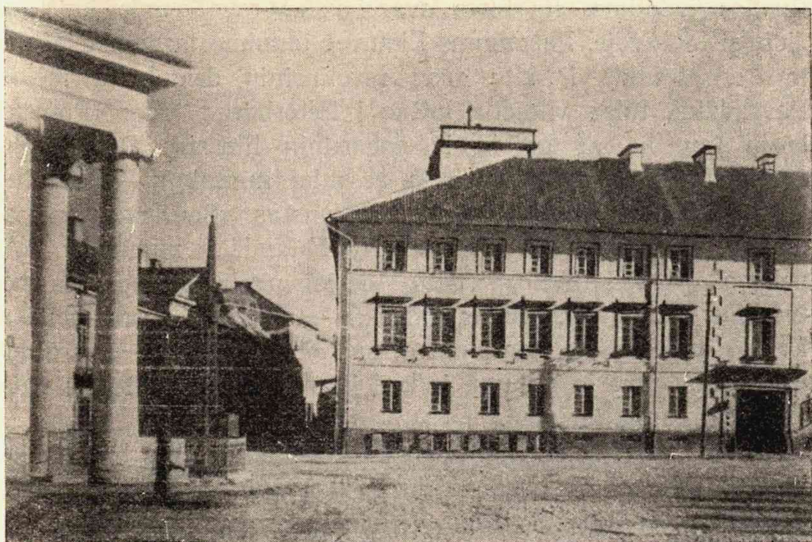
Energingesnis jaunimas savo pogrindinių diskusijų nuotaikas vis dažniau ir drąsiau ėmė skleisti ne tik artimiausioje aplinkoje, bet ir viešose vietose. Tai ryškiai matyti iš carinės administracijos susirašinėjimo. Viename slaptame Peterburgo generalgubernatoriaus rašte, rašytame ryšium su sostinės inteligentijos bruzdėjimais, sakoma: «Ruadzės salėje, kurioje prof. Kostomarovas skaitė paskaitą, kilo triukšmas. Jį sukėlė studentai ir jauni akademijų karininkai drauge su civiliniais asmenimis, kurie kalbėjosi liberalia dvasia. Ryšium su tuo buvo pranešta, jog karinių akademijų karininkai ėmė dalyvauti lenkiškųjų revoliucinių partijų veikloje, nes tose partijose buvo daug Lenkijoje gimusių karininkų, Sierakausko draugų ir bičiulių»[3]. Šį judėjimą vystė būsimieji «zemliavolcai», besiformuojančios «Zemlia i volia» organizacijos nariai.

---

[1] *V. I. Leninas,* Raštai, 17 t., Vilnius, 1953, 95 psl.

[2] Powstanie 1863 roku i rosyjski ruch rewolucyjny początku 1860-ch lat, Minsk, 1931, str. 58.

[3] Cit. pagal: *D. Fainhauzas,* Z. Sierakausko visuomeninės politinės pažiūros ir jo revoliucinė veikla, LTSR Mokslų akademija, Istorijos in-to darbai, I t., Vilnius, 1951, 161 psl.

4. Vilnius, Universiteto gatvė, Nr. 9/7. Čia, trečiame aukšte, buvo Eustachijaus Vrublevskio butas — Lietuvos revoliucinių demokratų 1861—1863 m. pasitarimų vieta

Revoliuciniai demokratai turėjo savo punktų visuose didesniuose Lietuvos ir Baltarusijos miestuose. Konspiracinio darbo reikalais V. Vrublevskis atostogų metu atvykdavo iš Peterburgo į Vilnių. Čia nuo 1856 m. jo dėdė Eustachijus Vrublevskis, grįžęs iš ištrėmimo, vertėsi gydytojo homeopato praktika. E. Vrublevskio bute įvyko ne vienas priešakinių Lietuvos sukilimo organizatorių pasitarimas[1]. Valerijonas Vrublevskis čia suartėjo ir susidraugavo su Z. Sierakausku ir K. Kalinausku, pažįstamais iš Peterburgo, susipažino taip pat su A. Mackevičium, L. Kondratovičium-Sirokomle[2], kurį vėliau įtraukė į propagandinės-agitacinės literatūros ruošimą baltarusių kalba. Taip pat svarbi sukilimo organizatorių sueigų vieta Vilniuje buvo Dalevskių butas. Dalevskių šeima jau nuo 1857 m. palaikė glaudžius ryšius su Peterburgu.

Šiuo metu Vilnius šalia Peterburgo, Maskvos, Kijevo ir kitų centrų taip pat vaidino nemažą vaidmenį pažangiame

---

[1] Žr. *B. Limanowski,* Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 245.

[2] Žr. *Maria Złotorzycka,* Jarosław Dąbrowski, Warszawa, 1948, str. 13; *Л. Я. Лурье,* Портреты деятелей Парижской Коммуны, Москва, 1956, стр. 364.

Rusijos judėjime. Jis buvo svarbiausias revoliucinio judėjimo židinys Lietuvoje. Pažangaus Lietuvos jaunimo tarpe plačiai plito Černyševskio ir kitų rusų revoliucinių demokratų idėjos. Pavyzdžiui, tūlas vilnietis laiške į Peterburgą rašo: «Papasakosiu tau, ką aš gerbiu iš dabartinių literatų: Dostojevskį, Antonovičių, Černyševskį, o iš neseniai mirusiųjų — Dobroliubovą. Sužinok, prašau, už ką uždraustas «Sovremennik», aš manau už Černyševskio straipsnį balandžio numeryje: «Ar neišmoko?» Jis tikrai perdaug aštriai puola vyriausybės potvarkius dėl universitetų ir pateisina studentų demonstracijas». Laiško autorius čia dar pažymi, kad «Sovremennik» turi didelį pasisekimą tarp jo draugų, ir kad jis dažnai pasikalba su valstiečiais ir amatininkais[1].

Tokios revoliucinių nuotaikų pakilimo aplinkybės buvo reikšmingos tolesnei V. Vrublevskio veiklai. 1857/58 mokslo metais jis atliko praktiką Lisinsko girininkijoje netoli Peterburgo, o 1859 m., baigęs Miškininkystės instituto «Karininkų klasę» ir gavęs podporučiko laipsnį, buvo paskirtas į Sokulkos (netoli Gardino) miškininkystės mokyklą inspektoriumi[2].

Sokulkoje V. Vrublevskis pradėjo plačią revoliucinę veiklą. Susiformavęs revoliucinių demokratų idėjų poveikyje, įgijęs nemažą nelegalaus revoliucinio darbo patyrimą, jis stengėsi eiti betarpiškai į valstiečių mases, organizuoti liaudį kovai prieš caro patvaldystę ir dvarininkus.

---

[1] Žr. ЦГИА, Москва, ф. 109, д. 361, л. 4—5. Cit. pagal: *А. Ф. Смирнов*, Константин Калиновский, Минск, 1950, стр. 6.

[2] Žr. *T[adeusz] K[orvin-Wróblewski]*, Walery Wróblewski, «Przelom», 1918, XII. 29., Nr. 3.

II

V. VRUBLEVSKIS 1863 m. SUKILIMO RUOŠIMO METU

Atvykęs į Sokulką ir įsitraukęs į mokyklos darbą, V. Vrublevskis savo nuoširdumu ir draugiškumu veikiai užkariavo jaunimo simpatijas, visišką pasitikėjimą. Kaip rodo oficialieji aktai, jis mokinių tarpe «varė revoliucinę agitaciją ir suorganizavo mokykloje pogrindinę revoliucinę grupę, kurios priešakyje pats atsistojo»[1].

V. Vrublevskis savo ratelio jaunimui aiškino, kad tariamoji caro geradarystė liaudžiai (taip ruošiamą reformą vaizdavo dvarininkų propaganda) kyla iš baimės, jog valstiečiai patys gali sukelti socialinę revoliuciją ir išsivaduoti iš baudžiavos jungo. Iš tos caro «geradarystės» pasipelnys visų pirma patys dvarininkai.

V. Vrublevskis, dirbdamas Gardino gubernijoje nuo 1859 m. vasaros, palaikė nuolatinius ryšius su Peterburgo revoliucine organizacija, tyrė liaudies masių nuotaikas ir telkė apie save jaunimą. Jo veikla buvo ryžtinga ir nuosekli. Gardino revoliucinės grupės narys Erazmas Zablockis carinei tardymo komisijai 1864 m. pareiškė, kad jis dar 1859 m. buvo susipažinęs su V. Vrublevskiu ir jau tuomet pastebėjo, «jog tai aistringas, revoliucinių pažiūrų žmogus»[2].

Lietuvos revoliucinių demokratų veikla ypač sustiprėjo ir išsiplėtė po to, kai 1860 m. vasarą iš Peterburgo, baigę studijas,

---

[1] LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. BA-105.

[2] ЦГИА БССР, филиал в гор. Гродно, ф. 3, д. 41, л. 1—2. Cit. pagal: *А. Ф. Смирнов,* Революционный демократизм К. С. Калиновского, Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук, Машинопись, Минск, 1949, стр. 113—114 (Государственная Библиотека СССР им. Ленина, Москва, ф. 1—53/2775).

grįžo daugiau V. Vrublevskio bendraminčių, jų tarpe ir Kostas Kalinauskas.

Agitacinį darbą valstiečių tarpe sąmoningai ir nesąmoningai revoliuciniams demokratams padėjo dirbti kai kurie politiškai labiau išprusę keliaujantys darbininkai, iešką uždarbio prie naujai tiesiamo Peterburgo—Varšuvos geležinkelio arba Gardino gubernijos pramonės įmonėse. Valstiečiai noriai klausydavosi jų kalbų apie greit ateisiantį «laisvą gyvenimą, kuriame nebus ponų. . .» Kai kurie darbininkai pasakodavę, jog, esą, «Rusijos caras prašęs Austrijos caro atsiųsti čia žmonių, kad pamokytų vietinius valstiečius, kaip su ponais reikia elgtis. . .»[1]

Baudžiavos panaikinimo manifestas buvo paskelbtas 1861 m. vasario 19 d. Bendruose visai Rusijai nuostatuose ir vietiniuose nuostatuose Lietuvos ir Baltarusijos gubernijoms paskelbtos baudžiavos panaikinimo sąlygos faktiškai stiprino dvarininkų žemėvaldą, įteisino valstiečių apiplėšimą ir nuskurdinimą. Paskelbus manifestą, valstiečiai liovėsi vykdę inventoriais nustatytas prievoles dvarininkams. Valstiečiai netikėjo caro manifestu, kuris skelbė, kad nuo amžių valstiečių dirbamos žemės savininkai yra ne valstiečiai, o dvarininkai; jie manė, kad «manifestas yra paskelbtas suklastotas», nes «neduoda tų laisvių, kurias suteikė caras»[2].

Gaivališkiems valstiečių susibūrimams bei mitingams išvaikyti, priversti juos eiti lažą Lietuvos ir Baltarusijos dvarininkai daugelyje apskričių šaukėsi kariuomenės pagalbos. Antai, Bielsko apskrities Rudkos valsčiuje 1861 m. liepos 1 d. susirinkę valstiečiai buvo nepastebimai kariuomenės dalinių apsupti. Pulkininkas Michniovas, prieš įsakydamas išplakti valstiečius, paklausė, kodėl jie neiną lažo. Valstiečiai atsakė, kad žemės reformos manifestas esąs suklastotas, o dėl to jie nieko neklausysią, nes priimą tik caro nuosprendį, kuriuo «visa žemė turi būti perduota jiems, ir jokios kitos valdžios jie nepripažįsta»[3].

Nepaisant kariuomenės smurto prieš beginklius valstiečius, jų bruzdėjimai grėsmingai augo. K. Kalinauskui ir V. Vrublevskiui buvo labai svarbu laiku išaiškinti valstiečiams jų ne-

---

[1] *W. Kordowicz,* Konstanty Kalinowski, Warszawa, 1955, str. 107.

[2] Ten pat, 126 psl.

[3] *St. Szczotka,* Zaburzenia chłopskie w Białostoczyźnie 1861—1869, Warszawa, 1953, str. 75.

teisingą pažiūrą į carą, kaip «geradarį». Lietuvos ir Baltarusijos revoliuciniams demokratams visų pirma rūpėjo, kad gaivališkas valstiečių judėjimas peraugtų į organizuotą, sąmoningą liaudies masių revoliuciją, sugebančią laimėti socialinę kovą dėl išsivadavimo iš caro ir dvarininkų priespaudos. Palaikydami glaudžius ryšius su Peterburgo revoliuciniu centru, su «Zemlia i volia» organizacijos nariais, K. Kalinauskas ir V. Vrublevskis vieni iš pirmųjų Lietuvoje ir Baltarusijoje, ypač Vilniaus ir Gardino gubernijų teritorijoje, jau veikiančiam bei naujai organizuojamam pogrindinių ratelių tinklui stengėsi suteikti tikslingesnę veikimo kryptį ir organizuotesnį pobūdį, nukreipti jų veiklą į valstiečių mases. Tas pastangas patvirtina jau minėto E. Zablockio carinei tardymo komisijai duotieji parodymai. E. Zablockis pareiškė, kad su K. Kalinausku jam teko susipažinti pačioje 1861 m. pradžioje. «Kalinauskas kartu su Vrublevskiu jam pranešė, kad organizuojama slapta draugija, kurios tikslas yra pasiruošti sukilimui»[1]. Jie pasiūlė E. Zablockiui įstoti į draugiją. Toliau E. Zablockis parodo: «1861 m. pavasarį aš, Vrublevskiui pasiūlius, buvau su juo nuvykęs į Vilnių; ten atvykus, Vrublevskis nuvedė mane pas kažkokį Edmundą Verihą. Tenai aš radau Kozielą (vardo nežinau) ir du ar tris jaunuolius, kurių pavardės man nežinomos. Pasikalbėjimas vyko revoliucine nuotaika. . .»[2]. 1861 m. pradžioje E. Zablockis buvo V. Vrublevskio padėjėjas (t. y. Gardino organizacijos sekretorius) ir Lietuvos revoliucinių demokratų pasitarimo metu Vilniuje Edmundas Veriha, Liudvikas Zviždovskis ir kiti oficialiai jį patvirtino šioms pareigoms. Iš E. Zablockio tardymo bylos aiškėja, kad jau 1861 m. pavasarį Vilniuje buvo susiformavęs sukilimo organizatorių Lietuvoje ir Baltarusijoje centras. Jam vadovavo K. Kalinauskas, V. Vrublevskis, E. Veriha, Rusijos kariuomenės karininkas Jonas Koziela ir kt.[3].

Tomis dienomis Vilniuje vyko svarbus sukilimo ruošėjų aktyvo pasitarimas. Į pasitarimą, be gausių vietinių delegacijų, atvyko atstovai, daugiausia studentai, iš Maskvos, Peterburgo,

---

[1] ЦГИА БССР, филиал в гор. Гродно, ф. 3, д. 41, л. 1—2.

[2] Ten pat, l. 1—2.

[3] Žr. *А. Ф. Смирнов,* Революционный демократизм К. С. Калиновского. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук, Машинопись, Минск, 1949, стр. 113—114.

Kijevo, Varšuvos (broliai Zigmas ir Ignas Chmielenskiai)[1], iš Paryžiaus (Benediktas Dydovskis ir Boleslovas Limanovskis su broliu)[2]. Iš vietinių veikėjų minėtinas kapitonas Liudvikas Zviždovskis — «Zemlia i volia» organizacijos narys, Vilniaus generalgubernatoriaus Nazimovo adjutantas ir artimas Z. Sierakausko draugas. Z. Sierakauskas ir A. Mackevičius taip pat negalėjo nedalyvauti tame pasitarime. Kai kurie 1863 m. sukilimo tyrinėtojai teigia, kad iki revoliucinių demokratų pasitarimo Vilniuje 1861 m. pavasarį nei Lenkijoje (Varšuvoje), nei kur kitur nebuvo vieningos sukilimą ruošiančios organizacijos. Tokia organizacija įsikūrė būtent Vilniuje dėl to, kad Lietuvos ir Baltarusijos jaunimas jau buvo užmezgęs glaudžius ryšius su pažangiomis Rusijos ir užsienio jėgomis, visų pirma su Peterburgo revoliuciniu centru[3]. Pasitarime buvo išrinktas komitetas, paruošta suderinta tolesnio veikimo programa ir taktika. Sukilimo išsiveržimas neišvengiamai artėjo.

Pačiame Peterburge taip pat buvo įtempta padėtis, karštligiškai siautėjo reakcija. «Čia, — rašoma viename laiške iš Peterburgo,— kyla, nežinau ar ilgam, kažkoks pogrindinis veikimas, po miestą bėgioja ir siuntinėja lapelius, slaptai spausdintus ir aiškinančius be jokių ceremonijų. Dėl to, žinoma, kratos, policiniai griežtumai, pasibaisėtini gandai. Tik ir girdi, kad aną kratė, šitą suėmė; didelė dalis, suprantama, pasirodo be reikalo»[4].

Rusija buvo valstiečių revoliucijos išvakarėse. V. I. Leninas, apibūdindamas šį laikotarpį, rašė: «Demokratinio judėjimo pagyvėjimas Europoje, lenkų bruzdėjimas, nepasitenkinimas Suomijoje, visos spaudos ir visos bajorijos reikalavimas politinių reformų, laikraščio «Kolokol» paplitimas visoje Rusijoje, galinga propaganda Černyševskio, kuris ir cenzūruotaisiais straipsniais mokėjo auklėti tikruosius *revoliucionierius,* atsišaukimų pasirodymas, sujudimas valstiečių, kuriuos «labai dažnai» su karinės jėgos pagalba ir kraujo praliejimu tekdavo *versti* priimti «Nuostatus», apiplėšiančius juos ligi paskutiniųjų, kolek-

---

[1] Žr. *St. Szczotka,* Zaburzenia chłopskie w Białostoczyźnie 1861—1869, Warszawa, 1953, str. 63.

[2] Žr. *W. Kordowicz,* Konstanty Kalinowski, Warszawa, 1955, str. 93—94.

[3] Žr. ten pat.

[4] «Русское прошлое», кн. II, 1923, стр. 146—147. Cit. pagal: *В. С. Кружков,* Мировоззрение Н. А. Добролюбова, Москва, 1950, стр. 124.

tyviniai bajorų — taikos tarpininkų atsisakymai taikyti *tokius* «Nuostatus», studentų riaušės — tokiomis sąlygomis atsargiausias ir blaiviausias politikas būtų turėjęs pripažinti, kad revoliucinis sprogimas yra visai galimas ir kad valstiečių sukilimas — labai rimtas pavojus»[1].

Šiuo metu K. Kalinauskas ir V. Vrublevskis dažnai važinėja į Vilnių, Balstogę, Gardiną, Sokulką, kur rengia rateliuose platesnius susirinkimus. Dar 1861 m. pavasarį, dalyvaujant K. Kalinauskui ir V. Vrublevskiui, įvyko gausaus revoliucinių demokratų būrio susirinkimas Sokulkoje. Iš susirinkimo dalyvių minėtini: mokesčių inspektorius Stanislovas Songinas, kunigas Kazlauskas, kai kurie karininkai. Šiame susirinkime K. Kalinauskas aiškino sukilimo ruošimo tikslus[2]. Sokulkos revoliucinio ratelio vadovas, kaip žinoma, buvo V. Vrublevskis. Netrukus po šio susirinkimo K. Kalinauską ir V. Vrublevskį matome gubernijos centre — Gardine. Čia suruoštame susirinkime dalyvavo V. Vrublevskio sekretorius Erazmas Zablockis, gydytojas Juozas Zablockis, karininkas Jonas Vankavičius, kunigas Gintautas iš Gardino, matininkas I. Milevičius ir kt.[3].

K. Kalinausko ir V. Vrublevskio pogrindinė veikla nesiribojo tik Gardino ir Vilniaus gubernijomis. Drauge su kitais jie steigė slaptus revoliucinius ratelius taip pat Kauno gubernijoje[4]. V. Vrublevskis ypač rūpinosi šių ratelių steigimu miškininkystės darbuotojų tarpe. Be to, jis aktyviai platino «Kolokolą» ir kitą slaptą literatūrą, kuria jį aprūpindavo Peterburgo revoliucinis centras. Iš jos minėtinas su Gercenu bendradarbiavusios lenkų emigrantų «Revoliucinės kuopos Londone» 1859 m. balandžio 12 d. išleistas lapelis[5], skirtas politiškai pasiruošusiam skaitytojui. Štai kokias mintis jis skleidė: «Visi valdininkai ir kunigai, tarnaują kaip tironijos įrankis, bus pašalinti. Asmeninė nuosavybė panaikinama visiems laikams. Miestų ir kaimų liaudis, kartą sukilusi, ima valdžią į savo rankas. Panaikinamas žmogaus viešpatavimas kitam žmogui. Visi miestai, kaimai, ūkiai, žemė, namai, pramonės įmo-

---

[1] *V. I. Leninas,* Raštai, 5 t., Vilnius, 1951, 26—27 psl.

[2] Žr. *W. Kordowicz,* Konstanty Kalinowski, Warszawa, 1955, str. 108.

[3] Žr. ten pat, 108 psl.

[4] Žr. ten pat, 102 psl.

[5] Žr. *St. Szczotka,* Zaburzenia chłopskie w Białostoczyźnie 1861—1869, Warszawa, 1953, str. 62—64.

nės, dirbtuvės, krautuvės, inventorius ir bet koks kilnojamasis bei nekilnojamasis turtas, kurį dabar valdo pavieniai asmenys, skelbiama bendra visos liaudies nuosavybe, o ateityje, prasidėjus ginkluotam sukilimui, taps bendra visos žmonijos nuosavybe. Toks sukilimas reikš liaudies atgimimą»[1].

Taip pat minėtini atsišaukimai, paruošti slaptose rusų spaustuvėse, ypač «Zemlia i volia» organizacijos ir «Laisvosios rusų spaustuvės» Londone leidiniai, skirti kariškiams. Kad tie atsišaukimai buvo platinami Lietuvoje ir Baltarusijoje, rodo daugelis oficialių duomenų. Antai, iš 3-sios pėstininkų divizijos viršininko 1862 m. kovo 9 d. raporto korpo vadui ir iš Gardino gubernatoriaus 1862 m. balandžio 16 d. pranešimo Vilniaus generalgubernatoriui matyti, kad senojo-ingermanlandinio pėstininkų pulko kareivių tarpe Gardine ir kariuomenės dalyse, stovėjusiose Balstogėje, buvo platinami lapeliai «Čto nado delatj voisku?»[2]. Iš caro policijos dokumentų aiškėja, jog jai daug nerimo kėlė tai, kad Lietuvoje plito «revoliucinės idėjos, kurias vysto Gerceno šalininkai»[3]. Iš sekimo ir tardymo duomenų policija buvo nustačiusi, jog «papiktinamųjų veikalų» kontrabanda einanti per Tauragę, kad «per pusantro varsto nuo Tauragės rusų muitinės, prie plento, karčiamoje, kairėje pusėje, neretai būva Rusijos agentų pasimatymai su p. Ogariovu arba p. Gerceno sūnumi»[4]. Slapta literatūra buvo platinama ne tik rusų, bet taip pat lenkų, lietuvių ir baltarusių kalbomis.

Nuo 1861 m. pavasario Vilniuje ir kitose vietose prasidėjo revoliucinių demokratų organizuojamos politinės demonstracijos, kurių tikslas buvo kuo plačiausiai paskleisti neišvengiamo ginkluoto susirėmimo su patvaldyste nuotaikas. Iš visų Vilniaus mieste vykusių demonstracijų bene būdingiausia buvo 1861 m. vasarą suorganizuota eisena prie įžymaus demokrato Simono Konarskio kapo[5]. Jai pastojo kelią policija ir kariuomenė. «Mi-

[1] Žr. *St. Szczotka,* Zaburzenia chłopskie w Białostoczyźnie 1861—1869, Warszawa, 1953, str. 65.

[2] Žr. Lietuvos TSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. Bx-3, l. 1—12.

[3] Архивные материалы Муравьевского музея, ч. II, Вильно, 1913, стр. 155.

[4] Ten pat, 314—315 psl.

[5] S. Konarskis, nuslopinus 1831 m. sukilimą, atvyko iš Ukrainos į Vilnių organizuoti naujo sukilimo. Jis buvo suimtas ir 1839 m. vasario 27 dieną už miesto ribų — Pohuliankoje (dabartinės Basanavičiaus gatvės gale) sušaudytas.

Сей Циркуляръ

сообщайте другъ другу

Что надо дѣлать Войску?

4го Сентября 1861 г. Государь подписалъ приказъ военнымъ начальникамъ, какъ употреблять войско противъ народа бить народъ холоднымъ оружіемъ, когда пулей, когда картечью, когда войску слушаться полицейскимъ чиновникамъ, когда самымъ Генераламъ командировать стрѣльбу по народу. Ясно Царь идетъ противъ Народа!

Что же тутъ дѣлать солдатамъ и офицерамъ? Ничего не дѣлать, то есть не ходить противъ Народа. Только этимъ войско можетъ спасти Россію отъ бѣды и кровопролитія.

Что станетъ дѣлать Царь если солдаты не пойдутъ противъ народа? Разумѣется, что по неволѣ отдастъ народу и землю и волю, а вѣдь народъ только изъ за этого и хлопочетъ. Стало, если войско не пойдетъ противъ народа, воля и земля достанутся народу безъ рѣзни безъ капли крови, спокойно.

Что станетъ дѣлать Царь, если солдаты пойдутъ противъ Народа? Постарается не дать народу ни воли ни земли, кровь польется рѣками, да еще кто кого осилитъ, народная правда, или Царскій приказъ не извѣстно, а солдатамъ отъ этого легче не будетъ.

Надо, чтобъ солдаты помнили, что дѣло идетъ о землѣ и волѣ не только крѣпостныхъ помѣщичьихъ крестьянъ, у которыхъ по новому положенію землю урѣзали, а воли не дали, которыхъ стало, по просту сказать обманули. Дѣло идетъ также о землѣ и волѣ крестьянъ государственныхъ, то есть крѣпостныхъ казенныхъ, удѣльныхъ, фабричныхъ и всякихъ приписныхъ къ Царскимъ заводамъ. Всѣ они теперь живутъ крѣпостными у своего начальства, оно ихъ и грабитъ, оно ихъ и сѣчетъ, оно имъ и мѣшаетъ управляться какъ знаютъ сами собою, своими выборными.

Земли на которыхъ они съ искони вѣковъ сообща живутъ цѣлыми селами и деревнями, казна хочетъ имъ же въ разбивку распродать за деньги. Земли на которыхъ никто не живетъ, которыя малоземельнымъ и въ охоту бы заняли, земли государственныя, вмѣсто того, чтобъ дать на выплату за обычныя подати, казна распредѣляетъ [illegible] чиновникамъ, или раздаетъ генераламъ. А все отъ того, что Царь государственныя земли принимаетъ за Царскія и не хочетъ понять, что онѣ не царскія, а народныя.

Стало когда народъ скажетъ: подати платить мы станемъ на общія нужды, отдайте намъ нашу землю чтобы всѣмъ было вдоволь, отрѣшите всякія барщины и оброки, дайте намъ волю управляться какъ знаемъ безъ помѣщиковъ и чиновниковъ! Народъ скажетъ правду, это не бунтъ, а требованіе житья по правдѣ, это святое дѣло!

И за то, что народъ это скажетъ Царь приказываетъ посылать солдатъ противъ народа со штыками и саблями съ пулей да картечью, проливать кровь отцовъ и братьевъ, матерей и сестеръ!

Солдаты должны помнить что они взяты на службу насильно или изъ помѣщичьихъ или изъ казенныхъ крестьянъ, что ихъ отцы и братья и теперь или помѣщичьи или казенные, что и тѣмъ и другимъ нужна земля да воля. И вдругъ солдаты пойдутъ ихъ бить для того, чтобъ Царь могъ у нихъ отнять и землю и волю для своихъ помѣщиковъ и чиновниковъ! Да этого быть не можетъ, это противно смыслу и совѣсти.

Не владѣй землею по праву и обычаю, не живи свободно и по совѣсти, а живи какъ Царь велитъ, не владѣй ничѣмъ и будь рабомъ у помѣщиковъ и начальства: вотъ чего хочетъ Царь отъ народа, и для этого велитъ своимъ генераламъ учить солдатъ, чтобы били поляка какъ мужика.

А чего хочетъ полякъ? Воли! А чего хочетъ мужикъ? Воли! Стало они хотятъ одного и того же — воли! И за это ихъ бить? Не ужъ то намъ помнить, что 250 лѣтъ тому назадъ поляки ходили на Россію и черезъ 250 лѣтъ все имъ мстить? Да только глупого человѣка, который бы въ самомъ дѣлѣ хотѣлъ мстить за то, что было 250 лѣтъ тому назадъ у насъ въ народѣ и не сыщешь.

А въ наше время не поляки ходили на Россію, а Русскіе ходили на Польшу, а и то не своей охотой, а по приказу Царскому. И для чего? Чтобы не дать поляку жить какъ ему хочется, какъ ему удобнѣе. И изъ за этого отнимаютъ у нашего народа лучшихъ парней въ солдаты и тратятъ въ убытокъ милліоны народныхъ рублей въ потѣ лица трудомъ набитыхъ.

Долго-ли же будетъ намъ поддерживать такую безсмыслицу и такое злодѣйство! Отъ того Царь и не даетъ русскому народу ни земли, ни воли, думаетъ что народъ глупъ, помогаетъ ему и людьми и деньгами душить Польшу. И за правду пока русскій солдатъ будетъ помогать Царю душить Польшу, русскій народъ не будетъ свободенъ. Когда нашъ солдатъ пойметъ, что его брату русскому мужику нужна воля, тогда онъ пойметъ что и поляку нужна воля, и оставитъ [illegible] у себя дома [illegible]

5. «Žemė ir laisvė» organizacijos išleisto lapelio «Čto nado delatj voisku» faksimilė

nia, vadovaujama bajoro Kryževičiaus ir amatininko Velco, norėdama prasiveržti, puolė pėstininkų kuopą, kuri buvo išrikiuota skersai kelio prie miesto vartų ir laikė atkištus durtuvus. Prasidėjo grumtynės tarp minios ir kareivių. Iš minios pusės buvo panaudoti akmenys ir tvorų mietai, o iš kareivių — durtuvai. Grumtynių metu buvo daug sužeistų»[1]. Buvo sužeisti Kryževičius ir Velcas, bet minia nesiliovė kovojusi. 42-jo Dono pulko kazokams buvo įsakyta minią išvaikyti nagaikomis. Šis įvykis dar labiau sudrumstė nuotaiką.

Valerijonas Vrublevskis, būdamas jau emigracijoje ir nagrinėdamas 1863 m. sukilimo pralaimėjimo priežastis, be kitų trūkumų, iškėlė ir tą faktą, kad sukilimo organizatoriai pavėluotai pradėjo aiškinamąjį, agitacinį darbą valstiečių tarpe. Jis sakė: «Revoliucinės sąmonės žadinimą valstiečių tarpe Lietuvoje reikėjo tęsti nuo Konarskio laikų»[2].

Iš kitų didesnių demonstracijų Lietuvoje, praėjusių be susirėmimų su kariuomene, minėtinas «Panevėžio sekmadienis», įvykęs 1861 m. liepos 31 d. Susirinkusiai daugiatūkstantinei miniai Panevėžio bažnyčioje «Antanas Mackevičius lietuvių kalba pasakė antivalstybinio turinio pamokslą». Po to, perėję miesto gatvėmis, «dešimtys tūkstančių žmonių suruošė gegužinę netolimame miške, kur Antanas Mackevičius taip pat pasakė patriotinę kalbą»[3].

Revoliucinių demokratų Lietuvos Komitetas Vilniuje, susiformavęs 1861 m. pavasarį, pabūgęs kruvinų susidorojimų su demonstracijomis, rudeniop susvyravo. Pranas Dalevskis, Z. Sierakausko žmonos vyresnysis brolis, 1860 m. grįžęs iš ištrėmimo, pasisakė prieš demonstracijų organizavimą. Jis taip pat suabejojo, ar tikslinga ruošti valstiečių socialinę revoliuciją, ir siūlė priimti nuosaikesnę, liberalinę programą. Po aštraus ginčo P. Dalevskio šalininkai pasitraukė iš Lietuvos Komiteto ir sudarė separatinę grupę, kuri buvo vėliau įsigalėjusios reakcinės «baltųjų partijos» Lietuvoje užuomazga. Lietuvos Komitetas Vilniuje nuo to laiko dar buvo vadinamas «raudonųjų

---

[1] *J. Jurginis,* Lietuvos liaudies išsivaduojamoji kova 1861—1863 metais, «Pergalė», 1951, Nr. 2, 107 psl.

[2] Lietuvos TSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. LA-602, l. 7—8, Henriko Geršinskio 1926 m. vasario 16 d. laiškas iš Urvilio Liudvikui Abramavičiui.

[3] Lietuvos TSR VCIA, f. 739, ap. 4, b. 392, sąs. 7, l. 32.

partija» arba «Judėjimo Komitetu», nes jo nariai pasisakė už demonstracijas, judėjimą, revoliuciją.

Jau nuo 1861 m. pavasario Lietuvos ir Baltarusijos revoliuciniai demokratai (L. Zviždovskis, K. Kalinauskas, V. Vrublevskis, E. Veriha, J. Koziela, Malachovskis, Bušinskis ir kt.), sudarydami Lietuvos Komiteto «raudonųjų» branduolį, be glaudaus bendradarbiavimo su Peterburgu, palaikydavo nuolatinius ryšius taip pat su Varšuva. Į Gardiną ir Vilnių atvykdavo iš Varšuvos broliai Chmielenskiai, o iš Gardino gubernijos važinėdavo į Varšuvą K. Kalinausko komandiruojami V. Vrublevskis ir B. Švarcė[1]. Ryšiai su Varšuva ypač sustiprėjo po to, kai 1861 m. pabaigoje Varšuvos komitetui (vėliau peraugusiam į «Lenkijos Centrinį Tautinį Komitetą») ėmė vadovauti baigęs Peterburgo Karo akademiją karininkas, «Zemlia i volia» narys, artimiausias V. Vrublevskio studijų draugas Jaroslavas Dombrovskis. Jis paruošė konkretų sukilimo planą, kurį Centrinis Komitetas priėmė. Sukilimo planas rėmėsi glaudžia rusų, lenkų, lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių revoliucinių demokratų sąjunga. Iš to laikotarpio yra žinomi J. Dombrovskio pasakyti žodžiai: «Pasaulis žengia pirmyn. Rusai nori būti laisvi. Jie siekia numesti neapkenčiamą caro patvaldystę. Mes turime su jais susijungti»[2].

K. Kalinauskas ir V. Vrublevskis, glaudžiai bendradarbiaudami, siekė įgyvendinti revoliucinių demokratų skelbiamą mintį, kad «tautos reikalas — liaudies reikalas». Tuo tikslu K. Kalinauskas, paėmęs sukilimo organizavimo Lietuvoje ir Baltarusijoje vairą į savo rankas, pavedė iš Vilniaus į Peterburgą vykstančiam Malachovskiui pravesti pasitarimą su «Zemlia i volia» organizacija. Šis pasitarimas dar kartą parodė lietuvių ir rusų revoliucinių organizacijų tikslų bei veiklos bendrumą. Panašų pasitarimą K. Kalinauskas surengė ir su Varšuvos komitetu, komandiruodamas ten savo įgaliotinį V. Vrublevskį[3].

Vilniaus ir Varšuvos revoliuciniai demokratai, kaip Peterburgo revoliucinių ratelių auklėtiniai, buvo priėmę ir pritaikę savo veikloje rusų revoliucinių demokratų — Černyševskio,

---

[1] Žr. *W. Kordowicz,* Konstanty Kalinowski, Warszawa, 1955, str. 110.
[2] Ten pat, 115 psl.
[3] Žr. ten pat, 241 psl.

Dobroliubovo, Gerceno, arba «Zemlia i volia» organizacijos programą. Sąjungą su rusų ir lenkų sukilimo ruošėjais K. Kalinauskas ir V. Vrublevskis laikė būtina sąlyga kovai laimėti. Lenkijos liaudies interesus V. Vrublevskis jungė su visos Rusijos, ypač su Lietuvos ir Baltarusijos, liaudies interesais.

Šie faktai pakankamai aiškiai rodo, kad Z. Sierakauskas, K. Kalinauskas, V. Vrublevskis ir kiti radikalaus sparno «raudonųjų» vadovai sąjungoje su rusų revoliuciniais demokratais — «planavo Lietuvos, Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos ir Rusijos valstiečių sukilimą»[1]. Sąjungos buvimą pripažino ir oficialieji caro pareigūnai. Antai, generolas V. Račas, minėdamas sukilusių Oršos valstiečių dalinių vadovo Katkovo veiksmus, nurodo, kad su Katkovu turėjęs susijungti Lietuvos Komiteto Vilniuje nario L. Zviždovskio vadovaujamas dalinys. «Zviždovskis,— rašo V. Račas,— turėjo pereiti per Smolensko, Tverės, Maskvos gubernijas, sukelti maištą visame dešiniajame Pavolgyje. . .»[2]. Liaudies Lenkijos istorikai pagrįstai pabrėžia, kad, ruošiantis sukilimui, rusų judėjimas buvo nė kiek ne silpnesnis už lenkų. Atvirkščiai, rusų judėjimas savo «revoliuciniu turiniu buvo pakilęs žymiai aukščiau, nes savo laimėjimus siejo su valstiečių revoliucija»[3].

Lietuvos ir Baltarusijos valstiečių sukilimo organizatoriai K. Kalinauskas ir V. Vrublevskis žinojo Gerceno pažiūrą į būsimosios Lenkijos ir Rusijos valstybių sienas. Tarp Rusijos ir Lenkijos «gamtinių sienų nėra,— rašė Gercenas 1859 metais,— telieka ieškoti kitų pagrindų — pačiame liaudies gyvenime, jos buityje. . . Ten, kur liaudis stačiatikių tikybos, kalba artimesnė rusų, negu lenkų kalbai, ten, kur ji išsaugojo rusų valstiečio buitį, bendruomenę, papročius, bendruomeninį žemės valdymą,— ten ji, veikiausiai, panorės būti rusų. Ten, kur liaudis katalikų arba unitų tikybos, ten, kur ji prarado bendruomenę ir bendruomeninį žemės valdymą, ten, veikiausiai, prijautimas

---

[1] Lietuvos TSR istorija, I t., Vilnius, 1957, 424 psl.

[2] *В. Рач*, Сведения о польском мятеже 1863 года в Северо-Западной России, Вильно, 1867, стр. 203.

[3] *M. Kanty*, Polsko-rosyjskie stosunki revolucyjne doby powstania styczniowego w świetle historiografii, «Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego», Warszawa, 1956, Nr. 2 (15), str. 194.

Lenkijai stipresnis ir ji eis su ja»[1]. Kitoje vietoje Gercenas savo pažiūras į būsimąją Lenkiją, į jos teritorinę ir tautinę sudėtį dar aiškiau išdėsto: «Mums,— rašė jis,— nėra padalytosios Lenkijos, mums vienintelė Lenkija yra ta, kuri vienija Lenkiją, Lietuvą ir Rusią, be jokios kurios nors vienos iš šių trijų tautų hegemonijos»[2].

Iš Gerceno pasisakymų matome, kad rusų revoliuciniai demokratai palaikė lenkų «raudonųjų partijos» siekimą išplėsti sukilimo ruošimą 1772 m. buvusios Lenkijos teritorijoje. 1862 m. vasarą Jaroslavui Dombrovskiui patekus į caro policijos rankas, į Varšuvos «Centrinį Tautinį Komitetą» prasiskverbė daugiau smulkiosios bajorijos ir smulkiosios buržuazijos «nuosaikiojo» elemento, bet vis dėlto 1862 m. spalio 1 d. «Kolokole» paskelbtas to komiteto laiškas dėl Lenkijos 1772 m. sienų yra ne kas kita, kaip konkretus J. Dombrovskio jau suderinto su revoliuciniais demokratais Lenkijos sienų klausimo formulavimas. Jame, kaip ir N. G. Černyševskio bei «Zemlia i volia» organizacijos programoje, lietuviams, baltarusiams ir ukrainiečiams garantuojama visiška apsisprendimo teisė. Minėtajame laiške be kita ko rašoma: «Siekiame atstatyti Lenkiją senomis jos sienomis, palikdami joje gyvenančioms tautoms, tai yra lietuviams (su baltarusiais.— *V. A.*) ir ukrainiečiams visišką laisvę pasilikti sąjungoje su Lenkija arba apsispręsti pagal savo valią. Tačiau dabartinėje pasiruošimo (sukilimui.— *V. A.*) veikloje laikome savo švenčiausia pareiga dėti visas pastangas, kad Lietuva ir Ukraina eitų lygiagrečiai su Lenkija ir kad nacionalinis sukilimas apimtų visas mūsų pavergtos Tėvynės dalis[3]».

Kalbant apie Lenkijos 1772 metų sienas, reikia skirti dvi pažiūras šiuo klausimu. Vienokius tikslus turėjo dvarininkų ir vadinamųjų «nuosaikiųjų» stovykla, siekusi atkurti Lenkiją 1772 metų sienomis, kitokius — revoliucinių demokratų stovykla. Pirmiesiems rūpėjo atgaivinti lenkų dvarininkijos viešpa-

[1] *А. И. Герцен,* Полное собрание сочинений и писем, т. IX, Петроград, 1919, стр. 463—464.

[2] *А. И. Герцен,* Полное собрание сочинений и писем, т. XV, Петроград, 1920, стр. 504—505.

[3] От Центрального народного польского комитета в Варшаве гг. издателям «Колокола», Колокол, (Лондон), 1 октября 1862, лист 146, стр. 1—2.

tavimą, pajungti savo·išnaudotojiškiems interesams ukrainiečių, baltarusių ir lietuvių liaudį, o antriesiems — «surasti toje valstiečių masėje galingą sąjungininką kovoje prieš caro patvaldystę, prieš tuomet Europoje reakcingiausią valdžią, kuri engė tiek lenkų, tiek ukrainiečių, baltarusių ir lietuvių liaudį»[1].

Tat ir Gercenas, pasisakydamas Lenkijos sienų klausimu, turėjo galvoje visų pirma ne dvarininkinę, o naują, demokratinę Lenkiją, kurioje nebūtų nei lenkų dvarininkų, nei caro patvaldystės jungo, Lenkiją be kurios nors vienos nacijos hegemonijos, Lenkiją, kurioje visos tautos, sudariusios laisvanorišką sąjungą, būtų lygiateisės. Šitokios Lenkijos nepriklausomybės «senomis jos sienomis» reikalavimas buvo pažangus ir istoriškai teisingas. Jį, kaip pažangų, silpninantį carinės patvaldystės pamatus, didžiai vertino marksizmo-leninizmo klasikai.

Kai lenkų dvarininkijos ideologai emigracijoje stengėsi Europos vyriausybėms sudaryti įspūdį, kad 1863 m. sukilimas buvęs «grynai lenkų nacionalinis, o ne revoliucinis judėjimas»[2], F. Engelsas rašė: «Taigi, žmonės, kurie sako, kad reikalauti Lenkijos atstatymo yra — apeliuoti į nacionalinį pagrindą, tiktai parodo, kad nežino apie ką kalba: Lenkijos atstatymas, reiškia sugrąžinimas valstybės, susidedančios bent iš keturių įvairių nacijų» (lenkų, ukrainiečių, baltarusių ir lietuvių.— V. A.)[3].

V. I. Leninas šiuo klausimu taip pat buvo panašios nuomonės. «Yra žinoma,— rašė jis,— kad K. Marksas ir F. Engelsas laikė besąlygiškai privaloma visai Vakarų Europos demokratijai, o juo labiau socialdemokratijai, aktyviai remti Lenkijos nepriklausomybės reikalavimą. Praėjusiojo amžiaus 40-jų ir 60-jų metų epochai, Austrijos ir Vokietijos buržuazinės revoliucijos epochai, «valstiečių reformos» Rusijoje epochai —

---

[1] *A. Podraza,* Zagadnienia konstrukcyjne. Ujęcie roli mas ludowych. Historia Ukrainy, Białorusi i Litwy. Zagadnienie granicy 1772 r., «Kwartalnik Historyczny» (Polska Akademia Nauk. Instytut Historii), Rocznik LXIV, Nr. 4—5, Warszawa, 1957, str. 125—129.

[2] *H. Wereszycki,* Stosunki Hotelu Lambert z Hercenem i Bakuninem w przededniu powstania styczniowego. «Przegląd Historyczny», t. LXVIII, zeszyt 2, Warszawa, 1957, str. 261.

[3] *Marks, Engels, Liebknecht,* Odbudowanie Polski, Lwów, 1904, str. 87—88.

šis požiūris buvo visiškai teisingas ir vienintelis nuosekliai demokratinis bei proletarinis požiūris»[1].

Varšuvoje, kaip ir Vilniuje, lygiagrečiai su «raudonųjų partija» veikė ir politinė lenkų liberaliųjų dvarininkų organizacija, vadinamoji «baltųjų partija». Tarp «raudonųjų» ir «baltųjų» vyko atkakli kova dėl vadovavimo sukilimui, dėl programos ir taktikos. Suėmus J. Dombrovskį, Varšuvos Centriniame Komitete įsigalėjusi «baltųjų» dauguma ėmė nesilaikyti Centrinio Komiteto prisiimtųjų įsipareigojimų Lietuvos ir Baltarusijos tautų savarankiškumo atžvilgiu. Lietuvai ir Baltarusijai, neseniai pripažintoms lygiateisėmis Lenkijos sąjungininkėmis kovoje dėl išsivadavimo iš carizmo priespaudos, dabar vėl buvo skiriamas tik pagalbinis Lenkijos provincijos vaidmuo. Tai įtikinamai rodo «Lietuvos Komiteto» pavadinimo pakeitimas į «Skyrių, vadovaujantį Lietuvos provincijoms». Be to, į K. Kalinausko, vadovavusio Lietuvos Komitetui Vilniuje ir atstovavusio lietuvių ir baltarusių tautų interesams, vietą Varšuvos Centrinis Komitetas atsiuntė visai šio krašto sąlygų nepažįstantį žmogų — kažkokį Diuleraną. Taip Varšuvos Centrinis Tautinis Komitetas reiškė nepasitikėjimą Lietuvos revoliuciniais demokratais, slopino bundančią nacionalinę lietuvių ir baltarusių liaudies sąmonę, kurstė lenkiškąjį nacionalizmą. Liberalioji dvarininkija bijojo Lietuvos ir Baltarusijos valstiečių socialinės revoliucijos. Lietuvos ir Baltarusijos valstiečių judėjimą ji stengėsi panaudoti kaip priemonę Lenkijos nacionaliniam valstybingumui atstatyti 1772 m. sienomis, atiduoti Lietuvą ir Baltarusiją į lenkų bajorų rankas. Reakciniams Lietuvos ir Lenkijos dvarininkams revoliucinis valstiečių judėjimas buvo pavojingesnis už carizmą. Net «raudonasis» liberalas Liudvikas Mieroslavskis Lietuvos revoliucinių demokratų veiklą buvo pavadinęs «Peterburgo maru»[2]. Lietuvos ir Baltarusijos valstiečių masės sukilimo metu Lenkijos «baltųjų» planuose turėjo vaidinti lemiamą vaidmenį. Varšuvos Centrinis Tautinis Komitetas 1863 m. sausio 29 d. atsišaukime «Į brolius lietuvius» tai visiškai aiškiai pabrėžė: «Viso uždavinio mazgas yra *Lietuvoje,* ir Lietuvos sukilimas *nulems* Lenkijos atgimimą ir priešo mirtį»[3].

---

[1] *V. I. Leninas,* Raštai, 20 t., Vilnius, 1953, 405 psl.

[2] *J. Frelich,* Pamiętniki Mierosławskiego, Warszawa, 1924, str. 30.

[3] *Przyborowski,* Dzieje 1863 roku, Kraków, 1902, t. III, str. 23.

Tuo ir paaiškinamos jų pastangos paimti sukilimo vadovavimą į savo rankas.

Valerijonui Vrublevskiui Lietuvos ir Baltarusijos liaudies kova dėl savo teisių buvo svarbiausias tikslas. Jo nuomone, lietuvių, baltarusių ir lenkų liaudis galėtų išsilaisvinti iš caro ir dvarininkų jungo tik sutelktomis jėgomis, vieninga valstiečių masių kova prieš bendrą priešą. Tos pačios nuomonės buvo ir svarbiausi Lietuvos sukilimo organizatoriai — Z. Sierakauskas, K. Kalinauskas, A. Mackevičius.

Siekdami sustiprinti baltarusių liaudies judėjimą, V. Vrublevskis ir K. Kalinauskas ėmė platinti baltarusių kalba spausdintus revoliucinio turinio lapelius. Iš tokio pobūdžio lapelių pažymėtina «Mužyckaja Prauda» («Mužikų tiesa»), kurią galima laikyti pirmuoju baltarusišku laikraščiu. Sumanymas leisti laikraštį gimė Gerceno «Kolokolo» ir Černyševskio bei Dobroliubovo «Sovremenniko» įtakoje.

Iš viso yra žinomi 7 «Mužyckaja Prauda» numeriai. Laikraštyje būdavo tik vienas straipsnis, pasirašytas «Jaško Haspadar z pad Wilni» slapyvardžiu. Daugelis K. Kalinausko revoliucinės veiklos tyrinėtojų «Mužyckaja Prauda» leidimą ir visus straipsnius priskiria jam vienam. Kiti autoriai teigia, kad K. Kalinauskas nieko bendra neturėjęs su šiuo laikraščiu, jį, esą, «leido Paryžiaus Komunos generolas Valerijonas Vrublevskis ir Tomaševskis Gardine»[1].

V. Vrublevskio vaidmuo leidžiant «Mužyckaja Prauda» buvo neginčijamai svarbus, tačiau ne mažesnį vaidmenį čia vaidino ir K. Kalinauskas. «Jaško Haspadar z pad Wilni» slapyvardis buvo kolektyvinis: juo pasirašydavo K. Kalinauskas, V. Vrublevskis ir kiti artimiausi jų bendradarbiai. Yra faktų, liudijančių, jog «baltieji», siekdami pakenkti valstiečių klasinės sąmonės augimui Lietuvoje ir Baltarusijoje, griebdavosi «Mužyckaja Prauda» kolektyvinio slapyvardžio ir leisdavo lenkiško nacionalistinio turinio atsišaukimus baltarusių kalba. Prie jų reikia priskirti «Pismo ad Jaška Haspadara z pad Wilni da Mužykow Ziemli Polskoj»[2]. Šio atsišaukimo turinys persunktas lenkišku nacionalizmu ir nesiderina su «Mužyckaja Prauda»

---

[1] Žr. *Агурский,* Революционное движение в Белоруссии, Минск, 1928, стр. 20.

[2] LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje saugomas to atsišaukimo originalas, fondas LRK-376.

ideologine linija. Jį, veikiausiai, išleido «baltieji», kurie, kaip žinoma, nepripažino Lietuvai ir Baltarusijai apsisprendimo teisės, skelbdami jas neatskiriamomis Lenkijos teritorijos dalimis. Lapelyje tarp kita ko aiškinama, kad baltarusiai esą «paliaki ad viekou viečnych («nuo amžių amžinųjų lenkai») ir «mužyki zemli polskoj» («lenkų žemės mužikai»).

«Mužyckaja Prauda» leidimo vietą įvairūs autoriai taip pat nevienodai nurodo. Paprastai nurodomos trys vietos: Balstogė, Gardinas ir Vilnius[1]. K. Kalinauskas turėjo keletą gerai paslėptų spaustuvių ir laikraštį, žinoma, galėjo spausdinti ten, kur atitinkamu momentu buvo saugiau. Yra žinoma, kad K. Kalinausko grupė vieną spaustuvę siuntė iš Vilniaus į Peterburgą «Zemlia i volia» organizacijai[2]. V. I. Romanenkos nuomone, «Zemlia i volia» organizacijos Peterburgo komitetas «nesugebėjo gauti pogrindinės spaustuvės įrengimų, kuriuos lenkų revoliucionieriai paštu siuntė, ir jie pateko į policijos rankas»[3].

«Mužyckaja Prauda» ir kitus agitacinius lapelius redaguoti bei spausdinti K. Kalinauskui ir V. Vrublevskiui padėjo iš Prancūzijos atvykęs jaunas geležinkelių inžinierius, 1830—1831 m. sukilimo emigranto sūnus Bronislovas Švarcė, taip pat baltarusių sukilėlių poetas Feliksas Rožanskis, Stanislovas Songinas, Grineveckis (kurio sūnus vėliau nužudė carą Aleksandrą II)[4] ir kt. Laikraščio redaktoriumi, paties V. Vrublevskio teigimu, buvęs K. Kalinauskas, o jo finansavimą ir platinimą organizavęs jis pats[5].

Valerijonas Vrublevskis Lietuvos ir Baltarusijos miškininkystės karininkų tarpe turėjo daug pažįstamų ir draugų, kurie padėjo platinti «Mužyckaja Prauda». Pats jis naktimis raitas išmėtydavo laikraštį aplinkinių kaimų kiemuose ir laukuose, o rytojaus dieną valstiečiai jį rasdavo ir susidomėję skaityda-

---

[1] Žr. Powstanie 1863 roku i rosyjski ruch revolucyjny, Minsk, 1931, str. 121.

[2] Žr. ten pat, 42 psl.

[3] *В. И. Романенко*, Мировоззрение Н. А. Серно-Соловьевича, Москва, 1954, стр. 59.

[4] *T[adeusz] K[orwin-Wróblewski]*, Walery Wróblewski, «Przełom», Wilno, 1918. XII. 29, Nr. 3.

[5] Žr. *G (ierszyński St.)*, Jenerał Walery Wróblewski. Paryż, 1900, str. 4.

vo[1]. Be to, V. Vrublevskis į agitacinės literatūros platinimo darbą įtraukdavo miškininkystės mokyklos jaunimą[2].

«Mužyckaja Prauda» ir kiti agitaciniai revoliucinių demokratų leidiniai, kaip «Hutorka staroho dzieda», «Ad staroho dzieda», daugiausia buvo platinami baltarusių gyvenamose vietose, tačiau, kaip rodo oficialūs šaltiniai — caro policijos bylos, nemažai jų pasiekdavo ir etnografinės Lietuvos apskritis — Ukmergės, Kauno, Panevėžio ir net Rokiškio apylinkes. Čia tos literatūros platinimu taip pat buvo įtariami miškininkystėje dirbę žmonės[3].

«Mužyckaja Prauda» liaudyje ėmė plisti nuo 1862 m. vasaros. Pagal Gardino karo gubernatoriaus 1862 m. rugsėjo 17 d. pranešimą vidaus reikalų ministrui, «pirmasis «Mužyckaja Prauda» numeris valstiečių tarpe paplito maždaug prieš du mėnesius, o antrasis — maždaug prieš dvi savaites»[4].

Visi «Mužyckaja Prauda» numeriai savo forma labai primena «Zemlia i volia» organizacijos laikraščio «Svoboda» numerius, o turiniu šiedu leidiniai buvo organiškai susiję. «Mužyckaja Prauda» paprasta liaudies kalba plačiai aptarė ir aiškino Lietuvos ir Baltarusijos valstiečių skurdą, pabrėždavo, kad jo priežastis yra caro patvaldystės ir dvarininkų-baudžiavininkų priespauda, iš kurios būtinai reikia išsivaduoti. Taip pat joje buvo plačiai aptariama tikrosios laisvės reikšmė, iškeliama rusų, lenkų, lietuvių, baltarusių valstiečių broliška draugystė ir jų siekimų bei tikslų bendrumas, reiškiamas įsitikinimas, kad visi baudžiauninkai ir vargdieniai, sutelkę savo jėgas, išsikovos laisvę.

Pavyko nustatyti, kad trečiojo «Mužyckaja Prauda» numerio autorius buvo Valerijonas Vrublevskis[5]. Tame numeryje jis rašė: «Prieš dvejus metus, kai dar nebuvo skelbiami jokie manifestai apie laisvę,— liaudis Peterburge, Maskvoje ir visoje Rusijoje ėmė smarkiau reikalauti, kad jei valdžia neduos laisvės, tai ji vasario 19 dieną sukils; tuomet caras, matyt, išsigando ir įsakė senatui suvažiuoti, o liaudžiai paskelbti, kad

---

[1] Žr. G (*ierszyński St.*), Jenerał Walery Wróblewski. Paryż, 1900, str. 4.

[2] Žr. LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. BA—105.

[3] Žr. ten pat, f. Bx—2, 1 psl.

[4] Ten pat, f. Bx—5, 18 psl.

[5] Žr. LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. Bf-204. Čia Tado Vrublevskio ranka įrašyta pastaba: «Pisał Walery Wróblewski».

N 3.

MUŻYCKAJA PRAUDA.

Dziaciuki!

Żywuczy pad rądom maskouskim kożny wiedaje szto jon nas abdziraje i hłumić; no mało chto dobre padumau czy możno ad jeho spadziewaci sia czeho leń dla nas, albo dla dzieciej naszych. Ja Dziaciuki lepsz znajuczy ad was uzdumau napisaci piśmo kab nie mahli tumanić rozumu waszaho. Dla toho czytajcie z uwahaju, a jak pierеczytajecie dawajcie da druhoj wioski.

Czeławiek to takuju maje naturu, szto albo niczoho nie wiedaje i niczoho mieci nie chocze, albo kali dawiedajeć sia, to chocze zrazumieci dobre i dastaci usięko szto jemu należyć. Heto wielikaja prauda. Ot jeszcze nie dauno hawaryli naszyje, szto jeny stworeny dla toho, kab służyli pańszczynu i byli niewolnikami, a hawaryli dla toho szto niczoho niewiedali i niczoho mieci niechacieli, — a czy siehodnia hetak skażuć, kali uże wiedajuć mnoho i mnoho choczuć? Siehodnia usie uże parazumnieli, usie uże mużyki tałkujuć, szto Boh stworyu czeławieka kab jon karystawau z wolności sprawiedliwoj i smiejuć sia jak heto mahli inak dumaci. Heto prawo szto narod robić sia razumniejszym, wychodzić ad samoho Boha, a chto jemu schocze spraciulaci sia, taho albo sam Boh albo narod pa prykazu boskomu z ziemloju zmieszaje!

Wy Dziaciuki peunie wielmi ciekawyje skul że heto narod tak parazumnieu? Ja wam skażu skul heto.

Kali Prancuz pad Swiętopolom zausim pabiu maskala, to dla toho kab maskal nie mieu siły i hroszy, prykazau narodowi daci wolność, niebraci rekrutou i wielikich padatkou. Maskal zhadziu sia na heto, bo dumau szto narod durny i patrapić jeho aszukaci. Jon to chacieu adno pieremienić niawolu, no baczu wielmi aszukau sia, bo chacią nam rąd maskouski niczoho u sześć let nie zrabiu, no my jak paczuli szto i mużyk może być wolny, tak paczali pytaci sia u ludziej razumniejszych i tałkawaci pamież sabboju, aż zrazumieli szto to wolność znaczyć. Ot skul heto uziało sia szto narod parazumnieu. My siehodnia usie uże wiedajem, szto czeławiek wolny heto kali maje kusok swajej ziemli, za katoru ani czynszu i abroku nie płacić, ani pańszczyny nie służyć, — kali płacić małyje padatki i to nie na carskije stajni, psiar... ...a na patrebu cu-

6. «Mużyckaja Prauda» Nr. 3 faksimilė

gavėnioje gaus laisvę. Liaudis kvaila patikėjo ir aprimo, o caras, pasitaręs su senatu, kai pavojus praėjo, vietoje laisvės paskelbė manifestą»[1]. Kitame numeryje K. Kalinauskas ir V. Vrublevskis ryškiai parodo, kaip carizmas engia vietinius valstiečius ir kas jam čia talkininkauja. «Vietinių žmonių,— rašo jie,— atsidavusių liaudies reikalui, caras neįsileidžia į įstaigas, nes bijo, kad jie iš meilės savo liaudžiai dirbs ne caro, o liaudies labui. Apiplėšimas, kuriuo jau baigia jus alinti, daromas ne dėl to, kad mūsų krašte nėra tinkamų žmonių valdininkauti, pasiruošusių ir savo gyvybę atiduoti liaudies reikalui, bet dėl to, kad caras tokius žmones ištremia į sibirą, o už mūsų pinigus skiria valdininkauti tuos, kurie žmones tik apiplėšia»[2].

Svarbiausias V. Vrublevskio agitacinio darbo uždavinys buvo paruošti valstiečių mases sukilti. Reikėjo išaiškinti joms caro vasario 19 d. manifesto ir nuostatų grobikišką, antiliaudinį pobūdį, galutinai pakirsti liaudies tikėjimą tariamąja caro gera valia. V. Vrublevskis stengėsi atskleisti liaudžiai caro sandėrį su dvarininkais, įtikinti valstiečius, kad caras geruoju nieko neduos, kad reikia jį ir jo sąjungininkus dvarininkus nuversti. Jis ragino valstiečius vieningai, sutartinai sukilti ir griebtis ginklo: «Imkimės, vyrai, už rankų ir sukilkime kartu. Laukdami nieko nesulauksime, nes tik tas gali, kuris sėja! Tai ir sėkite, vyrai, kai ateis laikas, pilna sauja, nesigailėdami jėgų, kad valstietis būtų laisvas»[3]. Šis V. Vrublevskio raginimas sukilti nuskambėjo visiškai kaip Černyševskio lozungas: «Prie kirvio šaukite Rusiją! Likite sveiki ir atminkite, kad šimtus metų žudo Rusiją pasitikėjimas gerais carų norais».

N. G. Černyševskio lozungą, jog neteisinga yra valstiečių pažiūra į carą kaip «geradarį», Lietuvos sukilėliai skleidė ne tik baltarusių, bet ir lietuvių kalba. Reikia manyti, kad šis lozungas buvo priimtas dar 1861 m. pavasarį Vilniuje įvykusiame revoliucinių demokratų pasitarime. K. Kalinausko ir V. Vrublevskio ratelis, prieš išleisdamas «Mužyckaja Prauda», Černyševskio mintis baltarusių kalba skleidė per ranka rašytas «hutarkas» («pasakas»).

Įdomu pastebėti, kad rankraštiniai baltarusiški lapeliai, pavadinti arba pasirašyti «senelio», labai primena ruoštus lie-

[1] «Mužyckaja Prauda», 1862 m. Nr. 3.
[2] «Mužyckaja Prauda», 1862 m. Nr. 4.
[3] Ten pat, Nr. 3.

tuviškus lapelius. Poetas Mikalojus Akelaitis (1829—1887) jau 1861 m. kovo viduryje Vilniuje turėjo parašęs eiliuotą atsišaukimą «Pasaka senelio», įėjusį į knygutę «Gromata Wylniaus senelio»[1]. «Pasakoje senelio» buvo smerkiamas caro patvaldystės ir dvarininkų despotizmas, besaikis valstiečių išnaudojimas:

Ir mokesčių daug uždėjo,
Kad vargdieniai neištesėjo.
Liepė pilti magaziną,
Tartum maistą mums gamina;
O neduoda mums nė grūdo —
Vis suryja gerklė brudo!

M. Akelaitis savo kūrinyje paneigia nuomonę, jog, esą, dvarininkai rezga intrigas ir neleidžia valstiečiams pasinaudoti caro geraširdiškumu. Jis sako, jei caras norėtų liaudžiai parodyti savo geradarystę, jam niekas nesutrukdytų:

Kad ciesorius tik norėtų,
Gerai mums daryt galėtų.
Ir ponai jo nepalenktų
Ir niekas jam neužkenktų
Vergus liuosais padaryti,
Žmonėms lauką išdalyti.

Tačiau caras to nenori. Jis nė kiek negeresnis už dvarininkus, jis drauge su jais kankina liaudį:

Šiuos Sibirijon nuvaręs,
Nekaltus turme uždaręs!

Sukilimo išvakarėse dar labiau išryškėjo Lietuvos ir Baltarusijos revoliucinių demokratų siekimas šių kraštų liaudies kovą susieti su visos Rusijos revoliuciniu judėjimu. Lietuvos Komitetas Vilniuje 1863 m. pradžioje pareiškė: «Amžina mūsų skriauda sukrečia Maskvos liaudį; ji nori būti ne prispaudėju, bet mūsų laisvės broliu ir kaltę už mūsų sukaustytą vergiją

---

[1] Bronius Bucevičius ją buvo nugabenęs į Klaipėdą išspausdinti. Spaustuvininkas Horchas pasižadėjo «už 55 sidabro rublius» paruošti 10 000 egzempliorių, bet pažado neištesėjo. Jis pranešė apie tai Klaipėdos vokiečių policijai, kuri «Gromatą Wylniaus senelio» ir kitus M. Akelaičio kūrinius perdavė rusų policijai. Kai kurie Akelaičio rankraščiai yra išlikę LTSR Centriniame istoriniame archyve.

uždeda caro giminei, stovinčiai ties pražūties slenksčiu»[1]. V. Vrublevskis šaukė Lietuvos ir Baltarusijos liaudį burtis į vieningą frontą su «Peterburgo, Maskvos ir visos Rusijos liaudimi». 1863 m. vasario pradžioje carinis paštas Vilniuje sulaikė iš Beloveželo girios, kurioje veikė V. Vrublevskis, išsiųstą anoniminį laišką Kazanės universiteto studentui Sergiejui Butkovui. Jame adresatas buvo informuojamas apie Lenkijoje ir Lietuvoje prasidėjusį sukilimą: «Dabar lieka,— rašoma laiške,— sukelti sukilimą visoje Rusijoje ir tai nedelsiant, pirmosiomis pavasario dienomis, kad mūsų priešai nelaimėtų laiko»[2].

K. Kalinausko ir V. Vrublevskio ratelio ryšius su Kazanės revoliuciniu jaunimu, kurio veikla istoriografijoje žinoma «Kazanės sąmokslo» pavadinimu, liudija ir rusų kalba išspausdintas atsišaukimas, rastas Baltarusijos teritorijoje[3]. Tai «Zemlia i volia» organizacijos tariamai caro vardu 1863 m. kovo 31 d. Maskvoje parašytas ir Peterburgo vyriausybinės senato spaustuvės išspausdintas «manifestas». Šio atsišaukimo turinys atitiko Rusijos valstiečių lūkesčius, nes jis skelbė žemės davimą baudžiauninkams be jokio išpirkimo, kariuomenės paleidimą, mokesčių sumažinimą ir t. t.[4]. Jis buvo skirtas platinti Pavolgyje, o išspausdintas, atrodo, vienoje iš K. Kalinausko ir V. Vrublevskio spaustuvių. Šiuo «manifestu» revoliucinis jaunimas tikėjosi sukelsiąs Rusijos liaudies mases patvaldystei nuversti.

Atsišaukime išdėstytieji pertvarkymai sutapo su V. Vrublevskio ir jo bendražygių svarbiausiuoju tikslu — pertvarkyti visuomeninę santvarką valstiečių naudai, panaikinti dvarininkų

---

[1] Žr. Sukilėlių laikraštis «Chorągiew Swobody», 1 kwietnia 1863 r. Palyg.: Lietuvos TSR VCIA, 1863 m. Laikinojo lauko auditorijato fondas, b. 933, l. 162.

[2] Powstanie 1863 roku i rosyjski ruch rewolucyjny, Minsk, 1931, str. 133.

[3] Žr. *М. В. Нечкина,* «Земля и Воля» 1860-х годов, «История СССР», Москва, 1957, № 1, стр. 134.

[4] Žr. *A. Janulaitis,* Spausdintieji ir nespausdintieji 1863—64 m. sukilimo raštai, Kaunas, 1925 (atspaudas iš «Karo archyvo», Nr. 1, 230 psl.). Palyg.: *Józef Kowalski,* Rewolucyjna demokracja rosyjska a powstanie styczniowe, Warszawa, 1949, str. 217; *Flora Borkowska i Helena Jazwińska,* Spisek Kazański 1863 r. «Z dziejów współpracy rewolucyjnej Polaków i Rosjan w drugiej połowie XIX wieku», Wrocław, 1956, str. 160 (133—180).

žemėvaldą, likviduoti carinę valdžią. Skelbdami ir realizuodami rusų revoliucinių demokratų — Gerceno, Černyševskio, Dobroliubovo, «Zemlia i volia» organizacijos programą, K. Kalinauskas, V. Vrublevskis ir kiti jų grupės nariai 1863 m. sukilimo išvakarėse galutinai buvo priėję išvadą, kad lenkų, lietuvių, baltarusių liaudies išvadavimas tėra galimas tik sąjungoje su visa revoliucine Rusija.

III

V. VRUBLEVSKIS 1863 METŲ SUKILIME

Varšuvoje sukilimas prasidėjo 1863 m. sausio 22 dieną. Laikinąja vyriausybe pasiskelbė Centrinis Komitetas, apie kurį grupavosi «raudonieji» nuosaikieji. Išleistame manifeste jie skelbė visišką baudžiavos panaikinimą ir valstiečių dirbamos žemės perdavimą jiems be jokių išperkamųjų mokesčių. Dvarininkams už tą žemę buvo žadama sumokėti iš valstybės iždo. Manifeste taip pat buvo įrašytas reikalavimas atkurti Lenkiją 1772 m. sienomis.

Lietuvos ir Baltarusijos revoliucinių demokratų Varšuvos sukilimo «vyriausybės» manifestas nepatenkino. Lietuvos Komitetas, kuriam vadovavo «raudonieji» (K. Kalinauskas) siekė perduoti valstiečiams ne tik jų dirbtus sklypus, bet ir visą dvarininkų žemę. Be to, jie nepripažino reikalavimo atstatyti Lenkiją 1772 m. sienomis, o siekė Lietuvai ir Baltarusijai savarankiško apsisprendimo teisės. Lietuvos Komitetas laikėsi socialinės revoliucijos pozicijų, siekė veikti savarankiškai, nepripažindamas Varšuvos vyriausybės. Varšuvos bajorai, išsigandę ruošiamo masinio Lietuvos valstiečių judėjimo, «pasmerkė visas Lietuvos ir Baltarusijos nepriklausomo valstybingumo teorijas, pavadindami jas išdavyste», ir kovo pradžioje nutarė paleisti Lietuvos Komitetą[1]. K. Kalinauskui buvo grasinama, kad jei jis šio nutarimo nevykdys, jo ir kitų grupės narių pavardės bus paskelbtos užsienio spaudoje kaip išdavikų ir sukilimo kenkėjų. Tuo būdu K. Kalinauskas buvo priverstas pasitraukti iš vadovaujančiojo posto ir, «baltųjų» skyriaus pa-

[1] Žr. *Przyborowski,* Dzieje 1863 roku, t. III, str. 22.

7. Grotgero paveikslas «Lituania 1863»

skirtas Lietuvos ir Baltarusijos sukilimo kariniu komisaru, išvyko į Gardiną.

Daugelyje Vilniaus ir Kauno gubernijų apskričių sukilimas prasidėjo 1863 m. sausio—vasario mėn. Sukilimas gaivališkai vis plačiau įsiliepsnodavo. Pirmosios raitelių divizijos vadas tuomet pranešė caro valdžiai, kad «liaudies sukilimas» apėmė visą Lietuvos Užnemunę nuo «Prūsų sienos iki Alytaus miesto ir Simno, Kalvarijos, Vilkaviškio bei Virbalio gyvenvietes»[1]. Vilniaus ir Kauno gubernijose netrukus ypač pagarsėjo Zigmo Sierakausko, Antano Mackevičiaus, Dluskio-Jablonovskio, Žemaitijoje — Jono Stanevičiaus (Pisarskio), Adomo Bičio, Puidoko

[1] *Л. Н. Бычкаускас-Гентвила,* Крестьянская реформа и восстание 1863 года в Литве, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Москва, 1955, стр. 16.

ir kt. vadovaujami sukilėlių daliniai. Lydos apylinkėje veikė Liudviko Narbuto vadovaujamas dalinys.

Balandžio 10 d. V. Vrublevskis dar buvo mokykloje[1]. Į savo suorganizuoto būrio sueigos vietą jis išvyko vienas ir rado prie laužo tik vieną sukilėlį Vaškevičių[2]. Netrukus susirinko apie porą šimtų žmonių, daugiausia V. Vrublevskio mokinių iš miškininkystės mokyklos ir apylinkinių valstiečių. Mokyklos vadovybė pranešė į Vilnių, kad V. Vrublevskis esąs žuvęs arba sukilėlių pagrobtas. Iš to matyti, kad jis Sokulkoje veikė atsargiai, nesukėlė jokio caro valdžios atstovų įtarimo. Tik balandžio 24 d. Sokulkos miškininkystės mokyklos pareigūnai raštu pranešė į Vilnių, kad V. Vrublevskis prisijungė «prie maištininkų»[3].

Gardino vaivadijos sukilimo karo vadu buvo paskirtas iš Prancūzijos atvykęs 1830—1831 m. sukilimo emigrantas pulkininkas Anupras Duchinskis, jau iš pat pradžios pasirodęs visiškai nesugebąs vadovauti partizaniniam judėjimui miškuose. Jis savo štabo viršininku pasirinko V. Vrublevskį.

Sukilėlių būriai rinkosi ir organizavosi Belovežo girioje. Balandžio 26 d.[4] miškų apsuptame Lieptilčio kaime įvyko jau sugrupuotų sukilėlių būrių apžiūra. Susirinkę kaimo žmonės išklausė baudžiavos panaikinimo manifestą.

Sukilėlių išleistas baudžiavos panaikinimo Lietuvoje ir Baltarusijoje manifestas buvo platinamas lenkų, lietuvių ir baltarusių kalbomis. Lietuviškojo teksto 2-me punkte buvo sakoma, kad «nuo šios dienos nebėra jau nevalios, nes nebėra pono nei bajoro, nei mužiko, nei žydo, o esam visi broliai ir vaikai lygūs arba vienodi. . .»[5] Baltarusių kalba plito keli sukilėlių manifesto variantai. Vilniaus «Skyriaus Lietuvos provincijoms» «baltieji» 1863 m. gegužės 3 d. buvo išleidę baltarusių kalba «manifestą», kuriame lygybės sąvoka išaiškinta kitaip: «Bernams, kumečiams ir kampininkams, kurie eis prieš Maskvą, dovanojama 5 margai žemės iš valdiškų dvarų. Visiems, kurie eis į lenkų vaiską, suteikiama amžina bajorystė. . .»[6]

---

1 Žr. LTSR MA, Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. BA-105.
2 Žr. ten pat, f. LA-602, l. 8.
3 Žr. LTSR MA, Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. BA-105.
4 Visos datos nurodomos senuoju stiliumi.
5 «Karo archyvas», 1925, Nr. 1, 225 psl.
6 Ten pat.

Duchinskio—Vrublevskio dalinys iš pradžių turėjo apie 250 žmonių. Jie buvo suskirstyti į tris kuopas, kurioms vadovavo Barancevičius ir Kersnovskis[1]. Tačiau sukilėlių nuolat gausėjo. Netrukus šiame dalinyje buvo jau apie 400 vyrų. Jau pirmosiomis dienomis pasireiškė ginklų stoka[2].

Balandžio 29 d. ties Komontovščizna A. Duchinskis negalėjo išvengti ginkluoto susidūrimo su caro kariuomene. Oficialus sukilėlių organas «Wiadomość o powstaniu na Litwie» («Žinios apie sukilimą Lietuvoje») vėliau išspausdino «Gardino vaivadijos viršininko raportą»[3] apie šį mūšį. Jame sakoma, kad balandžio 29 d. apie 10 val. ryto 400 sukilėlių būrys, užėmęs Pereciosų aukštumą, netikėtai buvo savųjų raitelių įspėtas, kad artėja priešas. Sukilėliai pasiruošė gintis. Po kelių valandų jie pastebėjo šešis priešo raitelius, kuriuos nukovė. Po to priartėjo pėstininkų kuopa. Tačiau ir ji sukilėlių buvo visiškai sumušta. Apie pirmą valandą po pietų kariuomenė — «devynios pėstininkų kuopos, ulonų švadronas ir kazokų dalinys»,— kaip pažymėta raporte, ėmė sukilėlius pulti iš visų pusių. Dvi priešo kuopos labai smarkiai puolė, tačiau sukilėliai «iš kairiojo sparno» ne tik nesitraukė, bet narsiai «kovėsi, kaip seni kariai». Ugnis truko keletą valandų. Sukilėlių būrio vadas A. Duchinskis, norėdamas paremti kairįjį sparną, įsakė įvesti į mūšį atsargoje buvusius dalgininkus ir šaulius. Tačiau «kažkas ten sukėlė sąmyšį», ir pagrindinės sukilėlių jėgos suiro. Atsargoje buvusios sukilėlių kuopos pasitraukė ir, kaip sakoma raporte, «nebuvo galimybės surinkti ginklų, kuriuos priešas paliko kautynių lauke». Nukautų priešų skaičių viršininkas nurodo iki 400, o savųjų partizanų «žuvo 30». Šis skaičius, aišku, neteisingas. Kai kurie mūšio dalyviai savo prisiminimuose jį taip pat nevienodai nurodo. Raporte minimos žuvusių ir pasižymėjusių sukilėlių pavardės. Jonas Sabaliauskas, kuris «viršininko akivaizdoje nukovė 9 priešus», buvo pakeltas į leitenantus, o kapitonas Valerijonas Vrublevskis ir

---

[1] Žr. *I. Aramowicz,* Marzenia, Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 r., Bendlikon, 1865, str. 3.

[2] Žr. *B. Limanowski,* Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 248.

[3] Žr. «Wiadomość o powstaniu na Litwie», Wilno, 12 maja 1863, Nr. 6, str. 1.

Vincas Huscila buvo pagirti už narsumą[1]. Raporte pažymėta, kad sukilėlių tarpe buvo «daug sužeistų». Į priešo rankas pateko sukilėlių gurguolė, maisto atsargos, kasa su 1800 rublių sidabru ir vado A. Duchinskio kanceliarija su visa dokumentacija bei vaivadijos antspaudu.

Praėjus trims savaitėms nuo šio nesėkmingo susirėmimo, K. Kalinauskas nusiuntė į mūšio vietą V. Vrublevskio adjutantą Igną Aramovičių patikrinti nuostolius. I. Aramovičius rado 32 žuvusių sukilėlių bendrą kapą. Žuvusiuosius palaidojo vietiniai valstiečiai. A. Duchinskiui ir V. Vrublevskiui reikėjo nemažai pastangų ir laiko būriui iš naujo suformuoti. Tiesa, minėtame raporte sakoma, kad jau po trijų dienų išsisklaidę sukilėliai vėl susirinko į būrį, ir jo kovotojų skaičius viršijo 300 žmonių. Tačiau būrio apginklavimas ir tinkamas paruošimas tolesnei kovai užtruko keletą savaičių.

Birželio 2 d. Ražėnų girioje įvyko oficiali Gardino vaivadijos sukilėlių pajėgų apžiūra. Į sutartą vietą susirinko Lenkevičius, Vlodekas, Jundzilas, Zasuličius ir kiti vadai su savo būriais, iš viso apie 1000 sukilėlių. Duchinskio—Vrublevskio būrys turėjo jau dvi šaulių kuopas, 160 dalgininkų ir iki dviejų šimtų raitelių, vadovaujamų paties V. Vrublevskio. Ant plento tarp Milavidų ir Ciamiolos įvyko sukilėlių paradas[2]. Paradą priėmė karinis komisaras K. Kalinauskas ir civilinis Gardino vaivadijos viršininkas Apolonijus Hofmeisteris, tas pats, kurį V. Vrublevskis dar 1848 m. matė vežamą Vilniaus miesto gatvėmis pririštą prie gėdos stulpo[3].

Netrukus sukilėliai įžygiavo į Jalovkos miestelį, kur turgaus aikštelėje prie bažnyčios susirinkusiai valstiečių miniai buvo sakomos agitacinės kalbos ir du kartus perskaitytas baudžiavos panaikinimo manifestas. Valstiečiai surengė ovacijas ir vaišes. Tą dieną sukilėlių eilės žymiai pagausėjo. Iš Jalovkos jie patraukė į Ražėnų miškus, kuriuose po kelių dienų buvo stambių caro kariuomenės dalinių užpulti.

Sukilėlių vadas A. Duchinskis iš karto buvo priešo atkirstas nuo savo pagrindinių pajėgų. Čia sukilėliai «neišvengia-

---

1 Žr. «Wiadomość o powstaniu na Litwie», Wilno, 12 maja 1863, Nr. 6, str. 1.

2 Žr. *I. Aramowicz*, Marzenia, Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 r., Bendlikon, 1865, str. 19.

3 Žr. Pamiętnik Jakóba Gieystora, Wilno, 1913, t. II, str. 329.

mai būtų buvę sunaikinti,— rašo I. Aramovičius,— jei V. Vrublevskis nebūtų laiku pastebėjęs pavojaus ir paėmęs vadovavimo į savo rankas». Jis drąsiu puolimu išvadavo apsuptą vadą ir, nepaisydamas priešo pranašumo, nuvedė sukilėlius į mūšį. Dvi sukilėlių kuopas V. Vrublevskis išdėstė prie Scierciežos upės, o už upės — Tolkino vadovaujamą būrį. Pats jis vadovavo dalgininkams. «Priešo ugnis,— rašo I. Aramovičius,— buvo tanki ir taikli. Mūsiškiai atsakydavo iš medžioklinių, bet buvo priversti pasitraukti iki upės. Tuomet Vrublevskis išvedė į ugnį dalgininkus. Tris kartus priešas buvo užėmęs krūmų tankumynus, tris kartus atakuojantieji dalgininkai privertė jį pasitraukti»[1]. Šis mūšis įvyko birželio 8 d. Sukilėlių duomenimis, Scierciežos mūšyje jie «neteko 13 užmuštų ir 4 sužeistų», o priešas palikęs kautynių lauke «130 kareivių ir 4 karininkus»[2]. Šie duomenys, aišku, yra labai netikslūs, bet neabejotina tai, kad tikrai sukilėliai drąsiai kovėsi su gerai ginkluota caro kariuomene.

Naujas sėkmingas susirėmimas su priešu įvyko po kelių dienų netoli Seradovo. Čia V. Vrublevskio sukilėliai neteko 18 savųjų, o priešas, kaip perdėdamas nurodo I. Aramovičius,— «240 karių užmuštais», kurie «žuvo daugiausia nuo savo artilerijos»[3].

Birželio mėn. Gardino vaivadijoje veikė jau 7 sukilėlių daliniai, kuriuose iš viso buvo 1700 ginkluotų vyrų. Juose buvo daugiausia valstiečiai, kilę iš valdiškų (Gardino ekonomijos) dvarų. Be to, nemažą sukilėlių procentą sudarė dvarų bernai, kumečiai, neturtingieji miestelėnai ir darbininkai. Nusigyvenusių bajorų ir vadinamųjų «laisvųjų valstiečių» taip pat buvo gana daug. Atskiroms kuopoms dažniausiai vadovavo rusų armijos karininkai — «Zemlia i volia» organizacijos nariai.

Sukilėliams ginklus, maistą, drabužius ir kitas būtinas reikmes, kaip rodo 1863 m. pavasarį K. Kalinausko sudaryta Gardino vaivadijos pavietų komisarams instrukcija, tiekė atskirų pavietų komisarų įsteigta civilinė organizacija, kurioje dirbo inteligentai ir valstiečiai, jų tarpe ir moterys. Instrukcijoje daug dėmesio buvo skirta baudžiavos panaikinimo skelbimo tvarkai. Vietovėse, kuriose sukilėliai paskelbdavo baudžiavos

---

[1] *I. Aramowicz,* Marzenia, Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 r., Bendlikon, 1865, str. 18—19.

[2] Ten pat, 19 psl.

[3] Ten pat, 20 psl.

panaikinimą, civilinė organizacija turėjo prižiūrėti, kad sukilėlių valia būtų besąlygiškai įgyvendinama, kad dvarininkai, sukilėlių daliniams išėjus, nedrįstų atkurti senosios tvarkos. Nusižengusieji turėjo būti griežtai baudžiami[1].

Sukilėlių štabas leido ir platino atsišaukimus į valstiečius, kuriuose buvo raginama neklausyti caro ir dvarininkų įsakymų, nemokėti jokių mokesčių, imti žemę į savo rankas, griebtis ginklo ir stoti į sukilėlių eiles. Iš viso I. Aramovičius mini šešis tokius atsišaukimus. Be manifesto lenkų kalba, Baltarusijoje buvo platinami du jo variantai baltarusių kalba. Viename iš jų vietoje žodžių «žemė, kuri buvo valstiečių naudojama, atiduodama jiems amžinai be jokių mokesčių» sakoma: «visiems valstybiniams ir poniškiems valstiečiams atiduodama žemė amžinai jiems valdyti»[2]. Atrodo, kad paskutinysis variantas buvo platinamas vėliau, kai Kalinauskas vėl sugrįžo į Vilnių ir kai sukilėlių veikimo sąlygos buvo žymiai pasunkėjusios.

Iš V. Vrublevskio susirėmimų su priešu, įvykusių birželio mėnesį, minėtini dar du: vienas — ties Liškiava, per kurį sukilėlių raitelių narsumo dėka buvo laimėti 74 priešo šautuvai ir kitas grobis, o antras — birželio 16 d. ties Velikij-Uhol, per kurį sukilėliai paėmė 29 priešo šautuvus. Po mūšio V. Vrublevskis, neturėdamas kuo atžymėti savo karius, priskynė čia pat žydinčio putino žiedų, ir, išdalijęs juos labiausiai pasižymėjusiems sukilėliams, pasakė gražią kalbą. Tą vakarą, rašo I. Aramovičius, buvo taip pat perskaitytas įsakymas dėl kai kurių partizanų pakėlimo į puskarininkius.

Birželio pabaigoje pavargę partizanai, iš visų pusių be paliovos stambių priešo jėgų puolami, buvo priversti pasitraukti į Beloveže girios gilumą.

Caro kariuomenei sutriuškinus Z. Sierakausko pajėgas, Vilniaus Skyrius sukilėlių būrių vadams siūlė vengti susirėmimų ir stengtis kiek galima ilgiau išsilaikyti paskirtose vietose. «Baltieji» vadovai vis tikėjosi pagalbos iš užsienio. Tokios taktikos pasekmės buvo skaudžios. Sukilėlių jėgos nebuvo didinamos, o caro kariuomenės buvo vis daugiau sukoncentruojama. Liaudis, nors ir padėdavo sukilėliams, bet, matydama

---

[1] Žr. *W. Kordowicz*. Konstanty Kalinowski, Warszawa, 1955, str. 164—168.

[2] Powstanie 1863 r. i rosyjski ruch rewolucyjny, Minsk, 1931, str. 149. (Priedas Nr. 1).

nuolatinį reakcijos jėgų augimą, caro kariuomenės vadų žiaurumą, pasiduodavo nusivylimo nuotaikoms. Muravjovo-koriko žiaurumas, išėjusių į sukilėlių eiles bei padedančių sukilėliams valstiečių žvėriški persekiojimai ir kaimų deginimai kėlė nusivylimą ir neviltį. Sukilėlių padėtis kaskart vis sunkėjo. Caro kariuomenės daliniai vis giliau įsiverždavo į miškus, valydami juos nuo sukilėlių, kurie, persekiojami, dažnai be ginklų, apiplyšę ir alkani, sutelkę paskutines jėgas, traukdavosi per balas ir liūnus.

Tačiau V. Vrublevskio pasiryžimas kovoti buvo nepalaužiamas. Jis savo draugams nuolat sakydavo: «Paėmę ginklą į rankas, turime laimėti, o jei privers mus kas jį padėti, tai padėsime tik kartu su gyvybe»[1]. V. Vrublevskis su savimi nešiojosi aplinkinių miškų žemėlapius ir, vietinių eigulių padedamas, vedė savo kovotojus iš girios į girią, ieškodamas saugesnės vietos. Ne kartą teko jiems palikti arklius ir vežimus, įklimpusius balose.

Kiek pailsėję ir susiskirstę į mažesnes grupes, sukilėliai išžygiavo įvairiomis kryptimis, susitarę po kurio laiko vėl susitikti. A. Duchinskis su savo štabo viršininku V. Vrublevskiu prisijungė prie Stravinskio vadovaujamo 120 valstiečių būrio ir su juo perėjo į Svisločės apylinkes. Vėliau jie susijungė į vieną stambesnį dalinį su Zasuličiaus ir Vlodeko vadovaujamais sukilėliais. Svisločės miškuose sukilėlius vėl aplankė karinis komisaras K. Kalinauskas. Jis įsakė susijungti su Brastos ir Kobrynės sukilėliais, kuriems vadovavo Stasiukevičius ir Vankavičius. Aptaręs su jais svarbiausius sukilimo klausimus, K. Kalinauskas išvyko į Vilnių[2].

Tuo tarpu Vilniaus Skyriaus komiteto eilės Muravjovo-koriko buvo jau išsklaidytos: vieni iš jo narių buvo suimti, pakarti ar ištremti, kiti pasitraukė į užsienį. Labai skaudus smūgis Lietuvos sukilimui buvo Z. Sierakausko suėmimas ir mirtis. Kauno gubernijoje dar didvyriškai kovėsi A. Mackevičiaus vadovaujami sukilėliai.

Rugpiūčio 9 d. V. Vrublevskio būrį užpuolė generolo Ganeckio daliniai. «Kai miške pasirodė priešas, iš mūsų linijos

---

[1] *I. Aramowicz,* Marzenia, Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 r., Bendlikon, 1865, str. 38.

[2] Žr. ten pat.

buvo duota ugnis, tačiau partizanas jau žinojo jėgų nelygybę, neturėdamas durtuvo. Dėl to po trumpo susirėmimo mūsiškiai pasitraukė iš linijos, išskyrus 40 kobryniečių, kurie su Vrublevskiu priešakyje gana ilgai kovėsi vietoje ir priešo apsupti traukėsi pamažu, vis atsakydami ugnimi»[1].

Oficialiais duomenimis, rugpiūčio 10 d. mūšyje prie Berezovkos, Pružanos apylinkėse, V. Vrublevskio vadovaujamas būrys turėjo apie 300 žmonių, iš kurių 31 buvo nukautas ir 2 paimti į nelaisvę. Mūšyje prieš sukilėlius dalyvavo dvi senojo-ingermanlandinio pulko kuopos, viena Pskovo pulko kuopa ir Kurliandijos pulko ulonų eskadronas[2].

Gardino vaivadijos sukilėlių vadas A. Duchinskis rugpiūčio 15 d. «oficialiai atsistatydino», perduodamas vadovavimą V. Vrublevskiui, kuris faktiškai vado pareigas ėjo jau nuo sukilimo pradžios. Sukilėliai tik jį laikė savo vadu. Netrukus iš Vilniaus buvo gautas ir oficialus K. Kalinausko raštas, skiriantis V. Vrublevskį visų Gardino vaivadijos sukilėlių pajėgų karo vadu.

K. Kalinauskas, paėmęs sukilimo vairą Lietuvoje vėl į savo rankas, stengėsi atitaisyti «baltųjų» klaidas, žlugdančias sukilimą. Tačiau jo pastangos padėties jau beveik nepagerino. Caro valdžia, matydama aštrėjančius klasinius prieštaravimus tarp Lietuvos dvarininkų ir valstiečių, griebėsi klastos sukilimui sužlugdyti, dar oficialiai jo nepaskelbus. Antai, Muravjovas-korikas valstiečiams daugiau žadėjo, negu patys sukilėliai. Caro valdžia 1863 m. kovo 1 d. paskelbė panaikinanti visas valstiečių prievoles dvarininkams, atiduodanti valstiečiams tą žemę, kurią jie valdė iki 1857 m. inventorių įvedimo. Sukilėliai žadėjo stojantiesiems į sukilėlių eiles po tris margus žemės, o caro valdžia — «po tris dešimtines nestojantiems į sukilimą»[3].

Nuo rugpiūčio vidurio V. Vrublevskis visas jėgas sutelkė Gardino vaivadijos sukilėlių veikimo taktikai pakeisti. Jis mažiau dėmesio skyrė susirėmimams su priešu, o dėjo visas pa-

---

[1] *I. Aramowicz,* Marzenia, Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 r., Bendlikon, 1865, str. 39.

[2] Žr. Архивные материалы Муравьевского Музея, ч. II, Вильно, 1913, стр. XLV.

[3] *J. Jurginis,* Lietuvos liaudies išsivaduojamoji kova 1861—1864 metais, «Pergalė», 1951, Nr. 2, 112 psl.

stangas gerinti padėtį, kaupti jėgas. Sukilėliai mylėjo savo vadą, nes jis pats niekuo nesiskyrė nuo jų — eilinių kovotojų. V. Vrublevskis «į mūšį ėjo visuomet pirmutinis ir traukėsi paskutinis»[1].

Kodėl kai kurie sukilėlių daliniai, vos susiformavę, po pirmojo susidūrimo su priešu suirdavo, o kiti atkakliai ir ilgai laikydavosi, padarydami priešui rimtų nuostolių? Tai nulėmė ne tik dalinių vadų sugebėjimas vadovauti, sukilėlių apsiginklavimas, drąsa ir strateginė padėtis. Atskirų dalinių kovingumas ir ištvermė priklausė visų pirma nuo to, kaip į juos žiūrėjo vietiniai valstiečiai. Šį teiginį patvirtina ilgalaikė A. Mackevičiaus dalinio veikla, taip pat ir V. Vrublevskio dalinio kovų istorija.

Belovežo girioje V. Vrublevskis kaupė jėgas ir budriai sekė, kad dvarininkai nevarytų valstiečių eiti baudžiavos ir nereikalautų mokesčių. Tuo tikslu, taip pat ir norėdamas sutelkti naujų jėgų, jis dalinį suskirstė į mažas grupes po 20—30 vyrų ir, pavadinęs jas įvairiais vardais, kaip kad «Janka z pad Grodna», «Juziuk ad Bialastoka» ir pan., įsakė žygiuoti įvairiomis kryptimis į kaimus bei dvarus. Tos grupės turėjo: «1) visur skelbti sukilėlių manifestą, 2) skelbti ir vykdyti baudžiavos panaikinimą pagal gautą iš stovyklos aktą, 3) bausti kaltuosius»[2].

Lenkevičiaus būrys, savo eilėse turėjęs daugiau kaip 800 žmonių, gavo įsakymą pereiti iš Svisločės miškų į Augustavo apylinkes, o iš ten persikelti prie Liubiškių per Nemuną.

Feliksas Kolyška, kuris, Z. Sierakauskui pralaimėjus, prisijungė prie V. Vrublevskio, taip pat žygiavo su Lenkevičium, bet, gavęs iš Lietuvos vyriausybės įsakymą vykti į Augustavo vaivadiją, atsiskyrė su savo 185 vyrų būriu. Rugsėjo 5 d. būrį netikėtai užpuolė stambūs caro kariuomenės daliniai ir jį visiškai išsklaidė. Lenkevičius, Vavras ir kiti pasitraukė į užsienį, o Barancevičiaus ir Eitminavičiaus būrio likučiai vėl grįžo pas V. Vrublevskį.

Augustavo vaivadijos sukilėlių tarpe 1863 metais buvo ir lietuvių poetas Mikalojus Akelaitis. Neišspausdintai «Gromatai Wylniaus senelio» patekus į caro policijos rankas, M. Akelaitis,

---

[1] *B. Limanowski*, Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 251.

[2] *I. Aramowicz*, Marzenia, Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 r., Bendlikon, 1865, str. 52.

Žinia apej Lenku wajna su Maskolejs.

1 Lapas 1 diena Wasario 1864 m.

8. M. Akelaičio «Žinios». 1864 m. Nr. 1, faksimilė

kaip jos autorius, emigravo į užsienį. Kurį laiką jis dirbo lenkų bibliotekoje Paryžiuje, bet, prasidėjus sukilimui, grįžo į Lietuvą šaukti valstiečių į kovą dėl laisvės, vėl rašė lietuviškus atsišaukimus, organizavo ginklų tiekimą sukilėliams. Būdamas Augustavo vaivadijos komisaro padėjėju, M. Akelaitis mėgino leisti lietuvišką laikraštį, kurio pirmasis numeris «Žinios apie lenkų vainą su maskoliais» išėjo 1864 m. vasario 1 d. Nors laikraštis gimė sukilimo numalšinimo išvakarėse, vis dėlto istorinis jo vaidmuo buvo labai didelis. M. Akelaičio «Žinios»— tai pirmasis politinis, kovingas laikraštis lietuvių kalba, išaugęs K. Kalinausko ir V. Vrublevskio «Mužyckaja Prauda» poveikyje.

Šiuo metu V. Vrublevskiui vėl teko iš naujo rankioti išblaškytus sukilėlius, organizuoti naujas jėgas. Ir jis tai nenuilstamai vykdė Beloveže girioje. «Neturėjome ko valgyti,— rašo I. Aramovičius,— bet išvargusiems partizanams poilsis girioje buvo malonus. Nuolatinis pavojus, nepatogumai, badavimas kai kuriems buvo nepakeliami, ir atskirų būrių vadai, nepaisydami V. Vrublevskio pasipriešinimo, palikdavo savo partizanus likimo valiai ir patys sprukdavo į užsienį». V. Vrublevskis nepalūžo.

«Vadas atpažindavo vietas ir vedė mus,— rašo I. Aramovičius.— Vakarop sėdėjome kažkur pievoje tarp balų bei kirtimų ir dalijomės duonos kąsniu bei žaliojo tabako trupiniais... kažkur girios šalime tarp tankumynų, tarp balų neįmanoma buvo atpažinti nei kelio, nei krypties. Vadas pasakė, kad reikia laukti aušros, nes atėjo naktis. Suguleme baloje. Kiekvienas ieškojome patogesnės vietos prie krūmų, kad galėtume nors galvą padėti kiek aukščiau. Priešaušry mus pažadino kažkokie šūkavimai. Tai buvo kazokai, begaudą savo arklius iš naktigonės. Valstietis, kuris *tyčia* pas mus atėjo, papasakojo, kad čia pat kaime stovi trys Maskvos pėstininkų kuopos»[1].

Valstiečiai mylėjo V. Vrublevskį ir kiek galėdami jam padėjo. Be jų pagalbos sukilėliai būtų mirę badu. Ir kalbamuoju metu tik jų dėka sukilėliai išvengė spąstų ir išvyko į Pružano miškus. «Smėlėtas vieškelis atrodė be galo ilgas. Kankino badas ir troškulys. Kai kurie partizanai klupo iš nuovargio»[2]. O priešas juos visą laiką persekiojo: «Jau artėjo prie mūsų, bet kautis saujelei buvo neįmanoma». V. Vrublevskis vėl suskirstė vyrus mažomis grupėmis, įsakydamas žygiuoti įvairiomis kryptimis, bet neišeiti iš Gardino vaivadijos, kad vėliau vėl galėtų sueiti į sutartą vietą.

Pats V. Vrublevskis vyko Gardino link ieškoti pasimetusių sukilėlių, tačiau Lietuvos vyriausybės buvo išsiųstas į Varšuvą sužinoti, ar negalėtų Lietuvos sukilėliai žiemai persikelti į Lenkijos karalystės ribas. Mat, Lietuvoje žiemoti praktiškai buvo beveik neįmanoma, nes Muravjovo-koriko įsakymu miškuose buvo kertamos juostos, kad caro kariuomenei būtų patogiau veikti, o generolo Ganeckio pulkai «tyraljerų žygiu perkratydavo skersai ir išilgai kiekvieną mišką, kiekvieną krūmą»[3].

Gardino gubernijos kariuomenės vado generolo Ganeckio 1863 m. rugsėjo 2 d. pranešime V. Vrublevskis vadinamas visų Gardino sukilėlių vadovu, kuris sumuštus ir išvaikytus sukilėlius greitai vėl suburia į junginius ir pridaro daug pikto. Pranešime caro generolas džiaugiasi gandais, jog V. Vrublevskis pabėgęs

---

[1] *I. Aramowicz,* Marzenia, Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 r., Bendlikon, 1865, str. 52.

[2] Ten pat, 61 psl.

[3] Ten pat, 50 psl.

į užsienį[1]. Tačiau Muravjovas-korikas, rimtai vertindamas V. Vrublevskio atkaklumą, tais gandais netikėjo. 1863 m. rugsėjo 17 d. rašte jis siūlo Ganeckiui Belovežo girioje sudaryti iš vietinių eigulių specialų dalinį ir įsakyti jam susekti V. Vrublevskį, «kuris, kaip buvęs tiesioginis jų viršininkas, turėtų būti jiems asmeniškai pažįstamas». Muravjovas priduria, kad tuo Belovežo miškų sargyba galėsianti įrodyti savo ištikimybę carui[2].

Muravjovo-koriko pastangos tokiu būdu suimti V. Vrublevskį buvo bergždžios. Belovežo valstiečiai ne tik neišdavė savo mylimo vado, bet dar glaudžiau susibūrė apie jį. Ganeckio įsakymu sudaryta sukilimui malšinti «vietinių valstiečių sargyba» faktiškai gyvavo tik popieriuje. V. Vrublevskis sugrįžo iš Varšuvos, užsitikrinęs Lietuvos sukilėliams pagalbą iš Poliesės vaivadijos. Belovežo girioje jis sutelkė iš visų Lietuvos kampų sukilėlių likučius. Vėl susidarė daugiau kaip 1000 gerai ginkluotų, kovose bei varguose užsigrūdinusių vyrų. Pėstininkų vadu jis paskyrė Eitminavičių, o pats ėmė vadovauti 200 raitelių junginiui.

1863 m. lapkričio mėnesį V. Vrublevskis svarbiausias Lietuvos ir Baltarusijos sukilėlių jėgas perkėlė į Poliesę, kur pulkininkas Krisinskis buvo įrengęs stovyklą stambesniems daliniams žiemoti. Tačiau didelių priešo jėgų be paliovos persekiojami, sukilėliai buvo priversti nuolat judėti. Lapkričio 19 d. jie vėl ryžosi stoti į neišvengiamą susirėmimą. Mūšis įvyko Lenkijos karalystės žemėje, prie Kolianos kaimo. «Įvedęs priešą į patį spąstų užkampį, V. Vrublevskio vadovaujamas lietuvių raitelių junginys pasitraukė į šalį ir Maskvos pulkai pateko į tankią mūsų pėstininkų ugnį. Priešas jau traukėsi ir dalgininkai buvo išjudinti į ataką, kai naujos priešo kuopos atėjo saviesiems į pagalbą. Pulkininkas Krisinskis nuėmė iš posto visas pėstininkų jėgas ir įsakė trauktis, o pulkininkas V. Vrublevskis su savo raiteliais, išvystęs puikią tyraljerų liniją, pridengė besitraukiančiuosius»[3].

---

[1] Žr. Архивные материалы Муравьевского музея, ч. II, Вильно, 1913, стр. 312.

[2] Žr. ten pat, 328 psl.

[3] *I. Aramowicz,* Marzenia, Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 r., Bendlikon, 1865, str. 67.

Lietuvoje, Vilniaus ir Kauno gubernijose, generolas Ganeckis buvo jau išvalęs miškus, tad visas jėgas nukreipė prieš V. Vrublevskį.

Gardino karinio gubernatoriaus 1863 m. gruodžio 30 d. rašte V. Vrublevskis vadinamas pikčiausiu kenkėju. «Sokulkos šaulių mokyklos viršininkas, rusų tarnybos poručikas V. Vrublevskis,— sakoma rašte,— buvo įvykdęs piktadaryscių Šereševe ir Belovežo girioje. Dar būdamas mokykloje, jis prikalbėjo tos mokyklos mokinius įsijungti į sukilimą»[1].

V. Vrublevskio kilnojamasis turtas Sokulkoje caro valdžios buvo konfiskuotas «mokyklos įsiskolinimui padengti»[2], o jis pats Gardino karo teismo 1864 m. rugpiūčio 22 d. sprendimu už akių nuteistas sušaudyti[3].

Iš visų sukilime pasižymėjusių kovotojų V. Vrublevskis ypač išsiskyrė savo nepaprasta drąsa. Atrodo, kad pavojaus jis niekada nematė. Jo bendražygio B. Limanovskio teigimu, «tokia galimybė nė į galvą jam neateidavo. Ir mūšiuose, kur drąsa reiškia viską — Valerijonas Vrublevskis buvo puikus vadas»[4]. Kai jau Liublino apylinkėse V. Vrublevskis ir saujelė «užkietėjusių lietuvių», apiplyšę ir alkani grūmėsi su priešu ir rūsčios žiemos šalčiais, Varšuvos «baltieji» skyrė jį dar Poliesės ir Liublino vaivadijų vyriausiuoju karo viršininku. Šis diplomatinis «baltųjų dosnumas» labai jį erzino. Emigracijoje V. Vrublevskis ne kartą turėjo progos pasijuokti iš tų mėgėjų «vaidinti valdžią».

1864 m. sausio 19 d. ties Uscinovu prie Liublino V. Vrublevskis paskutinį kartą dalyvavo mūšyje prieš caro kariuomenę. Jo raitelių junginys, Kubanės kazokų užpultas, ėmė trauktis. V. Vrublevskis, norėdamas sulaikyti priešą, pasuko arklį skersai kelio, tačiau, gavęs du kardo kirčius į galvą ir du į kairįjį petį, nukrito nuo arklio. Vienas Uscinovo kaimo valstietis, pasinaudodamas tuo, kad kazokai nusivijo sukilėlius, įtraukė sunkiai sužeistą V. Vrublevskį į savo daržinę[5].

---

[1] Архивные материалы Муравьевского музея, ч. II, Вильно, 1913, стр. 396.

[2] Ten pat, 396 psl.

[3] Žr. LTSR MA, Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. BA-105, 1—3 psl.

[4] *B. Limanowski,* Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 255.

[5] Žr. ten pat, 254 psl.

Taip Valerijonas Vrublevskis baigė pirmąjį savo kovų etapą.

Nors V. Vrublevskiui ir kitiems jo bendražygiams pasitraukus iš kovos lauko sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje dar nebuvo galutinai nuslopintas (pavyzdžiui, Kauno gubernijoje dar tebesilaikė A. Mackevičiaus daliniai), tačiau sukilėlių likučiai ir valstiečių masės jau aiškiai matė, kad kova pralaimėta. Netrukus Muravjovas-korikas bei kiti budeliai žiauriai nuslopino ir paskutiniuosius pasipriešinimo punktus.

Statistikos duomenys rodo, kad 1863 m. Lietuvoje ir Baltarusijoje veikė 280 atskirų sukilėlių dalinių, kurių eilėse kovėsi apie 77 000 vyrų[1]. Šis sukilimas buvo pats didžiausias iš iki tol buvusių Lietuvos istorijoje valstiečių sukilimų. Kovai su sukilėliais caro valdžia turėjo panaudoti stambias kariuomenės jėgas: 119 pėstininkų batalionų, 60 kazokų šimtinių, 24 raitelių eskadronus, 146 pabūklus — iš viso 144 786 vyrus. Kovoje prieš sukilėlius žuvo 403 caro armijos kariai, 916 buvo sužeista ir 18 pateko sukilėliams į nelaisvę. Šie skaičiai yra aiškiai sumažinti — iš tikrųjų caro kariuomenės nuostoliai buvo žymiai didesni. Iš sukilėlių tarpo žuvo 5934 žmonės, sužeistų buvo 733, patekusių į nelaisvę — 1361[2]. Tūkstančiai sukilėlių emigravo į užsienį ir išsisklaidė po visą Vakarų Europą.

1863 m. sukilimas pralaimėjo, nes nebuvo sąlygų liaudies revoliucijai. Nebuvo revoliucinio proletariato, jo partijos, kuri suvienytų visas liaudies jėgas ir vadovautų jos pergalingai revoliucinei kovai. Revoliuciniai demokratai negalėjo nurodyti liaudies masėms tikrojo kelio į išsivadavimą, nors jie ir darė viską, ką galėjo, joms šviesti ir revoliucinei sąmonei žadinti. Šias aplinkybes vėliau suprato ir V. Vrublevskis, atnaujinęs revoliucinę veiklą emigracijoje, tarptautinio proletariato eilėse.

---

[1] Žr. *Л. Н. Бычкаускас-Гентвила*, Крестьянская реформа и восстание 1863 года в Литве, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Москва, 1955, стр. 19.

[2] Žr. ten pat, 20 psl

IV

V. VRUBLEVSKIO KOVA UŽ REVOLIUCINĘ PROGRAMĄ EMIGRACIJOJE

Sunkiai sužeistas V. Vrublevskis iš mūšio vietos buvo išgabentas į Galiciją, kur Dzikovo dvare pas Vladislovą Tarnovskį jam buvo suteikta medicinos pagalba ir priežiūra. Kiek atsigavęs, dar neužgijus žaizdoms, jis išvyko į Prancūziją.

Apie V. Vrublevskio išvykimą yra pasakojamas toks atsitikimas. Kai šiek tiek pasigydęs, bet dar su aprištomis žaizdomis, jis, laukdamas progos išvykti, ieškojo viename dvarelyje laikinos prieglaudos, bailus šeimininkas savo dukters akivaizdoje pasakęs: «Mano dvaras apsuptas. Po valandos rusų kariuomenė čia pradės kratą, jus suras, konfiskuos mano turtą, aš ir šeima būsime pražudyti, o tamsta neišsigelbėsi». V. Vrublevskis jau buvo beišeinąs, kai šeimininko duktė pareiškė sugalvojusi gerą išeitį — aprengus moteriškais drabužiais ir įsodinus į bajorišką karietą, nugabenti jį į netolimą miestelį, iš kur jis galėsiąs prasigauti į užsienį. Kol šeimininkas iš karinės vadovybės išsirūpinęs leidimą važiuoti į miestą, V. Vrublevskis su mergaite sėdėjęs karietoje, o aplink ją jodinėję cariniai kareiviai. «Ar ši moteris nebus tik moteriškais drabužiais apsirengęs sukilėlis»?— sušukęs vienas iš jų, žiūrėdamas į keistą, įtartiną «moters» veidą. «Ėmiau ieškoti savo pistoleto,— pasakojo V. Vrublevskis,— kad, paskutinei savo paguodai, smogčiau jam į kaktą, bet negalėjau rasti kišenės po sijonu». Čia pat karininkas, išgirdęs tokią pastabą, rūsčiai pavaręs kareivį už moterų įžeidinėjimą, o pats, prijojęs arti prie V. Vrublevskio, pasilenkęs ir tyliai taręs: «Sutvarkyk tamsta savo veidą». V. Vrublevskis pakėlęs ranką prie kaktos. Iš po atsirišusio tvarsčio sunkėsi iš žaizdos kraujas ir siaurute juostele tekėjo per skruostą. Negalėdamas sutvarkyti tvarsčio, jis nosine

pridengęs veidą. Mergaitės tėvas netrukus grįžęs su leidimu. «Jei mane kartų,— sakė V. Vrublevskis,— mažiau būčiau nusiminęs, negu kad tuomet, kai šią jauną mergelę stačiau į pavojų». (Ši mergaitė buvo vėliau pagarsėjusios lenkų mokslininkės Marijos Kiuri-Skladovskos teta[1].) V. Vrublevskis dažnai prisimindavęs nepažįstamąjį karininką, nors niekad nesužinojo, kas jis buvo: «Ar tai buvo lenkas, ar rusas? Ir vis dėlto esu linkęs manyti, kad tai buvo rusas. . .»[2] Taip manyti jis turėjo pagrindo, nes nemažai rusų karininkų, «Zemlia i volia» organizacijos narių, kovojo sukilėlių eilėse drauge su lietuviais, lenkais, baltarusiais, ukrainiečiais.

Atvykęs į Paryžių, Valerijonas Vrublevskis rado gausų likimo draugų būrį ir netrukus įsitraukė į visuomeninę veiklą. 1864 metų rudenį kartu su kitais pažangiaisiais sukilimo dalyviais jis buvo išrinktas į emigrantų savišalpos draugijos valdybą.

V. Vrublevskio gyvenimas Paryžiuje buvo nelengvas. Kad užsidirbtų šiek tiek lėšų pragyvenimui, jis ėmėsi gatvių žibintų prižiūrėtojo darbo. Vienas, beveik nevaldydamas kairiosios rankos, jis sunkiai susidorodavo su dujiniais žibintais, nes juos reikėjo ne tik vakare uždegti, rytą užgesinti, bet ir valyti[3]. Čia V. Vrublevskiui padėdavo jaunas, sukilime pasižymėjęs Šiaulių apskrities valstietis Adomas Bitis (Bitė).

Prancūzija ir Šveicarija tuomet buvo svarbiausios visų Europos kraštų revoliucinių sąjūdžių dalyvių likučių telkimosi vietos. Bendras Rusijos, Lietuvos ir Lenkijos sukilėlių emigrantų skaičius, įskaitant ir 1831 m. sukilimo dalyvius, po 1863 metų Vakarų Europos valstybėse išaugo iki 7000 žmonių. 1863 m. sukilimo dalyviai — «nelaimingi emigrantai *(šį kartą daugiausia* darbininkai ir valstiečiai ir dėl to negaunantieji jokios paramos iš kunigaikščio Zamoiskio ir K°)»[4],— kaip sakė K. Marksas,— atsidūrė sunkioje materialinėje būklėje. Dėl to savišalpos draugija buvo būtina organizacija.

---

[1] Žr. *А. Я. Лурье*, Портреты деятелей Парижской коммуны, Москва, 1956, стр. 367.

[2] *Wł. Mickiewicz*, Pamiętniki, t. III, Kraków, 1938, str. 41.

[3] Žr. *А. Я. Лурье*, Портреты деятелей Парижской Коммуны, Москва, 1956, стр. 367.

[4] *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. XXIII, Москва—Ленинград, 1930, стр. 259.

Nors Vakarų Europoje jau nuo 1832 m. veikė Lenkijos ir Lietuvos politinių emigrantų «Demokratinė draugija», kuriai, numalšinus 1863 m. sukilimą, vadovavo žinomasis «raudonųjų» nuosaikiųjų vadas L. Mieroslavskis, 1866 m. pradžioje radikaliausieji lenkų ir lietuvių emigrantai pajuto reikalą įsteigti atskirą politinę organizaciją, kuri vadovautų jų politiniam darbui, reikštų jų siekimus. Tuo reikalu buvo sudarytas organizacinis komitetas, į kurį įėjo ir V. Vrublevskis. Komitetas išleido atsišaukimą, raginantį emigrantus balsuoti už kandidatus į «Reprezentacinį komitetą». Komiteto uždavinys buvo paruošti organizacijos nuostatus ir veikimo programą[1].

Balsavimas buvo baigtas 1866 m. liepos 7 d. Jame dalyvavo emigrantai iš Prancūzijos, Anglijos, Šveicarijos, Alžyro, Vokietijos, Švedijos, Turkijos, Italijos, Serbijos ir Valachijos. Atmetus negaliojančius biuletenius, buvo suskaičiuota 1037 balsai. Be V. Vrublevskio, už kurį buvo atiduota 237 balsai, į «Reprezentacinį komitetą» įėjo Stanislovas Jarmundas, Jaroslavas Dombrovskis ir kt. Per antrąjį balsavimą buvo atsiųsti 1438 biuleteniai. Už V. Vrublevskį buvo atiduota 1011 balsų. Šį kartą kandidatu į komitetą buvo įsirašęs ir Liudvikas Mieroslavskis, tačiau, nors ir išrinktas, į komitetą neįėjo, sakydamas, jog lieka pirmininkauti tai grupei, kuri nori, kad «Demokratinė draugija» ir toliau gyvuotų. Taigi, «Reprezentacinį komitetą» sudarė 5 nariai. 1831 m. sukilimo sukakties proga jie paskelbė savo programą, kurioje buvo sakoma:

«Prie širdies mums turi būti visų pirma kuo tvirčiausių ryšių palaikymas su tik ką įpilietinta liaudimi. Baudžiavai panaikinti užteko vien iškilmingos valios ir ryžto, o pažadinti liaudyje teisėtą patriotizmo jausmą ir paruošti ją būsimajai kovai galima tik intensyviu darbu. Nepasiekus nepriklausomybės, neįmanoma apmokėti amžinos skriaudos. Liaudis — tautinio narsumo esmė. Paskutinysis sukilimas ir deda pagrindus liaudies Lenkijai, taip pat Lietuvai, Baltarusijai ir «Izraelio vaikams»»[2].

Toliau programoje pabrėžiama, kad «lenkai visuomet gerbė sąžinės laisvę. O jeigu liaudis neturėjo jokių teisių, tai tat atsitiko tik dėl liūdnų *vieno luomo išskirtinumo pasekmių*. Mūsų siekimas — užtrinti visus bet kokio išskirtinumo pėdsakus. Ir dėl

---

[1] Žr. *B. Limanowski,* Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 255.
[2] Ten pat, 256 psl.

to šiandien mūsų šauksmas tik tada susilauks atgarsio, tik tada darbas duos vaisių, jei jis bus dirbamas *plačiausia liaudžiai grąžinto lygiateisiškumo dvasia*»[1].

Programą pasirašė J. Dombrovskis, V. Vrublevskis, S. Jarmundas ir dar keli nariai, o kai kurie pasitraukė iš komiteto, jos nepasirašydami. Jau programos paskelbimas parodė, kad suvienyti visus demokratinius emigrantus yra sunkus, beveik neįgyvendinamas dalykas.

L. Mieroslavskis, atstovaudamas «nuosaikiųjų» programai ir vadovaudamas «Demokratinės draugijos» likučiams, sakė, kad tokio suvienijimo pagrindai jau esą padėti ir todėl reikia ne programos, o veiksmų jau esamai programai įgyvendinti. Tačiau L. Mieroslavskio «Demokratinė draugija» turėjo remtis karine drausme, jis pats save laikė absoliučiu diktatoriumi. O su diktatoriška programa nesutiko net daugelis L. Mieroslavskio šalininkų, juo labiau su ja nesutiko V. Vrublevskio ir J. Dombrovskio vienminčiai. L. Mieroslavskio pusėje liko tik labai nedaug emigrantų.

Daugiausia emigrantų pasisakė už demokratų emigrantų susivienijimą V. Vrublevskio vadovaujamame fronte. Tačiau ir jų tarpe netrukus išryškėjo nesutarimai. Čia savo veidą parodė buvusios Varšuvos «Tautinės vyriausybės» šalininkai — Gileris, Ruprechtas, Janovskis ir kt. Į «Susivienijimo» komiteto programą jie mėgino pratempti «pusiausvyros» — dvarininkų su valstiečiais sutaikinimo — politiką. V. Vrublevskis tas pastangas stačiai išjuokė, ir jie, nieko nelaimėję, pasišalino. Komiteto branduolį sudarė revoliuciniai demokratai. Liaudies reikalų gynėjai parodė daug judrumo ir veiklumo, į «Reprezentacinį komitetą» jie įvedė daugiau savo vienminčių.

Paruošę nuostatus ir naujos programos projektą, «Susivienijimo» nariai pakvietė emigrantus balsuoti. Už programos priėmimą balsavo 508 emigrantai iš įvairių vietų. «Susivienijimas» pradėjo vykdyti savo programą. Taip šalia «Demokratinės draugijos» pradėjo veikti nauja organizacija.

Įvairiose Vakarų Europos šalyse dar 1831 m. sukilimo emigrantai buvo įkūrę vadinamąsias emigrantų bendruomenes — «gminas». Įsteigus «Susivienijimo» organizaciją, tos «gminos», kurios nepriėmė V. Vrublevskio ir J. Dombrovskio programos, susijungė į atskirą draugiją — «2-ją lenkų išeivių bendriją».

---

[1] *Limanowski,* Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 256.

Jai vadovavo carinės ochrankos III skyriaus šnipas Julius-Aleksandras Balaševičius, prisidengęs «grafo Alberto Potockio» pavarde[1]. Balaševičiaus-Potockio tikslas buvo žlugdyti pažangiųjų emigrantų pastangas darbuotis savo krašto, savo liaudies išvadavimui, panaudoti kenkimo darbui emigrantų tarpe buvusius reakcionierius.

Juodašimtiški Balaševičiaus siekimai greitai buvo demaskuoti. Pažangesnieji emigrantai krypo «Susivienijimo» link. Šios organizacijos spaudos organas, veikęs nuo 1866 m., buvo «Niepodległość» («Nepriklausomybė»)[2]. «Niepodległość» redaktorius vilnietis Juozas Tokarevičius su V. Vrublevskiu palaikė draugiškus santykius. V. Vrublevskis čia aiškiai ėmė skelbti savo pažiūras, kad «tikrasis demokratizmas turi būti socialistinis»[3].

Renkant naują «Susivienijimo» komitetą, V. Vrublevskį rėmė beveik visos «gminos». Viena jų rašė, kad V. Vrublevskis «sukilėlių tarpe turi daug draugų, kurie žino jo patriotizmą ir gabumus». Ciuricho «gmina», remdama jo kandidatūrą, pareiškė: «Mylimas lietuvių vadas išsikovojo emigrantų tarpe teisėtą populiarumą ir pelnytą pasitikėjimą»[4]. Balsavimas buvo baigtas 1867 m. lapkričio 30 d. Iš 32 «gminų», dalyvavusių balsavime, į komitetą vėl buvo išrinkti V. Vrublevskis (634 balsais), J. Dombrovskis ir S. Jarmundas.

Ilgainiui, «Susivienijimui» radikalėjant, iš jo pasišalino svyruojantys elementai. Reakcinė ir liberalioji opozicija komitetą pavadino «socialistų organizacija».

V. Vrublevskis aktyviai dalyvavo visuomeniniame darbe. Jis rinko lėšas «Susivienijimo» organizacijos narių specializavimuisi karo mokyklose, pats lankė Generalinio štabo mokyklą, studijavo karo techniką ir taktiką, dalyvavo įvairiuose emigrantų suvažiavimuose, minėjimuose, gindamas emigrantų gerą vardą, griežtai kovojo prieš carinių banknotų klastotojus emigracijoje, vystė komiteto užsibrėžtą programą.

Komiteto eilėse netrukus vėl iškilo nauji ideologiniai nesu-

---

[1] Žr. «Красный Архив», т. VI, Москва, 1924, стр. 253.

[2] «Niepodległość», Bendlikon-Geneva-Zürich, 1866—1870. Redagavo iš eilės Aleksandravičius, Jarmundas, Tokarevičius ir Frankovskis. Nuo 1866.VIII.10 iki 1870.I.22 iš viso išėjo 136 numeriai.

[3] *B. Limanowski,* Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 258.

[4] «Niepodległość», 1867 m. lapkričio 12 d., Nr. 46.

9. V. Vrublevskio portretas 1867 m.

tarimai. Atsirado dvi pažiūros į vadinamąjį «rusų klausimą». Kai kurie «Susivienijimo» nariai nepajėgė atsikratyti lenkiškojo nacionalizmo ir, nepaisydami 1863 m. pamokos, vis dar tebesvajojo apie šlėktišką Lenkiją 1772 m. sienomis. Jie pasisakydavo prieš draugiškus ryšius su rusų revoliuciniais demokratais. Nacionalistinių atskalūnų saujelės priešakyje buvo Bednarčikas. J. Dombrovskis 1867 m. lapkričio 22 d. paskelbė atvirą laišką Bednarčikui, kuriame demaskavo ir ryžtingai pasmerkė jo pažiūrų reakcinguma ir žalingumą. V. Vrublevskis karštai parėmė šį J. Dombrovskio pasisakymą ir pareiškė, kad, tik glaudžiai bendradarbiaudami su geriausiais rusų tautos sūnumis, jie gali pasiekti savo tėvynės laisvės. V. Vrublevskis ir šiuo metu, lygiai kaip 1861—1863 m. kartu su Kostu Kalinausku Lietuvoje, kovojo prieš lenkų bajorų nacionalizmą.

Prieš naujus rinkimus į «Susivienijimo» komitetą 1869 m. vasario 1 d. V. Vrublevskis paskelbė savo politinę platformą. Jis rašė: «Esu demokratas logiška to žodžio prasme. Kitokia Lenkija, negu ta, kurią mūsų liaudis darbščiomis rankomis iš kapo prikels — netikiu; kitokios Lenkijos, negu ta, kuri, esant istorinių jos teisių visumai, pilietinių teisių visuma apdovanos visus savo sūnus — netrokštu; kitokiai Lenkijai, negu toji, kurioje žmogaus viešpatavimas kitam žmogui užleis vietą laisvės, proto ir teisės viešpatavimui, kurioje tamsa išnyks visuotinio švietimo spinduliuose, o skurdas — sąžiningai paskirstant visuomenines gėrybes — dėl kitokios Lenkijos nei gyventi, nei mirti negaliu.

Viskas liaudžiai per liaudį — šiame šūkyje randu ne tik politinį mūsų Tėvynės idealą, bet ir priemones jam įgyvendinti.

Viskas liaudžiai, tai reiškia: ne privilegijai, ne titului, ne monopoliui; tai reiškia: asmeninė ir visuotinė laisvė, suside-

danti iš teisės ir galimybės vystyti visus savo sugebėjimus protinėje, visuomeninėje ir politinėje srityse; tai reiškia: lygybė, pagrįsta asmeninio egzistavimo sąlygų lygsvara, ir brolybė, kylanti iš draugiškų santykių susiejimo savitarpio globos ir savitarpio pasišventimo saitais.

Viskas per liaudį, tai reiškia: sukilimas savo jėgomis prieš bet kurią, svetimą ir savąją priespaudą, prieš svetimšalę ir vietinę nelaisvę; tai reiškia nei mažiau, nei daugiau: masių revoliucija, nukreipta į moralinės ir materialinės gerovės šaltinius, persiritanti kaip banga per visas diplomatinių, vyriausybinių[1], bajoriškų, jėzuitinių ir bet kurių kitų kombinacijų užtvaras, trukdančias jai vystytis.

Demokratas samprotavimais, principais, dvasia — revoliucinis radikalas esu krauju, kaulais, praeitimi, pirmesniais iki sukilimo darbais. Šalyje, velkančioje biauraus svetimųjų prievartos jungo naštą, nesuprantu darbo, vadinamo organiniu, tai yra — legalaus, tai yra — kompromisinio, tai yra — parsidavėliško. Lenkijai išgelbėti matau tik vieną kelią — dagų, kankinantį, nuo apačios iki viršaus kruviną: apaštalavimo — žodžiu, raštu ir veiksmu paprastosios liaudies tarpe kelią — *prisiekusiam jaunimui* tarpininkaujant.

Kadangi emigraciją iš po 1863 m. vėliavos laikau išgelbėta nuo kartuvių ir rimbo tokio liaudies sąmokslo dalelyte, tad nėra reikalo kartoti, kokį jai skiriu darbą dienotvarkėje; galiu čia tik pridurti, kad pirmasis vidaus žingsnis į šį tikslą turi būti siekimas suvienyti du demokratinius — Susivienijimo ir Demokratinės draugijos — kūnus į vieną stiprų liaudies demokratinį avangardą, suorganizuotą tais pačiais pagrindais»[2].

Šis V. Vrublevskio ideologinės platformos paskelbimas sukėlė emigrantų tarpe naują diskusijų bangą. Kai kurie, net artimiausi jo draugai, pavyzdžiui, J. Tokarevičius, pasisakė prieš susivienijimą su «Demokratine draugija». Iš kitos pusės, «Demokratinės draugijos» pirmininkas L. Mieroslavskis taip pat atmetė šį pasiūlymą. Tačiau V. Vrublevskis atkakliai kovojo dėl pažangesnių emigracijos elementų susivienijimo.

Augant ir stiprėjant revoliuciniam judėjimui Europoje,

---

[1] Čia Vrublevskis daro aliuziją buvusios 1863 m. Varšuvos «Tautinės vyriausybės» adresu.— *V. A.*

[2] «Niepodległość», 1869 m. vasario 10 d., Nr. 96.

radikalėjo ir emigrantų politinės pažiūros. V. Vrublevskio iškelta veikimo programa susilaukdavo vis daugiau ir daugiau šalininkų. Daugumas «demokratinės draugijos» narių nutraukė ryšius su L. Mieroslavskiu ir perėjo į «Susivienijimo» eiles. Mieroslavskis su savo šlėktiškuoju nacionaliniu oportunizmu netrukus buvo išstumtas tiek iš pažangiųjų, tiek ir iš reakcinių emigrantų politinio gyvenimo.

Opozicijoje prieš V. Vrublevskį liko tik juodašimtininkas Balaševičius-Potockis, kurio «2-ją lenkų išeivių bendriją» sudarė įvairaus plauko emigracijos atmatos. Gerceno žodžiais tariant, tai buvo «visokie fanatikai, visų monomanijų monomanai, visų beprotybių bepročiai»[1].

Mokslinio socializmo kūrėjai Marksas ir Engelsas dar 1863 m. vasarą Londone buvo suorganizavę protesto mitingą prieš Rusijos caro žvėriškumą, slopinant sukilimą Lenkijoje ir Lietuvoje. Ir vėliau, kai 1864 m. susikūrė pasaulinio proletariato organizacija — I Internacionalas, didieji darbininkų klasės vadai daug rūpinosi 1863 m. sukilimo emigrantų gyvenimo pagerinimu. Šie faktai pažangiųjų emigrantų tarpe kėlė simpatijas I Internacionalo kūrėjams, žadino domėjimąsi tarptautinio proletariato judėjimu. Svarbūs politiniai darbininkų klasės organizavimosi įvykiai 1864—1869 m.— Ženevos, Lozanos, Briuselio ir Bazelio kongresai, o ypač K. Markso «Kapitalo» pirmojo tomo pasirodymas 1867 metais suvaidino didžiulį vaidmenį Lietuvos ir Lenkijos emigrantų politinėje orientacijoje. 1863 metų sukilimo dalyviai, atsidūrę emigracijoje ir siekę savo jėgas skirti tolesnei kovai, rėmė V. Vrublevskio paskelbtąją programą, rėmė «Susivienijimo» komiteto pastangas bendradarbiauti su tarptautinio proletariato judėjimu po K. Markso ir F. Engelso iškelta I Internacionalo vėliava.

Per naujuosius rinkimus į «Susivienijimo» komitetą 1869 m. pavasarį už V. Vrublevskio ideologinę liniją balsavo emigrantų dauguma.

1869 m. rudenį «Susivienijimo» organizacija, siekdama sukonkretinti emigracijos uždavinius, paskelbė savo manifesto projektą. Šiame projekte, be jau anksčiau skelbtų minčių, buvo plačiau išdėstyta «liaudies vienvaldystės» sąvoka. Liaudies vien-

---

[1] *А. И. Герцен,* Полное собрание сочинений и писем, т. XIV, Петроград, 1920, стр. 187.

valdystė, pagal manifesto projektą, turėsianti sudaryti respubliką: «politiškai — sąjunginę-demokratinę, visuomeniškai — bendruomeninę-žemėvaldinę, o individualiai — lygiateisę».

V. Vrublevskio pažiūroms į visuomenę, į bendruomeninę žemėvaldą turėjo įtakos A. I. Gercenas, kuris, kaip nurodė V. I. Leninas, «matė «socializmą» valstiečių išsilaisvinime *su žeme,* bendruomeninėje žemėvaldoje ir valstiečių idėjoje apie «teisę į žemę»»[1]. «Iš tikrųjų šiame Gerceno mokyme,— rašė toliau V. I. Leninas,— kaip ir visoje rusų narodnikystėje — iki pat nublukusios dabartinių «socialistų-revoliucionierių» narodnikystės — nėra *nė krislelio* socializmo. Tai — tokia pat skaisčiaširdiška frazė, toks pat gražus svajojimas, gaubiąs buržuazinės valstietiškosios demokratijos *revoliucingumą* Rusijoje, kaip ir įvairios «48-jų metų socializmo» formos Vakaruose»[2].

Iš V. Vrublevskio paskelbto manifesto projekto ryškėja taip pat stiprus Černyševskio poveikis. Černyševskis, palyginus su Gercenu, buvo pažengęs didelį žingsnį į priekį, jis buvo kur kas nuoseklesnis ir kovingesnis demokratas. Į Gerceno propaguojamą bendruomenę Černyševskis žiūrėjo kaip į «senovės liekaną», kuri ilgainiui turi išnykti, nors ir jis «tikėjo, kad per bendruomenę galima pereiti į socializmą»[3], tik kitokia, kooperacijos forma. Černyševskio bendruomenės sąvoka buvo artimesnė darbo žmonių gamybinei kooperacijai, jis didelę reikšmę skyrė «ekonominių tokios kooperacijos patogumų ir gamybinių artelių narių bendrojo ūkio tvarkymo propagandai»[4]. V. Vrublevskio «visuomenės branduolys», valdąs «nedalomą nuosavybę bendruomenėje», labiau primena Černyševskio propaguojamą gamybinę artelę.

Stipriausia moraline ir fizine jėga, pagrindine realia atrama V. Vrublevskis laikė valstiečius. Proletariato, kaip priešakinės, revoliucingiausios klasės, vaidmens V. Vrublevskis dar nepastebėjo, nes 1869 m., kai jis skelbė savo ideologinę platformą, Lietuvoje ir Baltarusijoje proletariatas buvo tik bepradedąs reikštis. Tačiau, antra vertus, V. Vrublevskio skelbtoji «liaudies vienvaldystė» šiek tiek primena proletariato diktatūrą.

---

[1] *V. I. Leninas,* Raštai, 18 t., Vilnius, 1953, 11 psl.

[2] Ten pat.

[3] *N. Bielčikovas,* N. G. Černyševskis, Vilnius, 1949, 39 psl.

[4] Ten pat, 41 psl.

Atrodo, kad su K. Markso ir F. Engelso «Komunistų Partijos Manifestu» V. Vrublevskis jau buvo susipažinęs ir mėgino marksistinį mokslą taikyti savo politinėje programoje.

V. Vrublevskio propaguojama «nedaloma nuosavybė bendruomenėje», kaip viena iš būsimosios socialistinės santvarkos nuosavybės formų, atitiko marksistinio mokslo teiginius. Mokslinio socializmo kūrėjai «Komunistų Partijos Manifesto» 1882 metų pratarmėje rusiškajam leidimui, aiškindami neišvengiamą buržuazinės nuosavybės žlugimą, nurodė: «Rusijoje, greta sparčiai besivystančios kapitalistinės karštligės ir tik dabar besusidarančios buržuazinės žemės nuosavybės, mes matome didesniąją žemės pusę valstiečių bendruomenių valdomą. Dabar kyla klausimas: ar gali rusų valstiečių bendruomenė,— ši, tiesa, jau labai suirusi pirmykščio kolektyvinio žemės valdymo forma,— tiesiog pereiti į aukščiausią, komunistinę žemės valdymo formą? Arba, priešingai, ji turi anksčiau išgyventi tą patį irimo procesą, kuris būdingas Vakarų istoriniam išsivystymui?»[1]. Ir toliau K. Marksas ir F. Engelsas pabrėžia, jog vienintelis tuomet galimas atsakymas į tą klausimą buvo šitoks: «Jei Rusijos revoliucija pasidarys signalu proletarinei revoliucijai Vakaruose, ir jos abi viena antrą papildys, tai šiuolaikinė Rusijos bendruomeninė žemės nuosavybė gali pasidaryti komunistinio išsivystymo išeities taškas»[2].

Jeigu K. Marksas ir F. Engelsas Rusijos valstiečių bendruomenę 1882 metais laikė, esant atitinkamoms sąlygoms, priimtinu komunistinio išsivystymo išeities tašku, tai V. Vrublevskio 1869 metais išdėstyta «nedaloma nuosavybė bendruomenėje» arba kooperacinė-gamybinė artelė, kaip aukštesnė pakopa, aiškiai atitiko mokslinio socializmo pažiūrą į būsimosios socialistinės visuomenės nuosavybės formą.

Proletariatas, kaip priešakinė, revoliucingiausia visuomenės klasė, V. Vrublevskio gimtajame krašte tuo metu dar nebuvo sudaręs kovingo avangardo. Šios aplinkybės vertė V. Vrublevskį sukurti tokį avangardą iš emigravusių į užsienį 1863 m. sukilimo dalyvių. Čia «prisiekusiojo jaunimo» avangardo užuomazgą sudarė, kaip jis apibūdina, «savarankiškai suproletarėję» pažangūs emigrantų elementai. Nusigyvenusių Lietuvos

[1] *K. Marksas* ir *F. Engelsas,* Komunistų Partijos Manifestas, Vilnius, 1958, 6 psl.

[2] Ten pat.

ir Baltarusijos bajorų jaunimas, anksčiau propagavęs valstiečių masėse būtinumą stoti į ginkluotą kovą prieš dvarininkus ir caro patvaldystę, vadovavęs sukilusiems valstiečiams, o vėliau, sukilimui pralaimėjus, emigravęs į užsienį, gyveno nedarbo ir skurdo prislėgtas, vargingą proletarų gyvenimą. Jis savo noru pasirinko kovotojų likimą, taigi, «savanoriškai suproletarėjo».

Šitokius buvusiuosius sukilėlius V. Vrublevskis laikė gimtojo krašto priešakiniu būriu, smogiamąja jėga emigracijoje. «Savanoriškai suproletarėjęs» kovingiausias sukilėlių būrys įsiliejo į tarptautinio proletariato eiles, atstovaudamas Lenkijai, Lietuvai ir Baltarusijai.

Kelias, kuriuo «prisiekusysis jaunimas» atėjo į proletariato eiles, buvo kovos kelias. Ir pats V. Vrublevskis šiuo keliu atėjo į darbininkų klasę. Gyvendamas Paryžiuje, jis išmoko spaustuvininko darbo ir nuo 1869 metų, drauge su kitais tėvynainiais — likimo draugais, dirbo «Ruž» spaustuvėje[1]. Jis veikiai užkariavo ne tik savųjų, bet ir prancūzų darbininkų simpatijas. Kai 1870 m. vasarą V. Vrublevskis susirgo pavojinga raupų liga, spaustuvės darbininkai, proletarinio solidarumo skatinami, pasikeisdami slaugė ligonį, gamino jam maistą. Jo tėvynainis metrampažas Ostrouchas kiek pajėgdamas gelbėjo susirgusį draugą, kol pats užsikrėtė ir mirė.

Šiuos žmones ir jų veiklą V. I. Leninas aukštai įvertino: «*Tuomet* revoliucinė buvo kaip tik visa Lenkija, ne tik valstietija, bet ir bajorijos masė. Kovos dėl nacionalinio išsivadavimo tradicijos buvo tokios stiprios ir gilios, kad, pralaimėję tėvynėje, geriausieji Lenkijos sūnūs ėjo visur kur remti revoliucinių klasių»[1].

Vadinasi, «prisiekusiojo jaunimo» avangardas buvo pilnavertė revoliucinė jėga, o jo organizatorius ir vadas Valerijonas Vrublevskis — įžymus revoliucionierius. Tai jis įrodė Paryžiaus Komunos kovų metu.

---

[1] Žr. *Wł. Mickiewicz,* Pamiętniki, t. III, Kraków, 1933, str. 39.

[2] *V. I. Leninas,* Raštai, 6 t., Vilnius, 1951, 413 psl.

V

V. VRUBLEVSKIS— PARYŽIAUS KOMUNOS GENEROLAS

XIX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje klasiniai prieštaravimai Prancūzijoje buvo smarkiai paaštrėję. 1870 m. liepos 19 d. prasidėjęs Prancūzijos—Prūsijos karas dar labiau pagilino Antrosios imperijos krizę. Vietoje Lui Bonaparto ir jo generolų žadėtųjų pergalių kare buvo susilaukta ištisos eilės pralaimėjimų. Rugsėjo 2 d. prie Sedano prancūzų armija kartu su imperatoriumi pasidavė prūsams į nelaisvę. Gėdingas armijos pralaimėjimas sukėlė Prancūzijos liaudies pasipiktinimą.

Liaudies masėms reikalaujant, rugsėjo 4 d. Prancūzija buvo paskelbta respublika. Kadangi darbininkų klasė buvo neorganizuota, valdžia pateko į buržuazijos rankas. Išdavikiška buržuazinė «Nacionalinės gynybos vyriausybė» ėmė planuoti karą prieš savąją liaudį, visų pirma prieš darbininkus. Ji užmezgė slaptas derybas su Bismarku, siekdama sudaryti taiką su Prūsija ir pradėti karą prieš respubliką. Karas apginklavo Paryžiaus darbininkus. «Bet apginkluoti Paryžių,— rašė K. Marksas,— reiškė apginkluoti revoliuciją»[1].

Antiliaudinei Tjero vyriausybei ėmusis įžūlaus mėginimo nuginkluoti Paryžiaus darbininkus, liaudis sukilo. Išsigandusi vyriausybė pabėgo į Versalį. Valdžią Paryžiuje paėmė liaudis.

Kai žinia apie šlovingąją 1871 m. kovo 18 d. revoliuciją pasiekė Londoną, K. Marksas su didžiuliu entuziazmu sveikino «pasirengusius dangų šturmuoti» didvyriškus komunarus. «Jis *aukščiausiu dalyku* laiko tai,— rašė Leninas,— kad darbininkų klasė didvyriškai, pasiaukojamai, iniciatyviai *kuria* pasau-

[1] *K. Marksas, F. Engelsas,* Rinktiniai raštai, I t., Vilnius, 1949, 431 psl.

linę istoriją»[1]. K. Marksas, būdamas Londone, stengėsi padėti Komunai patarimais ir kritika. Tačiau jo nurodymai ne visada laiku pasiekdavo užblokuotą Paryžių. Be to, K. Marksui vadovauti trukdė ir tai, kad Komunos priešakyje stovėję prudonistai ir blankistai labai nenoriai ir pavėluotai ryždavosi žingsniams, prieštaravusiems jų smulkiaburžuazinėms dogmoms.

10. Paryžiaus Komunos paskelbimo plakatas

Paryžiaus Komunos istorikai pareiškia, kad Paryžiaus gynimas nuo įnirtingų versaliečių puolimų buvo blogai suorganizuotas dėl netikusios vadovybės, ypač kovų pradžioje. Vyriausioji karinė vadovybė iš pradžių buvo jūreivio Karolio Lulijero rankose. Komunos istorikas L. Diubreilis, pats dalyvavęs mūšiuose, sako, kad Lulijeras buvęs «arba beprotis, arba išdavikas»[2]. Balandžio 2 d. vadovybę perėmė Kliuzerė — prancūzų kariuomenės kapitonas. Dalyvavęs JAV pilietiniame kare, jis iš Amerikos į Prancūziją grįžo su generolo laipsniu. Tačiau ir Kliuzerė visiškai nesugebėjo vadovauti, todėl balandžio pabaigoje iš pareigų buvo pašalintas ir suimtas. Vadovybė buvo perduota Roseliui, kuris iki balandžio 30 d. ėjo Kliuzerės štabo viršininko pareigas. Nuo gegužės 10 d. jo vietą užėmė Delekliuzas, senas revoliucionierius, nėjęs jokių karinių mokslų, bet vėliau susilaukęs pelnytos pagarbos[3].

Valerijonas Vrublevskis ir Jaroslavas Dombrovskis jau nuo pirmųjų Paryžiaus Komunos šūvių buvo nacionalinės gvardijos eilėse. Jų pavyzdžiu pasekė daug Lenkijos, Lietuvos ir Baltaru-

---

[1] *V. I. Leninas,* Raštai, 12 t., Vilnius, 1952, 90 psl.

[2] *L. Dubreuil,* Histoire Socialiste, t. XI, p. 283; *G. Bourgin,* La guerre de 1870—71 et la Commune, Paris, 1939, p. 93—118.

[3] Žr. *И. Степанов,* Парижская Коммуна 1871 года и вопросы тактики пролетарской революции, 1937, стр. 213.

sijos emigrantų — 1863 metų sukilėlių. J. Dombrovskis buvo pakeltas į generolus. Jam buvo pavesta Paryžiaus Šiaurės vakarų dalies gynyba, o V. Vrublevskiui — Pietų fortų dalies gynyba. Komunaras E. Lisagarė pažymi, kad V. Vrublevskį «atrado» vienas Komunos tarybos narys ir pristatė «karinei delegacijai», siūlydamas panaudoti jo strateginius gabumus. «Karinės delegacijos» nariai, išklausę V. Vrublevskio projektą, sušuko: «Betgi tai žodis į žodį tas pat, apie ką mums nesiliauja kalbėjęs Pijatas!» «Feliksui Pijatui,— atsakė V. Vrublevskis,— aš prieš keletą dienų nusiunčiau savo projektą». Roselis nuėjo į Pijato biurą ir iš tikrųjų rado V. Vrublevskio raštą. Paaiškėjo, kad Pijatas, nuslėpdamas tikrąjį strateginių planų autorių, stebino delegaciją «savuoju» karo technikos žinojimu[1] (Pijatas buvo Paryžiaus Komunos «karinės delegacijos» narys.— *V. A.*).

Apie balandžio vidurį V. Vrublevskis, paskirtas generolu, darė viską, kad pagerintų Paryžiaus Komunos gynybą. E. Lisagarė apie jį rašė: «Tai buvo jaunas žmogus, turįs puikių karo technikos žinių: drąsus, protingas, metodingas, sugebąs viską išnaudoti, buvo šaunus jaunųjų karių vadas. Visi jo karininkai girdėjo tik vieną įsakymą: Priešintis!»[2]. L. Diubreilis savo prisiminimuose apie J. Dombrovskį ir V. Vrublevskį sakė: «Su šitais naujais karininkais nacionalinė gvardija nebuvo bent išstatyta netikėtumams ir avantiūroms, už kurias iki šiol jai tekdavo mokėti tūkstančiais užmuštų ir patekusių į nelaisvę, du kartus priešą prisileidus prie pat Paryžiaus vartų. Nauji vadai sugeba numatyti pavojų, kombinuoja, menevruoja, patys veda į puolimą, ir kariai gali kautis, nestatydami savo gyvybės į pavojų be naudos. Jų vyriškumas nežus. Jie sustabdo versaliečius, tvarkingai ir drausmingai sulaiko juos prieš apkasus ir fortus»[3].

J. Dombrovskis dar kovo 19 d. Nacionalinės gvardijos karo tarybos posėdyje buvo pareiškęs: «Šiandien vakare reikia surinkti batalionus, atakuoti Versalį, suimti vyriausybę ir tautinį susirinkimą, kaip neturinčius krašto pasitikėjimo, ir nustatyti rinkimus į steigiamąjį susirinkimą»[4]. Šis išmintingas jo patari-

---

[1] Žr. *Лиссагарэ,* История Парижской Коммуны, СПб, 1906, стр. 264—265.

[2] Ten pat, 22 psl.

[3] *L. Dubreuil,* Histoire Socialiste, t. XI, p. 391—392.

[4] *A. Lurie,* Wodzowie Komuny i obrona Paryża, «Prawda Wileńska», 1941, Nr. 77 (191), str. 6.

mas visiškai atitiko K. Markso pažiūrą, kad reikėjo nedelsiant žygiuoti į Versalį, kuris tuomet dar neturėjo gynybos priemonių, ir visiems laikams padaryti galą Tjero suokalbiui. Komuna, kuri, pasak Diubreilio, dar balandžio 2 ir 3 d. turėjo savo žinioje 100 000 ginkluotų vyrų, J. Dombrovskiui ir V. Vrublevskiui perimant vadovavimą, jau buvo netekusi pusės savo pajėgumo. «Dombrovskis, Vrublevskis ir jų padėjėjai,— rašo Diubreilis,— reikšmingiausiomis dienomis turėjo savo žinioje daugiausia nuo 30 iki 35 tūkstančių vyrų: 12—15 tūkstančių Pietuose ir 15—20 tūkstančių Šiaurės vakaruose. Dombrovskis tiesioginėje savo vadovybėje turėjo kai kada iki 6000 kovotojų ir, nepaisant nepaliaujamo apeliavimo į Komuną, didesnės jėgos jokiu būdu nesurinko»[1].

Komunarų padėtis darėsi kaskart sunkesnė. Kai nuo uraganinės versaliečių ugnies ėmė retėti Nacionalinės gvardijos gretos, J. Dombrovskis su kardu rankoje pats atsistojo batalionų priešakyje. «Komunarai, pamatę jį einantį priešakyje,— pasakoja J. Dombrovskio adjutantas Rožanovskis,— puolė į ataką durtuvais, šaukdami: «Tegyvuoja Komuna!». Priešas padrikai traukėsi. Mūsiškiai komunarai, parako nusvilinti ir kruvini, nepaisydami nuovargio, toliau persekiojo sprunkančius versaliečių dalinius. Nacionalinė gvardija, kuri jau buvo nusiminusi, vėl užsidegė entuziazmu»[2].

Pietų dalyje, kur vadovavo V. Vrublevskis, taip pat vyko žiaurios kautynės. Molino tvirtovė kelis kartus ėjo iš rankų į rankas. Raudonoji vėliava suplevėsuodavo virš jos kas antrą dieną. Issy forto įgula per vieną savaitę atrėmė tris atakas, kurių metu priešui buvo padaryta stambių nuostolių. Issy ir Vanve fortų prieigose, Benau ir O'kei aukštumose nesiliovė kruvinos kovos. V. Vrublevskio daliniuose buvo įvesta griežta drausmė. Kai versaliečių ugnis privertė komunarus pasitraukti iš Vanve forto, V. Vrublevskis naktį į gegužės 11 d., vadovaudamas dviem batalionams, vėl įsiveržė į fortą, kur apie 4 val. ryto vos nežuvo nuo versaliečių artilerijos ugnies. Čia didvyriški komunarai paėmė daug belaisvių ir trofėjų.

Versaliečiai, per savo šnipus sužinoję, kad Sen-Klud vartai nesaugomi, įsiveržė į miestą. Artėjo didvyriškojo Paryžiaus

---

[1] *E. Dubreuil,* Histoire Socialiste, t. XI, p. 393.

[2] *A. Lurie,* Wodzowie Komuny i obrona Paryża, «Prawda Wileńska», 1941, Nr. 77 (191), str. 6.

tragedija. Gegužės 23 d. mūšiuose žuvo J. Dombrovskis, įamžinęs savo vardą revoliucinių kovų istorijoje.

Versaliečių divizijos slinko vis pirmyn, užimdamos kvartalą po kvartalo. Kovotojai statė barikadas gatvėse. Čia V. Vrublevskis ir jo kariai rodė didvyriškumo pavyzdžius. Versaliečiams užėmus Monmartrą, jis nuvyko pas Delekliuzą, siūlydamas nedelsiant visus federacinius dalinius sutraukti į kairįjį Sekvanos krantą ir ten sukoncentruoti gynybą. V. Vrublevskio nuomone, Sekvana, fortai, Panteonas, Bjevr'os upė sudarė stiprią uždarą poziciją, kurioje buvo galima gerai priešintis ir, paskutiniuoju atveju, pasitraukti iš miesto. «Galimas daiktas,— pastebi E. Lisagarė,— kad toks planas reguliariai kariuomenei ir būtų geras, bet jis sunkiai įvykdomas turint federacinius batalionus, kurie norėjo gintis savo kvartaluose»[1].

Sugrįžęs iš Delekliuzo būstinės, V. Vrublevskis savo karininkams išdalijo raštiškus įsakymus, liečiančius bendrą gynybą, o svarbiausioje pozicijoje Bjut-o-Kil tarp Panteono ir fortų pastatė aštuonių patrankų bateriją ir dvi baterijas po keturias patrankas — apkasais sutvirtintų bulvarų apsaugai. Atsarginiai V. Vrublevskio batalionai buvo užėmę Bersi, Žanos d'Ark, Italijos ir kitas aikštes.

Gegužės 24 d. po didvyriško mūšio krito Panteonas. Versaliečių divizijos artėjo prie Bjut-o-Kilio. Naktį jie tyrė pozicijas, o auštant pradėjo puolimą. «Tačiau ir komunarai nelaukė. Jie perejo į kontrpuolimą. Tai buvo vieni iš paskutiniųjų Paryžiaus Komunos mūšių, kurių metu V. Vrublevskio vadovaujami komunarai keturis kartus didvyriškai atrėmė priešą»[2].

Paskutinėmis mūšių dienomis V. Vrublevskis neprarado blaivaus proto ir orientacijos. Jo komunarai buvo narsūs. Iš visų V. Vrublevskio vadovaujamų batalionų E. Lisagarė pažymi 101-jį, kurio kovotojai «nuo balandžio 3 dienos nesiilsėjo lovoje. Apiplyšę, kaip ir priešo kulkų išakytos jų vėliavos, su neregėta drąsa, įkvėpimo vedami, jie ėjo į žūtbūtinę kovą. V. Vrublevskį jie mylėjo, nes jis buvo visai į juos panašus. Jie jautė ir matė jame daugiau negu vadą, jautė jame — savo brolį»[3]. Tik gegužės 24 d. vakare priešo sviedinių kruša privertė V. Vrublevskio karius pasitraukti iš užimtos pozicijos. Komunarų batalionai pa-

---

[1] *Э. Лиссагарэ,* История Парижской Коммуны, СПб, 1906, стр. 359.

[2] Ten pat.

[3] Ten pat.

reiškė norį gintis savo kvartaluose ir, užblokavę patrankų vamzdžius, išėjo iš fortų. Versaliečių artilerija buvo šešis kartus gausesnė už V. Vrublevskio vadovybėje buvusias baterijas. Kai rytą V. Vrublevskis gavo įsakymą palikti fortus ir pasitraukti į dešinįjį Sekvanos upės krantą, jis sušuko: «Tai išdavystė arba nesusipratimas! Aš niekad iš čia neišeisiu!»,— ir kovėsi toliau. Gegužės 25 d. versaliečiai atakavo V. Vrublevskio dalinių ginamas aukštumas. Ivry forto įgula pasitraukė, išsprogdinusi du forto bastionus. Ir tik paskutinę minutę, kai jau V. Vrublevskiui grėsė visiškas apsupimas, jis su patrankomis ir visomis savo pajėgomis tvarkingai persikėlė per upę. «Kad visur būtų tokie vadai,— pastebi Lisagarė,— tai kovos Paryžiaus gatvėse tęstųsi ne savaitę, o mėnesį»[1].

11-ios apygardos mero būstinėje Delekliuzas pasiūlė V. Vrublevskiui paimti vyriausiąją vadovybę ir toliau tęsti kovą. «— Ar turi, draugas, tūkstantį viskam pasiryžusių karių? — paklausė V. Vrublevskis.— Turiu tik keletą šimtų,— atsakė Delekliuzas». «Vrublevskis,— rašo E. Lisagarė,— tokiomis nepalankiomis sąlygomis negalėjo imtis vyriausiojo vado atsakomybės ir toliau kovojo kaip paprastas karys»[2]. Tai buvo «vienintelis Komunos generolas, parodęs sugebėjimą vadovauti visam korpui. Jis vis reikalavo, kad jam atsiųstų tuos batalionus, kurių kiti nenorėjo, ir mokėjo juos tinkamai panaudoti»[3].

Vėliau, prisimindamas istorinius Komunos įvykius, ir pats V. Vrublevskis sakydavęs: «Kad nors 50 000 eitų su manim, kaip reikiant, kai duodavau komandą pirmyn! — būtume buvę ne tik Paryžiaus, bet ir visos Prancūzijos šeimininkai»[4].

Didžiulė, gerai ginkluota versaliečių armija netrukus užėmė visą miestą, kuriame dar tebekovojo didvyriškų Paryžiaus Komunos batalionų likučiai. Komunarai atkakliai gynė kiekvieną namą, kiekvieną skersgatvį.

Paryžiaus Komuna pralaimėjo dėl to, kad proletariatas neturėjo vieningos savo partijos, kuri būtų padėjusi masėms įsisąmoninti vykstančių įvykių prasmę, mokėjusi numatyti ir vadovauti. K. Marksas atskleidė dvi lemtingas Paryžiaus darbininkų klaidas, kurias jie padarė tuoj po to, kai valdžia atsidūrė

---

[1] *Э. Лиссагарэ,* История Парижской Коммуны, СПб, 1906, стр. 364.
[2] Ten pat.
[3] Ten pat.
[4] *Wierzbięta,* Jenerał Komuny, «Kraj», 1897, Nr. 35, str. 346.

jų rankose: 1) reikėjo nedelsiant eiti į Versalį, kol priešas buvo dar nesuspėjęs sutelkti savo jėgų, ir 2) Nacionalinės gvardijos Centro Komitetas per anksti atsisakė savo įgaliojimų, kad užleistų vietą Komunai[1]. Lemiamą reikšmę Komunos likimui turėjo ir tai, kad nepavyko užmegzti ryšių su valstietijos masėmis. Stambi klaida buvo nekovojimas prieš šnipus, diversantus, veikusius pačiame Paryžiuje.

Tačiau ne veltui buvo pralietas didvyriškų komunarų kraujas. Paryžiaus pabūklų griausmas pažadino išsivadavimo kovoms ir labiausiai atsilikusius pasaulinio proletariato sluoksnius.

Be V. Vrublevskio ir J. Dombrovskio, Paryžiaus Komunos kovose aktyviai dalyvavo daug kitų Lenkijos ir Lietuvos emigrantų — 1863 metų sukilimo dalyvių. Pirmąjį emigrantų-komunarų sąrašą sudarė carinės Rusijos ambasadorius Prancūzijoje Okunevas ir 1871 m. gegužės 8 d. pateikė jį carui. Tame sąraše išvardintos 47 pavardės. Iš viso Komunoje dalyvavo apie 600 Lietuvos ir Lenkijos emigrantų. Šių dienų tyrinėjimo duomenys pateikia daugiau kaip 300 jau išaiškintų pavardžių[2], kurių tarpe daug iš Lietuvos: Kostas Dalevskis, Adomas Bitis, Antanas Medekša ir kt. Lietuvos sukilėlis Aleksandras Metuševičius Paryžiaus Komunos gvardijoje buvo pakeltas į kapitonus. Jis pasižymėjo ir kaip politinių straipsnių autorius, kartu su V. Vrublevskiu bendradarbiavo prancūziškame dienraštyje «Le Vanžer» («Keršytojas»), kurį Komunos metu, 1871 m. balandžio—gegužės mėn., leido komunaras Feliksas Pijatas[3]. Aktyviai veikė Bušinskis, kuris 1863 m. vadovavo Vilniaus miesto sukilėlių baudžiamajam daliniui, vykdžiusiam sukilėlių nuosprendžius išdavikams, o komunarų eilėse veikė kaip saugumo kapitonas[4]. Taip pat minėtini kauniškiai — medicinos studentas Viktoras Paškovskis ir inžinierius Ferdinandas Burba. Ne visų iš Lietuvos kilusių komunarų pavardes galima nustatyti, nes daugelis jų atidavė savo gyvybę už tarptautinio proletariato laisvę Paryžiaus Komunos barikadose arba krito nuo versaliečių kulkų masinio teroro dienomis. Iš sušaudytų-

---

[1] Žr. *K. Marksas* ir *F. Engelsas,* Rinktiniai raštai dviem tomais, II t., Vilnius, 1950, 418 psl.

[2] Žr. *Z. Modzielewski,* Udział Polaków w Komunie, «Nowa Kultura», Warszawa, 1951, Nr. 11 (51), str. 3.

[3] Žr. *Wl. Mickiewicz,* Pamiętniki, t. III, Kraków, 1933, str. 73.

[4] Žr. *Mieczysław B-n,* Udział polaków w Komunie Paryskiej, «Wiadomości Komisariatu», Moskwa, 1918, Nr. 16, str. 4.

jų yra žinomas V. Vrublevskio artimas draugas Kostas Dalevskis. Drauge su juo versaliečiai sušaudė ir jauną karininką Vernickį, kuris Komunos dienomis reikalavo pašalinti iš Paryžiaus besislapstančius lenkų reakcionierius. Dalevskį ir Vernickį versaliečiai surado Adomo Mickevičiaus sūnaus — Vladislavo bibliotekoje ir, išvilkę į gatvę, sušaudė. Tuo metu taip pat buvo sušaudytas artimas K. Dalevskio draugas — kėdainiškis Mykolas Daugėla. Už dalyvavimą 1863 metų sukilime jis buvo ištremtas į Sibirą, o iš ten pabėgęs, studijavo gamtos mokslus Paryžiuje[1].

11. Paryžiaus Komunos spaudos plakatas

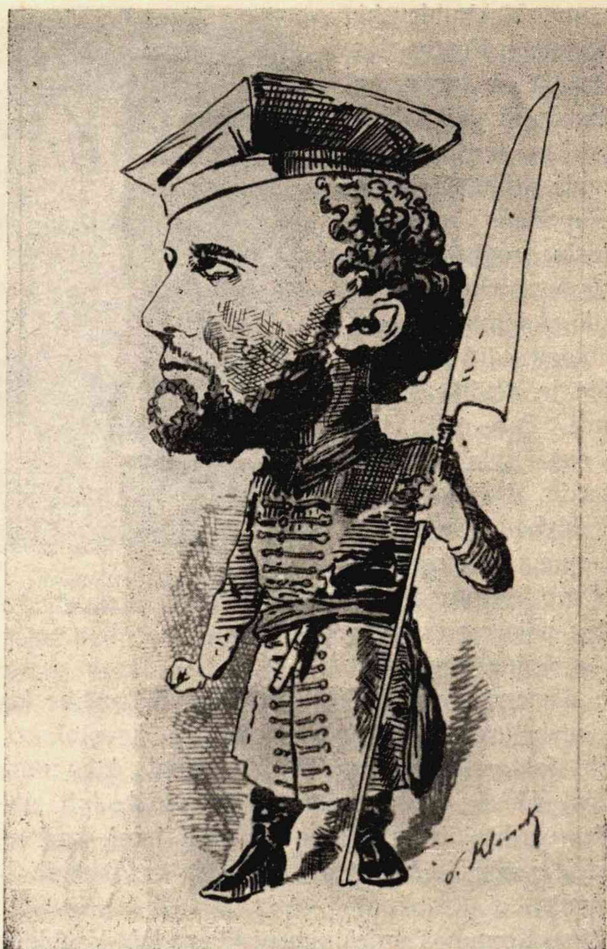
Teroro dienomis versaliečiai sušaudė tūkstančius komunarų. Žvėrišką reakcijos neapykantą Komunos kovotojams liudija kad ir toks faktas. Atvedus į Versalį suimtų komunarų grupę, aristokratės «skėčių galais norėjo jiems išbadyti akis»[2]. Du vyrai, išdrįsę atkreipti tų «damų» dėmesį į tai, kad toks žiaurumas prieštaraująs «išauklėto žmogaus» prigimčiai, buvo policijos suimti.

Paskutinę Komunos priešinimosi dieną V. Vrublevskis matė, kaip komunarų grupė, traukdamasi iš Šato d'O barikadų, įbėgo į artimiausią namą, persirengė civiliniais drabužiais ir, palikusi savo karišką aprangą, paspruko. Vėliau, kaip pasakojo pats V. Vrublevskis, jis sužinojęs, kad, besivydami tuos komunarus, versaliečiai pateko į tą patį butą, kur buvo likusi jų apranga, ir, nekreipdami dėmesio į pasiaiškinimus, sušaudė visus to buto žmones[3].

V. Vrublevskis nesislapstė. Versaliečių kariai gatvėje jo nesulaikė. Jis nuėjo pas vieną pažįstamą, kur visai saugiai

---

[1] Žr. *Wł. Mickiewicz,* Pamiętniki, t. III, Kraków, 1933, str. 68.
[2] Ten pat, 91 psl.
[3] Žr. ten pat, 44 psl.

12. Paryžiaus Komunos generolo — V. Vrublevskio karikatūra

jautėsi[1]. Teroro dienomis V. Vrublevskis ateidavęs net į «Režans» kavinę, kurioje daugiausia lankydavęsi lenkai. Kai kurie generolo draugai buvo rimtai susirūpinę jo saugumu. Kai Vladislavas Mickevičius maldavęs jį nestatyti savo gyvybės į pavojų ir išvykti iš Paryžiaus, V. Vrublevskis atsakęs: «Man čia gera ir saugu. Šaunūs darbininkai globoja mane, vaišina pietumis ir linki man sveikatos»[2].

---

[1] *Wł. Mickiewicz,* Pamiętniki, t. III, Kraków, 1933, str. 44.
[2] Ten pat, 43 psl.

Iš tiesų, Paryžiaus liaudis mylėjo ir gerbė V. Vrublevskį. Ji žinojo, kad Komunos dienomis jis atsisakė generolo atlyginimo, kad neapsigyveno jam skirtuose Eliziejaus rūmuose, sakydamas, jog generolo vieta tiktai karių tarpe[1].

V. Vrublevskiui vis dėlto laiku pavyko pabėgti iš Paryžiaus į Londoną. Vėliau, pažįstamiems teiraujantis, kaip jis išvengęs mirties, V. Vrublevskis atsakydavęs: «Klauskite tų kvailių, kurie užplūdo Paryžių. Aš ten visai nesislėpiau, net nekeičiau drabužių, vaikščiodavau sau gatvėmis ir tiek. Tačiau kai iš saviškių gavau prūsišką pasą, nuėjau į stotį norėdamas išvykti iš Paryžiaus. Stotyje, matau, visus keleivius suvaro į vieną salę, kur policijos komisaras tikrina kiekvieną, palygindamas su komunarų albumu, kuriame mano nuotrauka pirmoje vietoje. Parodau žandarui savo pasą ir pykstu, kad erzina mane savo tuščiais formalumais. Tas susaliutavo ir pranešė komisarui, kad, girdi, «vokietis!». Nuvedė mane tiesiai į vagoną palaukti, kol pasibaigs keleivių tikrinimas. Didelę pagarbą tuomet reiškė prūsokams»[2].

Kai kurie autoriai teigia, kad pasą V. Vrublevskis gavęs iš tūlo kunigo, o kiti — iš grafo Koziel-Poklevskio. Iš tiesų pasas V. Vrublevskiui išvykti į Angliją buvo išrūpintas K. Markso dėka. Pasą V. Valdemaro vardu jam įteikė žinomas rusų socialistas-utopistas P. L. Lavrovas, buvęs Komunos šalininkas ir tuomet gyvenęs Paryžiuje. Jis susirašinėjo su K. Marksu Generalinės tarybos reikalais, slėpė komunarus, organizavo jų pabėgimus, pagal Markso nurodymus aprūpindavo pastaruosius pasais[3].

V. Vrublevskis palaikė su P. L. Lavrovu draugiškus santykius dar iki Paryžiaus Komunos, tad pastarasis pasistengė išgelbėti savo draugo gyvybę.

Generolo V. Vrublevskio vardas visiems laikams įėjo į Paryžiaus Komunos didvyriškųjų kovų istoriją. Visas jėgas skirdamas pasaulinio proletariato išsivadavimo reikalui, V. Vrublevskis kartu kovojo ir dėl savo tėvynės laisvės.

---

[1] Žr. *А. Я. Лурье*, Портреты деятелей Парижской Коммуны, Москва, 1956, стр. 375.

[2] *Wierzbięta,* Jenerał Komuny, «Kraj», 1897, Nr. 35, str. 346.

[3] Žr. *П. Л. Лавров*, Избранные сочинения на социально-политические темы в восьми томах, т. 1, Москва, 1934, стр. 71.

VI

VALERIJONO VRUBLEVSKIO RYŠIAI SU K. MARKSU IR F. ENGELSU

Apsigyvenęs Londone, V. Vrublevskis jautė rūpestingą K. Markso ir F. Engelso globą. Didieji proletariato vadai didžiai vertino jo dalyvavimą Komunoje, jo nepalaužiamą valią tęsti kovą, jo politinę veiklą lenkų ir lietuvių emigrantų tarpe.

Komunai pralaimėjus, visur prasidėjo represijos prieš darbininkų judėjimą. Kai kuriose šalyse buvo uždraustas Internacionalo sekcijų veikimas. Daug Internacionalo narių pateko į kalėjimus. Suburti naujus šalininkus ir kurti naujas sekcijas buvo nepaprastai sunku. Reikėjo organizuoti pagalbą versaliečių teroro aukoms, surasti darbo emigrantams, rinkti lėšas komunarams šelpti. V. Vrublevskis energingai stojo dirbti K. Markso ir F. Engelso vadovaujamame fronte. Jau 1871 m. vasarą jis pradėjo eiti Internacionalo Generalinės tarybos sekretoriaus lenkų reikalams pareigas.

Rusijos caras atkreipė dėmesį į užsienyje esančius Rusijos revoliucionierius. Ypač pavojinga jis laikė Tarptautinės darbininkų draugijos — Internacionalo veiklą. Dėl to III skyrius dėjo visas pastangas atitraukti Rusijos emigrantus nuo tarptautinės proletariato organizacijos, mėgino griauti Internacionalą iš vidaus. Šis darbas buvo pavestas šnipui Balaševičiui-Potockiui.

V. Vrublevskis žinojo, kad Balaševičius ir jo bendrininkai — mirtini Internacionalo priešai. Balaševičius žūt būt norėjo prasiskverbti į Internacionalą. Tuo reikalu jis kreipėsi net į patį K. Marksą. Į jo laišką K. Marksas 1871 m. lapkričio 25 d. atsakė: «Visus kitus pranešimus, liečiančius *Internacionalą,* prašau, adresuokite generolo V. Vrublevskio vardu

(22, Vinceant Terrace Inslington), kuris yra Generalinės tarybos sekretorius Lenkijai»[1].

Taip K. Marksas visiškai užkirto šnipui Balaševičiui kelią į Internacionalą. Į V. Vrublevskį Balaševičius jau nesikreipė, nes su juo «jis buvo įtemptuose santykiuose»[2].

Apie V. Vrublevskio veiklą Balaševičius ir toliau pranešinėjo caro žvalgybai. 1871 m. jis rašė: «Vakar, lapkričio 29 dieną Sity (Londono kvartalas.— *V. A.*) buvo lenkų sukilimo metinės, susirinko vos 50 žmonių, pulkininkas (Liudvikas) Obnorskis užėmė pirmininkaujančiojo vietą. Jis kalbėjo, kad reikia ruoštis ginkluotam sukilimui... Po jo kalbėjo V. Vrublevskis, kviesdamas Markso vardu visus lenkus susivienyti su «Internacionalu» ir veikti būsimai gerovei»[3].

V. Vrublevskio sveikata, pašlijusi dėl sužeidimų 1863 m. sukilimo metu, vertė jį dažnai gydytis ligoninėje. Tačiau patekti į ligoninę ne visuomet pavykdavo, ir jis teisėtai nusiskųsdavo negalįs normaliai gydyti savo žaizdų[4]. Iš V. Vrublevskio laiškų K. Marksui ir F. Engelsui matyti, kad pasaulinio proletariato vadai stengėsi jam visuomet padėti. «Turėjau garbę gauti du Tamstos laiškus,— rašo jis K. Marksui 1871 m. gruodžio 23 d. iš ligoninės,— kuriuos Tamsta buvote malonus parašyti manęs paguldymo į Londono universiteto ligoninę reikalu...»[5] Dėkodamas K. Marksui už globą, V. Vrublevskis minėtame laiške pažymi: «jei ligos pritrenktas aš kreipiuosi į Tamstą, brangusis pilieti, savo smulkiais reikalais, tai tik dėl to, kad šis kelias man atrodė natūraliausias ir iš moralinės pusės ne taip nemalonus, nes nuo mūsų atvykimo į Londoną, mes, lenkai, patyrėme iš Tamstos tiek dėmesio ir visokeriopo gerumo, jog aš Tamstai prisiekiau gilią bičiulystę, kuri šioje mano būklėje mane padrąsina su Tamsta atvirai kalbėti.

Pagaliau aš esu kupinas vilties ilgainiui atsiteisti visas skolas ir įvykdyti įsipareigojimus Internacionalui, kur Tamsta vaidinate svarbiausią vaidmenį ir kur aš sutinku įsijungti į visuomeninę ir politinę veiklą, kurią Tamsta taip išmintingai

---

[1] *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. XXVI, 1935, стр. 182.
[2] «Красный Архив», 1924, т. VI, стр. 254.
[3] Ten pat, 255.
[4] Zr. ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11260, л. 2.
[5] Ten pat.

ir nuostabiai ryžtingai vykdote»[1]. Šį pasižadėjimą V. Vrublevskis nuosekliai vykdė.

1872 metų išvakarėse V. Vrublevskis buvo gavęs K. Markso ir jo šeimos pakvietimą drauge sutikti naujuosius metus. Ryšium su tuo 1872 m. sausio 1 d. jis nusiuntė K. Marksui tokį laišką:

«Nežiūrint didelio mano noro pasinaudoti vakarykščiu maloniu Tamstos kvietimu, negalėjau nė pajudėti iš savo kambario.

Nuolatiniai skauduliai neleido man šių baisių metų paskutinių valandų praleisti Tamstos garbingoje šeimoje, kuri man suteikia tiek atsiminimų apie geriausias mano gyvenimo dienas ir savo žavesiu primena man mano tėviškės namus.

Palikęs vienišas savo kambaryje, piktai keliu tostą mikstūros už senojo pasaulio žlugimą, ir, kad įžengtume su viltimi į ateitį,— siunčiu Jums savo brolišką sveikinimą»[2].

Netrukus V. Vrublevskis pasveiko ir vėl aktyviai įsijungė į visuomeninę veiklą.

Internacionalo darbui kenkė anarchistai, ypač M. Bakuninas. Jie varė šmeižtų kampaniją prieš K. Marksą ir dirbo Internacionalo eilėse ardomąjį darbą, siekdami įgyti daugumą Generalinėje taryboje. Dar 1871 m. vasarą M. Bakunino šalininkai buvo pradėję kovą dėl atskirų sekcijų savarankiškumo, stengdamiesi sutrukdyti darbininkams vienytis.

Internacionalo Generalinėje taryboje V. Vrublevskis turėjo didelį autoritetą. Iš F. Engelso laiško, rašyto V. Vrublevskiui 1872 m. rugpiūčio 7 d., aiškėja, kad jis buvo ne tik sekretorius lenkų reikalams, bet dar ir Internacionalo Teismo komisijos pirmininkas, sprendė įvairius ginčus Generalinės tarybos narių tarpe[3]. Be to, Komunos generolas taip pat buvo F. Engelso patarėjas karo klausimais[4]. Internacionalo Hagos kongrese, įvykusiame 1872 m. rugsėjo 2—7 d., V. Vrublevskis dalyvavo kaip delegatas ir aktyviai prisidėjo prie prudonistų bei Bakunino įkurto anarchistinio Alianso sutriuškinimo. Tame kongrese, kaip žinoma, buvo nutarta pašalinti iš Internacionalo Michailą

---

1 ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11260, л. 1—2.

2 ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11261, л. 1.

3 Žr. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. XXVI, 1935, стр. 283.

4 Žr. *П. Л. Лавров*, Избранные сочинения на социально-политические темы в восьми томах, т. III, Москва, 1934, стр. 397.

Bakuniną, kaip anarchistinio Alianso įkūrėją, ir Giljomą bei Švicgebelį, kaip to Alianso narius[1]. Kongresas dar kartą priminė visų šalių proletariatui Komunos pamokas ir nurodė, jog būtina visose šalyse įkurti politines proletarines partijas, sugebančias ekonominę kovą jungti su politiniais siekimais. Hagos kongreso nutarimu Internacionalo Generalinės tarybos būstinė buvo perkelta į Jungtines Amerikos Valstijas, nes Europoje sustiprėjusi reakcija labai trukdė Internacionalui veikti. Šis perkėlimas turėjo taip pat apsaugoti pasaulinę darbo žmonių organizaciją nuo naujų intrigų, apsaugoti Internacionalo archyvus ir tarptautinį Tarybos sudėties pobūdį[2].

Kovoje dėl marksizmo pergalės darbininkų judėjime, kaip rodo K. Markso ir F. Engelso susirašinėjimas, V. Vrublevskis aktyviai dalyvavo. Proletariato vadai didžiai vertino V. Vrublevskio nuoseklumą, atsidavimą darbo žmonių reikalui, juo visiškai pasitikėjo. Kai į Ameriką perkelto Internacionalo Generalinės tarybos sekretorius Fridrichas-Albertas Zorgė, siekdamas betarpiškai užmegzti ryšius su Lenkijos darbininkų klase, mėgino aplenkti V. Vrublevskį, Marksas 1872 m. gruodžio 21 d. laiške jam išaiškino: «Kai dėl Lenkijos, tai jūsų laiško *ten* išsiųsti negalima. Senoji Generalinė taryba galėjo pasiekti Lenkijos prisijungimo *tiktai* su ta sąlyga (neišvengiama padėtyje, kurioje yra šalis), kad ji turės reikalą *tik* su V. Vrublevskiu, kuris pranešinės tai, ką jis laiko esant reikalinga arba patogu.

Šiuo atveju jums nėra pasirinkimo. Jūs turite duoti Vrublevskiui tokius pat neribotus įgaliojimus, kokius jam mes esame suteikę, arba atsisakyti nuo Lenkijos»[3].

Po kurio laiko Zorgė pareikalavo iš V. Vrublevskio Lenkijos sekcijos veiklos smulkios ataskaitos, o ypač žinių apie proletariato organizacinį darbą Lenkijoje, Lietuvoje ir Baltarusijoje. F. Engelsas savo laiške Zorgei 1873 m. kovo 20 d. dar kartą išaiškino padėtį: «Vrublevskis *negali* atsiųsti ataskaitos, nes Lenkijoje visais atžvilgiais būtina konspiracija, ir mes anksčiau taip pat niekuomet nesame iš jo reikalavę smulkmenų»[4]. Zorgė buvo nepatenkintas V. Vrublevskio užimama

---

[1] Žr. *А. Я. Лурье,* Портреты деятелей Парижской Коммуны, Москва, 1956, стр. 375—376.

[2] Žr. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс.*, Соч., т. XIII, ч. 2, 1940, стр. 513.

[3] *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. XXVI, 1935, стр. 308.

[4] Ten pat, 325 psl.

pozicija ir siekė jį priversti laikytis visiems privalomų Internacionalo instrukcijų. Bet ir šiuo metu vėl įsikišo F. Engelsas: «Vr[ublevskiui] taip pat nesiseka laikytis instrukcijų. Su įgaliotiniu Lenkijai,— pataria jis Zorgei,— reikia besąlygiškai elgtis kaip su asmeniu, kuriuo visiškai pasitikima, kitaip mes ten nieko nepasieksime, o kiekvieną mėnesį siųsti smulkaus pranešimo jis visiškai negali»[1].

1874 m. gegužės pradžioje carui Aleksandrui II atvykus į Angliją, rusų ir lenkų politiniai emigrantai išvystė protesto kampaniją. V. Vrublevskio vadovaujama «Lenkijos liaudies sąjunga» išleido anglų kalba proklamaciją, demaskuojančią carą kaip tautų engėją ir budelį. Proklamaciją V. Vrublevskis vadino manifestu. Jos tekstą, prieš atiduodamas spausdinti, jis buvo suderinęs su F. Engelsu. Tai matyti iš V. Vrublevskio 1874 m. gegužės 4 d. laiško F. Engelsui: «Šį vakarą neįmanoma ateiti Tamstos aplankyti, todėl manifestą siunčiu Tamstai paštu ir prašau ryt rytą man jį grąžinti, nes, deja, caras yra pakeliui. Šiaip ar taip, aš ateisiu paspausti Tamstai ranką ir padėkoti už vargą, kurį Tamstai suteikiu»[2].

Gegužės 18 d. K. Marksas laiške L. Kugelmanui rašė: «Rusų caro buvimas čia sudaro daug rūpesčių Londono policijai. Ir patenkinta gi bus čionykštė vyriausybė kuo greičiau juo nusikračiusi! Būdama įžvalgi, ji parsisiųsdino iš Prancūzijos vyriausybės 40 policijos agentų (šnipų) su žinomu policijos komisaru Blošu priešakyje (Ali-Baba su 40 plėšikų), kad sektų čionykščius lenkus ir rusus (caro buvimo čia metu). Vadinamoji čionykščių lenkų peticija dėl amnestijos yra Rusijos ambasados darbas; čionykščiai lenkai prieš ją išleido Vrublevskio sukurtą ir pasirašytą atsišaukimą, skirtą anglams ir plačiai skleidžiamą šventadieniniuose mitinguose Haid-parke. Čionykštė spauda (su nežymia išimtimi) vizgina uodega: juk caras — «mūsų svečias»; tačiau, nepaisant viso to, tikroji nuotaika Rusijos atžvilgiu labiau priešiška, negu kada nors nuo Krymo karo laikų, ir rusų princesės įėjimas į karališkąją šeimą veikiau padidino, negu kad sumažino šį įtartiną santykį»[3].

---

1 *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. XXVI, 1935, стр. 327.

2 ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11246, л. 1.

3 *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. XXVI, 1935, стр. 368—369.

Nenuilstama kova, skurdi materialinė padėtis, o ypač senosios žaizdos pakirto V. Vrublevskio jėgas. 1874 m. vasarą jis sunkiai susirgo. K. Marksas ir F. Engelsas buvo labai susirūpinę jo sveikata ir stengėsi kiek galėdami padėti. «Vrublevskiui geriau,— rašė F. Engelsas K. Marksui 1874 m. rugsėjo 21 d. laiške,— jis gydėsi elektra. Apie rankos amputavimą nebuvo nė kalbos, reikalas lietė tik tai, kad būtų išpiauta dalis raumens, į kurį, galimas daiktas, įaugo nervo galas, sukeliąs skausmą. Bet, matyti, jam buvo baisiai sunku, ir mūsų pinigai buvo gauti lemiamuoju momentu»[1].

Kiek pasveikęs, V. Vrublevskis vėl įsijungė į aktyvią veiklą. 1875 metais jis suorganizavo du Lenkijos emigrantų suvažiavimus Londone. Viename iš jų V. Vrublevskis kreipėsi į tėvynainius tokiais žodžiais: «Šiandien kiekvienas išeivis jeigu nesuprato, kad darbo liaudies reikalas yra ir jo paties reikalas, yra arba jėzuitas, arba visiškas ignorantas. Socializmo principai, įrašyti mūsų vėliavose, yra šviesesni ir apima platesnį akiratį, negu kad anksčiau buvę demokratiniai ir respublikiniai principai»[2].

F. Engelsas, dėl ligos negalėdamas dalyvauti 1875 m. gruodžio 4 d. suvažiavime, nusiuntė V. Vrublevskiui laišką, kuriame rašė: «Brangusis Vrublevski! .. Lenkijos išsivadavime aš visuomet matysiu vieną iš kertinių Europos proletariato galutinio išsivadavimo ir ypač kitų slavų tautybių išsivadavimo akmenų. Tol, kol lenkų tauta bus suskaidyta ir pavergta, tol ir toliau egzistuos ir su lemtingu neišvengiamumu atgims «Šventoji sąjunga» tarp tų, kurie padalijo Lenkiją,— sąjunga, kuri nereiškia nieko kita, kaip rusų, vengrų ir vokiečių tautų, visiškai taip pat, kaip ir lenkų, pavergimą. Tegyvuoja Lenkija! Jūsų *F. Engelsas*»[3].

Viename Internacionalo narių susirinkime Londone 1876 m. vasario 7 d. V. Vrublevskis iškilmingai pasižadėjo visą gyvenimą ištikimai stovėti didžiojo darbininkų judėjimo gynėjų eilėse, savo vienminčių lenkų vardu pareiškė, jog jie žodžiais ir veiksmais įrodys, kad jų vieta ten, kur vyksta kova už proletariato reikalus. Tuos V. Vrublevskio žodžius, pasakytus

---

[1] *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. XXIV, Москва—Ленинград, 1931, стр. 443.

[2] *S. Traugutt,* Bohaterski generał Komuny, «Nowa Kultura», Warszawa, 1951, Nr. 11, str. 6.

[3] *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. XXVI. 1935, стр. 411.

La Société polonaise serait
très reconnaissante au Docteur
Karl Marx
s'il voudra prendre part
à la réunion du 4 Décembre.
Salut fraternel
I 11263 1
Walery Wróblewski.

13. Pakvietimas K. Marksui dalyvauti lenkų draugijos susirinkime 1875 m. (Originalas saugomas TSKP CK Marksizmo-leninizmo instituto Centriniame partijos archyve)

La Société polonaise serait
très reconnaissante au Citoyen
Engels
3329
s'il voudra prendre part à la
réunion du 4 Décembre.
Salut fraternel
Walery Wróblewski.

14. Pakvietimas F. Engelsui dalyvauti lenkų draugijos susirinkime 1875 m. (Originalas saugomas TSKP CK Marksizmo-leninizmo instituto Centriniame partijos archyve)

prancūziškai, F. Engelsas čia pat išvertė į vokiečių kalbą, o po to savo kalboje didžiai įvertino jį kaip revoliucionierių ir kovotoją už Paryžiaus Komuną[1].

V. Vrublevskis, gyvendamas emigracijoje, visą laiką stengėsi nenutraukti ryšių su Lietuva ir Baltarusija. Atvykęs į Londoną, jis užmezgė ryšius su Vilniumi. Yra išlikęs 1871 m. rudenį V. Vrublevskio rašytas raštelis į Vilnių Emai Vrublevskienei, kurią jis prašo persiųsti jo motinai Rožei Vrublevskienei, gyvenusiai tuomet kaime netoli Gardino, laišką su naujuoju jo adresu. Londone kurį laiką V. Vrublevskis gyveno V. Valdemaro pavarde. Ta pačia pavarde jis susirašinėjo ir su giminėmis Lietuvoje ir Baltarusijoje[2].

Tuo metu ima labiau ryškėti darbininkų judėjimas Lietuvoje. 1871 m. rudenį įvyko vienas iš pirmųjų streikų Vilniuje. Yra žinių, kad XIX a. aštuntajame dešimtmetyje čia narodnikų rateliuose buvo skaitomas, nagrinėjamas ir konspektuojamas K. Markso «Kapitalo» I tomas, taip pat jo «Pilietinis karas Prancūzijoje»[3].

Šio darbininkų judėjimo kilimo metu P. L. Lavrovo leistajame Ciuriche, o nuo 1874 m. Londone, laikraštyje «Vperiod» («Pirmyn») buvo spausdinamos Vrublevskio bei jo artimųjų draugų kalbos, pranešimai, korespondencijos, kurių tarpe yra žinių ir apie Vilniaus darbininkų judėjimą[4].

V. Vrublevskio laiškai K. Marksui ir F. Engelsui rodo, kad jis kai kuriuos darbininkų pogrindžio savišvietos ratelius Lietuvoje ir Lenkijoje aprūpindavo marksistine literatūra. «Būsiu labai dėkingas,— rašė jis laiške K. Marksui 1874 m. kovo 16 d.,— jei Tamsta atsiųsite man Internacionalo kongreso nutarimus ir Komunistų Partijos Manifestą, Tamstos parašytą 1848 metais. Man reikia nusiųsti tam tikriems slavų rateliams, kurie mane to prašo»[5].

---

[1] Žr. *К. Маркс и Ф. Энгельс*, Соч., т. XV, 1935, стр. 675.

[2] Žr. LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. AB-105.

[3] Žr. *R. Šarmaitis,* Kai kurie XIX amžiaus antrosios pusės lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo istorijos klausimai, Vilnius, 1953, 21 psl.

[4] Žr. «Vperiod», 1875 m., Nr. 16, 503 psl. ir Nr. 20, 659 psl. Be to, yra korespondencijų apie darbininkų judėjimą Gardine, Balstogėje ir kituose miestuose. Plg.: *П. Л. Лавров*, Избранные сочинения, т. IV, Москва, 1935, стр. 415—416.

[5] ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11262, л. 1.

15. V. Vrublevskio autografas, atsiųstas iš Londono į Vilnių 1871 metais

Kad V. Vrublevskis turėjo tiesioginių ryšių su savo tėvyne, rodo ir Vilniaus archyvuose išlikę caro policijos surinkti jo dar 1869 m. išspausdinti «Susivienijimo» organizacijos politinės programos tekstai[1]. Revoliucinei literatūrai gabenti iš užsienio

[1] Žr. Lietuvos TSR VCIA, f. 379, ap. 4, b. 312, l. 10—12.

į Rusiją jis panaudodavo įvairias progas. Pasinaudodamas pažintimi su Skladovskiais, gyvenusiais Galicijos pasienyje, V. Vrublevskis padėdavo slaptai pereiti sieną besikreipiantiems į jį «komivojažeriams nihilistams» ir rusų narodnikams, kurie, už suteiktą pagalbą, kaip V. Vrublevskis informavo F. Engelsą, «vykdė savo ir mūsų reikalą»[1].

Reikia pažymėti, kad V. Vrublevskis ir pats yra važinėjęs į Rusiją. 1877 m. gruodžio 26 d. laiške F. Engelsui jis rašė: «Išvykdamas iš Londono į kontinentą (kur buvau susitikęs su savo giminaičiais), nemaniau ten pasilikti ilgiau kaip keletą dienų. Bet, aplinkybėms susidėjus, turėjau nuvykti iki Galicijos ir po to grįžti atgal į Ženevą...»[2]. Atrodo, kad, bendradarbiaudamas su narodnikais, V. Vrublevskis buvo tuomet pasiekęs ne tik Galiciją, bet, persirengęs rusų karininko uniforma, nuvyko į Rusiją, iš kur netrukus grįžo atgal į Ženevą[3].

Tai nebuvo vienintelė V. Vrublevskio kelionė į Rusiją. Vėliau, 1890 m. rugpiūčio 30 d. laiške F. Engelsui jis rašė: «Štai aš sugrįžau (mažiausia 3 kart po atviru dangum nakvojau prie Lenkijos sienos)». Pažymėjęs, kad gana dažnai turi «reikalų su rusų ir lenkų revoliucionieriais», jis žada atvykti į Londoną duoti F. Engelsui smulkią «savo *revoliucinių žygių* ataskaitą». Tur būt, ne visi jo žygiai buvo F. Engelsui žinomi, jei V. Vrublevskis aiškinosi: «Taigi po *derliaus* nuėmimo Lietuvoje aš atvyksiu Tamstą apglėbti bei duoti ataskaitą apie visus savo žygius, kurie, gal būt, baisūs, bet *ne anarchistiniai*»[4].

Yra žinoma, kad V. Vrublevskį Ženevoje ir Nicoje lankydavo draugai bei giminės iš Vilniaus. Jo motina, sužinojusi apie sunkią sūnaus materialinę padėtį, pardavė viską, ką turėjo, ir 1877 m. nuvežė jam pinigus į Ženevą. Tačiau V. Vrublevskis motinos atvežtus pinigus atidavė skurstantiems komunarams šelpti, o pats noriai eidavo uždarbiauti, nevengdamas nė fizinio darbo. Pragyventi buvo sunku. Tačiau V. Vrublevskiu buvo nuoširdžiai rūpinamasi. Rusų emigrantas narodnikas P. L. Lavrovas stengėsi pagerinti jo sunkų materialinį gyvenimą, ieškojo jam darbo. Tai matyti iš P. L. Lavrovo

---

[1] ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11253, л. 2.

[2] Ten pat, b. 11247, l. 1.

[3] Žr. *А. Я. Лурье*, Портреты деятелей Парижской Коммуны, Москва, 1956, стр. 376.

[4] ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11253, л. 2.

susirašinėjimo su F. Engelsu[1]. P. L. Lavrovas labai vertino V. Vrublevskio nuopelnus. «Paryžiaus Komunoje, už kurią V. Vrublevskis vedė į mūšį karius, Internacionale, kurio Taryboje sėdėjo, jis kovojo dėl savo tėvynainių ateities, tuo pačiu kovojo dėl žmonijos ateities»,— rašė Lavrovas. Tačiau po to, kai V. Vrublevskis pasmerkė M. Bakuniną ir jo šalininkus, paskelbdamas griežčiausią kovą prieš jų ardomąją veiklą, Lavrovas nuo jo nutolo.

Iš rusų revoliucionierių emigracijoje artimiausias V. Vrublevskiui buvo narodnikas P. Tkačevas, su kuriuo jis palaikė draugiškus ryšius. Vėliau V. Vrublevskis suartėjo taip pat su Plechanovu ir jo «Darbo išvadavimo grupe» Ženevoje.

1878 metais Ženevos nacionalinio instituto moralinių ir politinių mokslų sekcija išrinko V. Vrublevskį savo nariu. Tuo jis buvo labai patenkintas. «Tai,— pareiškė jis,— geriausia man reabilitacija po visų insinuacijų, kuriomis mėgino mane apjuodinti lenkų-prancūzų jėzuitai»[2].

V. Vrublevskis visuomet vadovavosi K. Markso ir F. Engelso nurodymais, sudėtingesniais atvejais kreipdavosi į juos patarimo. Kai 1877 m. kilo Rusijos—Turkijos karas, anglų politikai, norėdami atitraukti Rusijos jėgas iš Balkanų, buvo sumanę sukurstyti Lenkijoje ir Lietuvoje sukilimą. Anglijos ministras lordas Dizraelis siūlė V. Vrublevskiui 5 milijonus svarų sterlingų, kad jis suorganizuotų žygį per Baltijos jūrą į Lietuvą. V. Vrublevskis suprato, kad ministrui rūpi ne Lietuvos ir Lenkijos laisvė, o pelningesnės sutarties su Rusija sąlygos. Tačiau, prieš atsakydamas Anglijos ministrui, V. Vrublevskis atsiklausė savo mokytojų. Apie tai K. Marksas 1877 m. gegužės 31 d. laiške rašė F. Engelsui: «Tavo įvertinimas state in Turkey taip sutampa su mano, kad aš beveik pažodžiui jau išdėsčiau jį Vrublevskiui»[3]. Ir tik po to V. Vrublevskis atsakė ministrui: «Aš ne kondotieras ir negalvoju kautis dėl pinigų. Jeigu matyčiau, kad atėjo laikas sukilimui, paruoščiau jį savo krašte, nelaukdamas pinigų iš Anglijos kapitalistų»[4]. Bismarko agentai taip pat dėjo pastangų patraukti V. Vrublevskį į savo

---

[1] Žr. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* т. XXVI, 1935, стр. 186.

[2] *M. Złotorzycka,* Walery Wróblewski, Warszawa, 1948, str. 45.

[3] *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. XXIV, Москва—Ленинград, 1931, стр. 473.

[4] *G(ierzyński St.),* Jenerał Walery Wróblewski, Paryż, 1900, str. 8.

pusę. Jie žadėjo atkurti Lenkijos kongresinę karalystę su Lietuva iki pat Dauguvos upės. Tačiau V. Vrublevskis griežtai atmetė ir šiuos pasiūlymus[1].

Kai 1880 m. Ženevoje V. Vrublevskio vadovaujamas «Lygybės» ratelis minėjo revoliucinių kovų Lenkijoje ir Lietuvoje sukaktį, K. Marksas ir F. Engelsas atsiuntė sveikinimą, ragindami emigrantus savo liaudies kovą jungti su visos Rusijos darbo žmonių kova.

V. Vrublevskiui, kuris artimai draugavo su K. Markso ir F. Engelso šeimomis ir savo laiškuose dažnai pabrėždavo, kad jų svetingi namai jam atstoja «Lietuvoje paliktus gimtuosius namus», skaudus smūgis buvo K. Markso žmonos mirtis. Gavęs apie tai žinią, jis 1881 m. gruodžio 7 d. nusiuntė iš Ženevos K. Marksui laišką, kuriame rašė: «Sužinoję apie Ponios Marks mirtį mes siunčiame Tamstai, didžiai gerbiamas socializmo Mokytojau bei tironijos prispaustų tautų gynėjau, mūsų nuoširdžiausią užuojautą, užtikrindami Tamstą, kad visuomet Jūsų skausmai yra taip pat ir mūsų»[2].

Neilgai trukus, 1883 m. kovo 14 d. pasaulinis proletariatas neteko ir paties K. Markso, savo genialiojo vado, mokslinio socializmo kūrėjo.

K. Marksui mirus, tarptautinio darbininkų klasės judėjimo vairą į savo rankas paėmė Fridrichas Engelsas. Priešpaskutiniame ir paskutiniame XIX a. dešimtmečiuose, Vakarų Europoje jau susiformavus masinėms politinėms darbininkų partijoms, F. Engelsas su jaunatviška energija ėmėsi paruošiamojo darbo II Internacionalui įkurti, vadovavo kovai dėl jo marksistinės linijos. 1889 m. Paryžiuje įvykęs II Internacionalo steigiamasis kongresas priėmė eilę svarbių nutarimų: paskelbė Gegužės Pirmąją tarptautinę darbo žmonių švente, iškėlė proletariatui uždavinį kovoti dėl politinės valdžios paėmimo, pagerbė Paryžiaus Komunos didvyrius. Komunarai buvo pakviesti į kongreso prezidiumą. Jame šalia Engelso sėdėjo ir Komunos generolas Valerijonas Vrublevskis.

---

[1] Žr. *B. Limanowski,* Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 274.
[2] ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС ф. 1, оп. 5, д. 11264, л. 1.

VII

V. VRUBLEVSKIO GYVENIMO PABAIGA

1885 metais, Komunos dalyviams paskelbus amnestiją, V. Vrublevskis iš Šveicarijos persikėlė į Prancūziją.

Nuolatinė jo gyvenamoji vieta buvo Nica, o retkarčiais atvykdamas į Paryžių, jis apsistodavo pas žinomąjį prancūzų skulptorių Ogiustą Rodeną arba rašytoją Viktorą Hugo, su kuriais draugavo dar nuo Paryžiaus Komunos laikų. Gyvenimas Nicoje buvo labai skurdus. Vienas jo draugas savo prisiminimuose taip rašo: «V. Vrublevskis Nicoje, kad pragyventų, dirbo pas kalvį. Tačiau kairė ranka, kuri buvo sužalota, dažnai jam baisiai skaudėdavo ir būdavo dienų, kuriomis jis nieko neuždirbdavo, nes nepajėgdavo pakelti kūjo. Šiandien nuėjo kalviui pranešti, kad negalės kalti. Smarkiai turi jam skaudėti, jeigu skiriasi su kūju, nes kada nekala, tai ir nevalgo». Prisiminimų autorius pažymi, kad V. Vrublevskis sunkiomis dienomis vaikščiojo po daržus, rinko agurkus ir taip mito. «Kai kartą skausmai nesiliovė dvi savaites iš eilės, pietų metu atėjo pas mane pasiskolinti kiek druskos ir pipirų, atmainai, kaip sakė. Kviečiau pietų — nesutiko... Tai išdidus... ir kietas lietuvis»[1].

V. Vrublevskio priešai keletą kartų buvo suorganizavę prieš jį pasikėsinimus. Kartą naktį jis buvo Nicos gatvėje užpultas ir taip sumuštas, kad jį draugai rado vos gyvą. Čia jam atėjo į pagalbą rusų emigrantai: jie surinko reikiamą sumą pinigų ir paguldė V. Vrublevskį į ligoninę.

Apie šį įvykį V. Vrublevskis rašė F. Engelsui 1894 m. rugsėjo 30 d. laiške: «...kaip Tamstai minėjau, aš išbuvau aš-

[1] *Wierzbięta,* Jenerał Komuny, «Kraj», 1896, Nr. 35, str. 344, 347.

tuonis mėnesius Nicos ligoninėje, kur man padarė tris sunkias operacijas: viena jų tęsėsi tris valandas — reikėjo perpiauti šoną ir išimti šonkaulius; pagaliau aš išėjau iš ligoninės su abiem tiek sužalotomis rankomis, kad neįmanoma nei dirbti, nei rašyti. Kad Jūsų neišgąsdinčiau savo rašysena, aš naudojuosi savo 1863 m. draugės ranka»[1].

V. Vrublevskis ir sirgdamas nenustodavo rūpinęsis savo visuomeninėmis pareigomis. Viename laiške draugui jis rašė iš Nicos: «Nežinau kaip ištrūkti iš šio pragaro. Aš dar patale ir vėl be skatiko. Liga ir gydytojai atėmė iš manęs viską. Penktadienį baigiasi dar viena mano buvimo viešbutyje savaitė... Reikia mokėti, reikia mokėti, arba mane, ligonį, išmes į gatvę!.. Būtinai reikia iš čia išvykti, pravažiuoti pro Paryžių... ir grįžti pas Jus, nes laikas jau pradėti darbą mūsų šalyje»[2].

Nuolatinę materialinę paramą V. Vrublevskiui teikdavo F. Engelsas. 1894 m. gruodžio 13 d. laiške F. Engelsui jis atvirai prisipažįsta: «...be Tamstos pagalbos aš būčiau, gal būt, badu miręs»[3]. Ta pačia proga jis pažymi: «Aš nugaliu savo padėtį drąsiai, ir šiuo metu Tamstos dėka radau prieglaudą mažame kambarėlyje ketvirtame aukšte pas labai neturtingus, bet puikius darbininkus»[4].

F. Engelso ir kitų draugų paramos dėka V. Vrublevskiui pavyko persikelti į Paryžių. Čia jo gyvenimas taip pat buvo nelengvas. Komunaras A. Rošforas, kuris emigracijoje ilgą laiką gyveno iš V. Vrublevskio lėšų, o sugrįžęs į Paryžių leido laikraštį «L'antransižan» («Nesutaikinamasis»), parūpino jam darbo laikraščio administracijoje. V. Vrublevskis turėjo tikrinti Paryžiaus kioskuose laikraščio kolportažą. Šis užsiėmimas reikalavo kasdien ir nuolat vaikščioti, nepaisant oro, o užmokesčio vos teužtekdavo kukliai prasimaitinti.

Senyvas amžius, tebeatsiliepiančios žaizdos, nuovargis, menkas maistas buvo vis dažnėjančių ligų priežastis. Prikaustytas prie lovos, vienišas Komunos generolas mažyčiame nekūrentame pigiausiojo viešbučio kambarėlyje po keletą dienų išgulėdavo

---

[1] ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11255, л. 1.

[2] *А. Я. Лурье,* Портреты деятелей Парижской Коммуны, Москва, 1956, стр. 377—378.

[3] ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 1, оп. 5, д. 11256, л. 1.

[4] Ten pat.

niekieno nelankomas. Aišku, tokioje būklėje V. Vrublevskis negalėjo dirbti politinio ir visuomeninio darbo.

Prancūzai-socialistai, kuriems V. Vrublevskis anksčiau daug padėdavo, pasinėrę į įvairias spekuliacijas, neturėjo nei laiko, nei noro domėtis senuoju generolu. Nepamiršo jo tik F. Engelsas, iki savo gyvenimo pabaigos kiekviena proga rūpindamasis, kad V. Vrublevskis senatvėje būtų aprūpintas. Antai F. Engelsas 1895 m. kovo 5 d. rašė į Paryžių Eduardui Vajanui: «Dėkoju Jums už Jūsų pastabas dėl Vrublevskio. Aš apskaičiavau, kad esantieji maždaug 45 socialistų deputatai iš viso gauna iš valstybės apie 400 000 frankų per metus ir kad būtų, gal būt, visiškai galima iš tos sumos suteikti vieninteliam gyvam likusiam Komunos generolui metinę, sakysime, 1200 frankų rentą. Aš puikiai žinau, kad rinkiminės apygardos kelia savo deputatams, palyginus su jų deputatiniu atlyginimu, besaikius reikalavimus, bet šiuo atveju, man atrodo, reikalas liečia visos revoliucinės Prancūzijos garbę. Žmonės vargu ar patikės, kad, nors buvę Komunos dalyviai bei įpėdiniai ir atstovaujami rūmuose 45 deputatų, tiek stipri partija vis dėlto nepakankamai stipri, kad išgelbėtų iš didžiausio skurdo savo senąjį generolą. Ir, iš tiesų, aš tebesitikiu, kad būdas suteikti jam galimybę šiaip taip pragyventi, nesiimant žeminančios viešosios rinkliavos, vis dėlto atsiras»[1].

V. Vrublevskio gyvenimas Paryžiuje tikrai buvo skurdus. Jis kasdien bėgiojo po miestą, tikrino kioskuose laikraščių kolportažą, kairiąja ranka antspauduodamas neišparduotus numerius. Kai negalėdavo pajudėti iš lovos, jį rėmė Paryžiaus darbininkai. Vienas iš jo lankytojų šitaip aprašo savo įspūdžius: «Sargas, pasakęs mums kambario numerį, paaiškino, kad reikia kopti į viršų, kol pasibaigs laiptai. Namas aprūkęs, nešvarus, kaip daugelis senojo kvartalo viešbučių. Atidarėme duris ir sustojome prie slenksčio: ar tilpsime dviese atėję? Kambarėlis toks mažas, kad lova užima du trečdalius viso ploto. Joje ant patalo iš senų laikraščių guli generolas — pasenęs, apleistas. Pražilę, pasišiaušę plaukai, barzda, pageltusi oda, o skruostai taip sudžiūvę, kad, jeigu suimtum juos dviem pirštais, pirštai, tur būt, susidurtų. Nosis dar drąsiau į priekį atsikišusi. Į mus, stovinčius duryse, įsmigo juodos, degančios akių

[1] *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. XXIX, 1948, стр. 390.

liepsnelės. Jo žvilgsnyje buvo kažkas panašaus į plėšrų paukštį, su ranka, pakibusia nuo kardo kirčio, atrodė lyg aras su palūžusiu sparnu, plunksnas ir jėgas audroje praradęs»[1].

Prancūzų socialistų vadams nelabai rūpėjo «revoliucinės Prancūzijos garbė».

Netrukus Komunos generolą į savo namus priėmė H. Geršinskis.

H. Geršinskis (1848—1930), kilęs nuo Panevėžio, 1863 m. dalyvavo Z. Sierakausko sukilėlių būriuose. Emigravęs į Prancūziją, baigė mediciną ir iki mirties vertėsi gydytojo praktika. Nuo 1868 m. jis priklausė «Susivienijimo» draugijai, o Paryžiaus Komunos metu teikė medicinos pagalbą sužeistiesiems komunarams. H. Geršinskio žmona taip pat dalyvavo 1863 m. sukilime. Taigi, Geršinskiai buvo V. Vrublevskio ideologiniai vienminčiai ir kovos draugai. Jų namai Urvilio miestelyje, netoli Paryžiaus, pasidarė visų pažangiųjų lietuvių politinių emigrantų susitikimo vieta.

Dar po 1830—1831 m. sukilimo Lietuvos emigrantai buvo įsteigę Paryžiuje «Lietuviškų ir rusiškų žemių draugystę». Jos nariai rinko duomenis, liečiančius sukilimo pralaimėjimo priežastis, istorinę ir statistinę medžiagą apie Lietuvą. Šiai draugijai priklausė ir lietuvių poetas K. Nezabitauskis.

Po 1863 m. sukilimo pažangesni Lietuvos emigrantai priklausė kartu su lenkais vienai draugijai — «Związek Narodowy Polski» («Lenkų tautos sąjunga»). Ilgainiui lietuviai sudarė atskirą grupę, kuri nuo 1886 m. Akelaičio iniciatyva susiorganizavo į «Želmens» draugiją. 1896 m. ji atsiskyrė nuo lenkų kaip savarankiška «Paryžiaus lietuvių draugystė».

Šios draugijos aktyvūs nariai buvo visa Geršinskių šeima, kurios globoje gyveno V. Vrublevskis. Draugijos tikslas buvo «suvienyti bendram darbui išblaškytus Prancūzijoje lietuvius, kad jie išsaugotų gimtąją kalbą ir visuomenę». Draugijos narių tarpe buvo įvairių pažiūrų žmonių, tačiau dauguma iš jų lietuvių liaudies išsivadavimą «iš svetimųjų ir savųjų jungo» matė ne prisitaikėliškai bendradarbiaujant su engėjais, bet kovojant prieš juos revoliucijos keliu. Tuo jie sukėlė nepasitenkinimą varpininkų, kurių pozityvumą dar 1869 m. pasmerkė V. Vrublevskis.

---

[1] *Wierzbięta,* Jenerał Komuny, «Kraj», 1896, Nr. 36, str. 358—359.

Atsiliepimas

Lietuviškos Draugystės

„Želmuo“

Parižiuje.

Tilžėje.

Išlaista kaštu Draug. „Želmuo“ spaustuvėje

Schenke, Goldschmiedestr. 8

16. Paryžiaus lietuvių draugijos «Želmuo» leidinio faksimilė.

«Želmens» draugija palaikė ryšius su Vilniuje veikusia Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP) bei Šiaulių ir Mintaujos gimnazijų jaunimu.

Tokioje aplinkoje gyveno senasis Paryžiaus generolas Geršinskių šeimoje. Nuo 1900 m. jis jau nebegrįžo į aktyvų politinį gyvenimą. Būdamas visiškai aprūpintas, Marijos Geršinskienės ir jos vaikų rūpestingai globojamas, turėdamas atskirą kambarį, jis retai kada išeidavo iš namų. Nežiūrint gydytojo Geršinskio medicininio budrumo, dažnai skausmų kankinamas, paprastai jis mėgdavo būti tik savo kambaryje ir tenkinosi laikraščių skaitymu,— rašo vienas V. Vrublevskio giminaitis, aplankęs jį 1906 m.[1]

[1] Žr. LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. AF-1005.

1901 m. nors ir pavėluotai, V. Vrublevskiui buvo išrūpinta «generoliška pensija»[1]. Bet ir šis faktas nesugrąžino jo politiniam darbui. Pasitraukęs nuo aktyvios veiklos, V. Vrublevskis vis dėlto domėjosi ir sekė darbininkų klasės judėjimą.

17. V. Vrublevskio portretas. 1900 m.

Geršinskių sūnus Stanislovas, stebėjęs paskutines jo gyvenimo dienas, šitaip jį apibūdina: «Valerijonas Vrublevskis, vienas iš paskutiniųjų senosios kartos revoliucionierių-romantikų atstovų, kurie perėjo Europą nuo sienos iki sienos, kovodami visur, kur tik liejosi kraujas už liaudies laisvę, už žmogaus teisę. Šiandien jis vienišas, nes jo draugai išmirę, amžinu miegu užmigę kažkur Lietuvos miškuose arba po Paryžiaus grindiniu,— slankioja kaip didžiųjų dienų revoliucinio epo šešėlis ir svajoja apie praeities kovas, apie miškus ant Nemuno krantų, kur praleido savo kovingos jaunystės metus. Rūsčiausios audros nepajėgė palenkti jo išdidžios kaktos, nusivylimas niekada nebuvo įsiveržęs į jo didvyrišką krūtinę. Paženklintas žaizdomis, kurias išsinešė iš kovų, jis ir dabar visuomet pasiryžęs — laukia naujų kovų, naujų žygių už dirbančiųjų ateitį»[2].

V. Vrublevskis mirė 1908 m. rugpiūčio 5 d. Geršinskių namuose Urvilyje, iš kur jo palaikai buvo nuvežti į Paryžių ir palaidoti tarp kitų komunarų Per-Lašėz kapinėse. Paryžiaus

---

1 Žr. LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. AF-1005.
2 *G(ierzyński St.)*, Jenerał Wróblewski, Paryż, 1900, str. 1—2.

proletariatas suorganizavo specialų laidojimo komitetą. Laidotuvėse dalyvavo apie 55 000 žmonių. Iš artimųjų tarpo karstą lydėjo Geršinskių šeima ir kiti generolo bičiuliai — lietuviai, lenkai, rusai, prancūzai, vokiečiai. Po jų ėjo grupelė Paryžiaus Komunos dalyvių, gausios proletarinės organizacijos su vėliavomis. «Eisenos metu minia dainavo revoliucines dainas. Tai buvo stambi politinė demonstracija»[1].

Prie kapo pirmasis kalbą pasakė buvusių komunarų draugijos atstovas Marteletas, tėvynainių ir 1863 m. sukilėlių vardu žodį tarė dr. Henrikas Geršinskis, atsisveikindamas su savo bičiuliu lietuvių kalba. Po to kalbėjo lenkų, rusų, prancūzų proletarinių organizacijų atstovai. «Ir kai pasipylė pirmosios saujos žemės ant karsto, iš daugiatūkstantinės minios krūtinių išsiveržė Marseljetės garsai, visų veiduose suspindėjo susijaudinimas, o akyse kovos ryžtas»[2].

* * *

Valerijonas Vrublevskis nepaliko mokslinių nei politinių darbų, prisiminimų bei užrašų. «Turėdamas perkirstas dešinės rankos gyslas,— kaip liudija daktaras Geršinskis,— generolas su dideliu vargu išlaikydavo plunksną pavardei pasirašyti»[3]. Ši aplinkybė ir buvo svarbiausia jo nerašymo priežastis. Iki šiol yra žinomas jo paties rašytas 3-sis «Mužyckaja Prauda» numeris. Aktyvios politinės ir visuomeninės veiklos emigracijoje laikotarpiu V. Vrublevskis yra parašęs keletą agitacinio turinio atsišaukimų lenkų, prancūzų ir anglų kalbomis. «Susivienijimo» draugijos organe «Niepodległość» («Nepriklausomybė») jis paskelbė keletą politinio turinio straipsnių. Kai kurie jo straipsniai rusų kalba buvo spausdinami P. L. Lavrovo organe «Vperiod». Be to, V. Vrublevskis susirašinėjo su K. Marksu ir F. Engelsu. Ruošdamas straipsnius spaudai jis dažniausiai naudodavosi savo draugų pagalba, kurie užrašydavo jo diktuojamas mintis.

Svarbiausia jo politinės veiklos priemonė buvo politinių kalbų sakymas ir veiksminga kova. Jis nepraleisdavo progų kal-

---

[1] LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. AF-1005. A. Bohuševičiaus, Vrublevskio giminaičio, laiškas iš Paryžiaus. Be kita ko jame pažymėta: «Laidotuvės įvyko civiline tvarka, nes dėdė buvo laisvamanis».

[2] *B. Limanowski,* Szermierze wolności, Kraków, 1911, str. 276.

[3] LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, f. LA-602, l. 12.

bėti susirinkimuose ir mitinguose. Keliolika jo pasakytų kalbų, daugiausia 1863 m. sukilimo metinių progomis, buvo spausdinta emigracinėje lenkų ir rusų spaudoje. Kai kurios kalbos spausdintos taip pat prancūzų proletarinėje spaudoje — Paryžiaus Komunos dienomis prancūzų dienraščiuose «Komba» («Kova») ir «Le Vanžer» («Keršytojas»)[1].

Iš šių straipsnių galima spręsti, kad svarbiausia V. Vrublevskio idėja buvo socialinė masių revoliucija. Visur ir visuomet jis iškeldavo revoliucinės kovos būtinumą, jos neišvengiamumą, siekiant pakeisti neapkenčiamą visuomeninę santvarką. Iš visų XIX amžiaus Lietuvos ir Baltarusijos politinių veikėjų, išaugusių rusų revoliucinių demokratų poveikyje ir išvengusių carinių kartuvių, nė vienas neparodė tiek geležinės valios, tiek revoliucinės aistros, tiek meilės ir visiško atsidavimo liaudies reikalui. Iki pat Paryžiaus Komunos jis vystė kovingą veiklos programą, kurios pagrindinis tikslas buvo — liaudies išvadavimas. Stojęs į mokslinio socializmo pozicijas, V. Vrublevskis su tokiu pat atkaklumu kovojo I Internacionale už K. Markso ir F. Engelso programos įgyvendinimą. K. Marksas pažymėjo, kad V. Vrublevskis visų pirma buvo «homme d'action» (veiksmo žmogus)[2].

V. Vrublevskio nuopelnus tarptautinio proletariato kovoje už išsivadavimą iš kapitalizmo jungo didžiai vertino Leninas pažymėdamas, kad «Vrublevskio atminimas yra nenutrūkstamai susijęs su didžiausiu proletariato judėjimu XIX amžiuje, su paskutiniu — ir, tikėkimės, paskutiniu nepavykusiu — Paryžiaus darbininkų sukilimu»[3].

Valerijonui Vrublevskiui, pašventusiam visą savo gyvenimą nenuilstamai kovai už liaudies laimę, priklauso reikšminga ir svarbi vieta XIX amžiaus Lietuvos ir Baltarusijos revoliucinių kovų istorijoje. V. Vrublevskis buvo pagrindinė grandis, jungianti savyje gražiausias Lietuvos ir Baltarusijos revoliucinio demokratizmo tradicijas su tarptautinio proletariato judėjimu, pagrįstu marksistine mokslinio socializmo ideologija.

---

[1] Žr. *Mieczysław B-n,* Udział Polaków w Komunie Paryskiej, «Wiadomości Komisariatu», Moskwa, 1918, Nr. 16, str. 4—6.

[2] Žr. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. XXIV, 1931, стр. 502.

[3] *V. I. Leninas,* Raštai, 6 t., Vilnius, 1951, 413 psl.

TURINYS

Абрамавичюс Владас, Эустахияус
ВАЛЕРИЙ ВРУБЛЕВСКИЙ
На литовском языке
Госполитнаучиздат Литовской ССР.

Redaktorė *S. Ivanovienė*
Viršelis dailininko *B. Macutkevičiaus*
Techn. redaktorius *V. Markovas*
Korektorės *D. Putelienė* ir *A. Gailienė*

Leidinys Nr. 4876. Tiražas 5 000 egz.
Pasirašyta spausdinti 1958.VIII.25. LV 11017.
Pop. 60×92/16=3,25 pop. lapo — 6,5 sp. lanko. 6,52 apsk. leid. lanko. 40 140 ž. 1 sp. lanke.
Kaina Rb. 1,50.

Spaudė valst. «Pergalės» spaust. Vilniuje, Latako 6. Užsak. Nr. 1049.